

ОДБРАНА

Година XIII ■ Број 276 ■ 15. март 2017. ■ цена 100 динара ■ 1,20 евра

ТЕМА

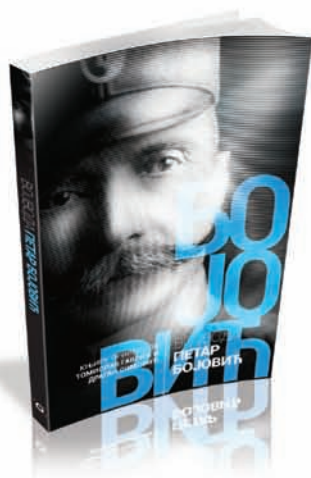
САЈАМ НАОРУЖАЊА „IDEX 2017”

ВЕЛИКИ ПОВРАТАК СРПСКЕ НАМЕНСКЕ

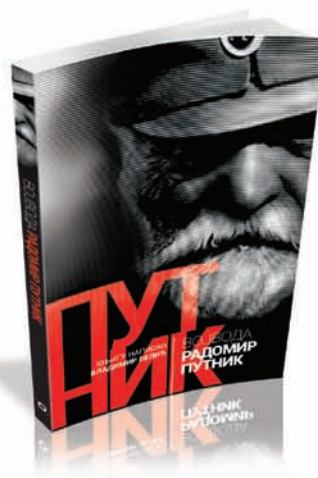
Велике годишњице су и велика подсећања, хоризонтални пресеци наше сопствене историје. Годишњица Великог рата вратила нам је у жижу интересовања многе историјске личности тог периода. Биографије славних српских војвода исписују најсветлије странице наше војне и свеколике историје.

ВОЈВОДА ПЕТАР БОЈОВИЋ

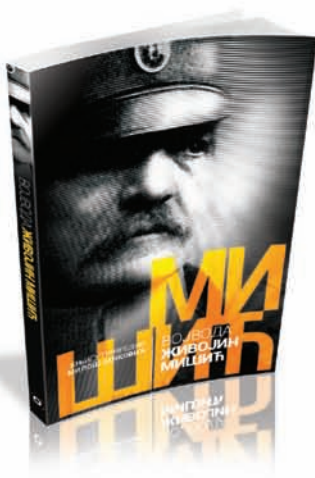
Томислав Гаврић.
Драган Симовић
Броширано,
ф. 13x20, 140 стр.
шифра: 111347
цена: 396,00
са попустом: 297,00

ВОЈВОДА РАДОМИР ПУТНИК

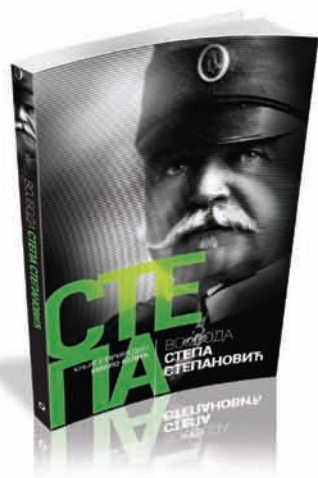
Владимир Белић
Броширано,
ф. 13x20, 142 стр.
шифра: 111348
цена: 396,00
са попустом: 297,00

ВОЈВОДА ЖИВОЈИН МИШИЋ

Милош Јанковић
Броширано,
ф. 13x20, 152 стр.
шифра: 111349
цена: 396,00
са попустом: 297,00

ВОЈВОДА СТЕПА СТЕПАНОВИЋ

Е. Белић
Броширано,
ф. 13x20, 186 стр.
шифра: 111350
цена: 396,00
са попустом: 297,00

НОВО

КРАЉЕВСКО ВАЗДУХОПЛОВСТВО (1912–1945)

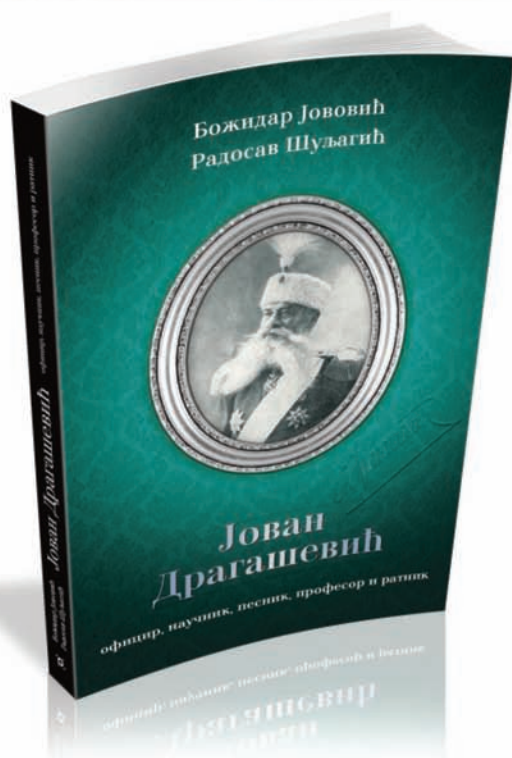
Бојан Димитријевић,
Милан Мицевски, Предраг Миладиновић
Броширано, ф. 21×27, 750 стр.
шифра: 111354
цена: 2.200,00
са попустом: 1.540,00

Књига бележи време значајних продора у процесу модернизације и технолошког напретка између два рата. Развој авијације управо је тада добио своје најдинамичније обриси, а дошао је у зенит у периоду новог светског сукоба крајем тридесетих година 20. века. Исти тренд био је присутан и у Краљевини Југославији. О том феномену, са новим историјским чињеницама и динамичним текстом, сведоче аутори који су се потрудили да истраживањем проблематизују читав друштвени контекст ваздухопловства у Краљевини Југославији.

ОДБРАНА

НОВО

ЈОВАН ДРАГАШЕВИЋ

Божидар Јововић, Радосав Шуљагић
Броширано, ф. 15×24,
388 стр.
шифра: 111352 цена:
1.210,00
са попустом: 847,00

Јован Драгашевић је веровао да државно јединство српског народа његовог доба може остварити само јака српска војска предвођена национално освештеним, образованим и стручно оспособљеним официрима и подофицирима, подржана интелектуалцима сличних одлика. Такав је и сам био: вршио је дужност начелника Главног ђенералштаба, био професор на Војној академији и Великој школи у Београду, почасни члан Српске краљевске академије (претече данашње САНУ), али и омиљени песник свога доба, аутора крилатице „Само слога Србина спасава“, која је стих из песме „Јека од гусала“.

ОДБРАНА

ОДБРАНА

Магазин Министарства одбране и Војске Србије

„Одбрана“ наставља традицију „Ратника“, првог војног листа у Србији, који је изашао 24. јануара 1879.

Издавач

Медија центар „ОДБРАНА“
Београд, Браће Југовића 19
medijacentar@mod.gov.rs

Директор

Стевица С. Карапандин, пуковник

Главни и одговорни уредник

Владимир Почуч, потпуковник

Заменик главног уредника

Александар Петровић, капетан

Уредници

Мира Шведић, Душан Глишић

Новинари

Сања Анђелковић
Владимир Вјештић
Миријана Крстовић, поручник
Биљана Миљић

Стални сарадници

др Себастијан Балаш, др Славиша Влацић,
Милосав Ц. Ђорђевић, др Милан Мијалковски,
др Зоран Миладиновић, др Миљан Милкић,
Будимир М. Попалић, Милош Стругар,
Никола Остојић, Александар Радић, Бојан Рајић,
Влада Ристић, Милена Милетић, Александар Киш,
Драгана Барјактаревић

Дизајн и прелом

Енес Међедовић (ликовни уредник)
Станислава Струњаш (техничка уредница)

Фотографија

Даримир Банда, Душка Стефановић, Јово Мамула
(фото-репортери)

Језички редактори

мр Наташа Николић, Слађана Мирчевски,
Јелица Живановић

Коректор

Слађана Грба

Секретар редакције

Татјана Шућин

Документација

Горан Станковић (фото-центар)

ТЕЛЕФОНИ

Директор 3241-258; 23-809

Главни и одговорни уредник 3241-257; 23-808

Секретар редакције 3201-809; 23-079

Прелом 3240-019; 23-583

Маркетинг 3241-026; 3201-765; 23-765

Преплата 3241-009; 3201-995; 23-995

Продаја 3201-810; 3241-254; 23-810

ТЕЛЕФАКС 3241-258

АДРЕСА

11000 Београд, Браће Југовића 19
odbrana@mod.gov.rs
redakcija@odbrana.mod.gov.rs
www.odbrana.mod.gov.rs

Жиро-рачун

840-312849-56 МЦ „Одбрана“

Преплата

За припаднике МО и Војске Србије преко РС
месечно 160 динара. За претплатнике преко
Поштанске штељонице месечно 180 динара.

Штампа „ПОЛИТИКА“ АД, Београд

ISSN 1452-2160

Магазин излази сваког 1. и 15. у месецу

„Одбрана“ је члан
Европског удружења
војних новинара

БРОЈ 276

ИНСПЕКЦИЈСКИ
НАДЗОР СНАГА
ЗА ХИТНО
РЕАГОВАЊЕ

Снимио
Даримир БАНДА

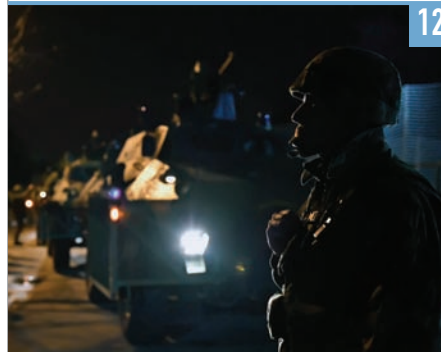

СПЕЦИЈАЛНИ
ПРИЛОГ 165

СТОГОДИШЊИЦА
СОЛУНСКОГ ПРОЦЕСА

Тринаеста међународна
изложба наоружања и војне
опреме „IDEX 2017“

ВЕЛИКИ
ПОВРАТАК
СРПСКЕ
НАМЕНСКЕ

Несрећа
у Техничком
ремонтном заводу
Крагујевац

ФАТАЛНЕ
ЕКСПЛОЗИЈЕ

Аутоматска пушка
5,56 mm FA-MAS F-1

ФРАНЦУСКА
ТРУБА

У овом броју...

- 16 Интервју: Милош Ковић,
историчар
ГОДИНЕ ПОУКА
- 24 Катедра логистике
Војне академије
**ЛОГИСТИКА РАСТЕ СА
ЗАХТЕВИМА ВРЕМЕНА**
- 28 Мешовити хор Министарства
одбране и Војске Србије у Москви
**ВЕЛИКА ЧАСТ
И НЕПРОЦЕЊИВО
ИСКУСТВО**
- 30 Ставови грађана
о спољној политици Србије
**ПРИБЛИЖИТИ ЉУДИМА
ПОЈАМ НЕУТРАЛНОСТИ**
- 38 Убиство полубрата
севернокорејског председника
**ПОЗДРАВ
ИЗ ПЈОНГЈАНГА**
- 40 Изложба дела сликара
и фотографа у српској војсци
**ТАЛЕНАТ
У НЕМОГУЋИМ
УСЛОВИМА**
- 42 45. Међународни
филмски фестивал ФЕСТ
ГЛЕДАЈ!
- 44 Војни пуч 27. марта 1941.
**ИЗМЕЋУ НАРОДА
И ТРОЈНОГ ПАКТА**

По наређењу министра одбране и одлуци председника Републике 6. марта у вечерњим сатима отпочела је провера оперативних способности дела јединица Војске Србије. Реч је о ванредном, ненајављеном, теренском инспекцијском надзору над оперативним способностима дела снага за хитно реаговање, који је завршен 9. марта на више локација у Србији. У исто време, провераване су способности више јединица у саставу снага за хитно реаговање. „Са оваквом праксом наставићемо и убудуће, јер се показало да се на овај начин подижу оперативне способности Војске Србије”, истакао је министар Ђорђевић.

Пожар и две експлозије које су последњег фебруарског дана потресле Технички ремонтни завод у Крагујевцу однеле су животе четворо људи, 25 је повређено и причињена је велика материјална штета. То је епилог несреће која се догодила у граду оружара, а узрок те трагедије сада утврђује Комисија за испитивање околности настанка ванредног догађаја. О хронологији догађаја у ТРЗ Крагујевац последњег дана фебруара можете прочитати у новом броју „Одбране”.

Вашој пажњи препоручујемо интервју са Милошем Ковићем, историчаром, доцентом на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду.

„За грађевину националног идентитета сваког народа, велика страдања су веома битно везивно ткиво које спаја велике друштвене групе, нације. Срби ту нису изузетак. Али и ван тога, ми и данас имамо чему да се вратимо. Југославија је била племенита идеја, која није успела. Српска идеја неупоредиво је дубља, богатија и чвршћа од југословенске”, каже Ковић.

Да српска одбрамбена индустрија иде у ред најзначајнијих привредних грана у земљи више је него јасно јер, како кажу званичници, све фабрике из те гране данас послују позитивно и редовно сервисирају своје обавезе према држави, без дуговања када је реч о текућем пословању. А, управо то је тема броја 276.

Позитиван тренд у развоју и замах те привредне гране осетио се и на недавно одржаној 13. међународној изложби наоружања и војне опреме „IDEX 2017” у Абу Дабију, где су српски привредници имали до сад најрепрезентативнији наступ и приказали палету својих производа. О њима је писала домаћа штампа, а поједина средства НВО приказивана су похвално и у иностраним медијима.

За љубитеље друштвених тема, овога пута, доносимо причу о резултатима истраживања Београдског центра за безбедносну политику који су 8. марта представљени у престоничком Медија центру. Анализа сумира кључне налазе истраживања јавног мњења о великим силама и њиховом утицају на Србију и томе какву спољну политику наша земља треба да води, али и указује на то да је већина грађана за (конкретније) дефинисање концепта неутралности у спољној и безбедносној политици Србије.

Наступ мешовитог хора Министарства одбране у Москви поводом једног од највећих руских националних празника – Дана бранилаца отаџбине – изазвао је велику пажњу јавности. На свечаности су, уз српски хор, гостовали и војни хорови из Народне Републике Кине и Републике Казахстан, који су певали руске композиције на руском језику. Свечаности су присуствовали председник Русије Владимир Путин, министар одбране генерал армије Сергеј Шојгу, државно и војно руководство, ветерани и страни и домаћи гости. Извештај са лица места доноси наша новинарка Сања Анђелковић, која је као чланица хора наступила на бини у Кремљу. ■

НОВА ОКЛОПНА ВОЗИЛА ЗА ВОЈСКУ СРБИЈЕ И ПОЛИЦИЈУ

Председник Владе Републике Србије Александар Вучић, у пратњи министара одбране и унутрашњих послова Зорана Ђорђевића и Небојше Стефановића, обишао је 12. марта фабрику Борбених сложених система у Великој Плани.

Том приликом премијер Вучић истакао је да наша војска и полиција постају неупоредиво боље и модерније опремљене уз оклопна возила „милош“ и „лазар“, као и хаубице „нора“ за Војску Србије. Такође, напоменуо је да је „милош“ 4x4 моћно оклопно возило, да ће шест добити САЈ, са митраљезом 12,7 мм, док ће Жандармерија добити шест „лазара 3“. Војска Србије добија 12 „лазара“ наоружаних топовима и 12 „нора“ калибра 155 мм.

Председник Владе напоменуо је да је представницима система одбране предложио да нађу начина да ангажују наше најбоље инжењере како бисмо производили и камионе за домаћу употребу и оруђа која Србија данас увози. ■

САСТАНАК РАДНЕ ГРУПЕ ЗА НОРМАЛИЗАЦИЈУ ВАЗДУШНОГ САОБРАЋАЈА

Министар одбране Зоран Ђорђевић руководио је 6. марта састанком Радне група за питања нормализације ваздушног саобраћаја изнад Покрајине Косово и Метохија.

На састанку је било речи о прецизирању детаља у вези са предлогом платформе за преговоре која треба да буде представљена Влади Републике Србије, а о актуелним питањима из надлежности радне групе разговараће се у Србији и Бриселу.

Уз експерте из Министарства одбране и Војске Србије, радну групу чине и експерти из Министарства спољних послова, Министарства унутрашњих послова, Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Канцеларије за Косово и Метохију, Канцеларије за координационе послове у преговарачком процесу са привременим институцијама у Приштини, Директората цивилног ваздухопловства и Агенције за контролу лета Србије и Црне Горе. ■

МИНИСТАР ОДБРАНЕ ОБИШАО ФАБРИКЕ У ЛУЧАНИМА И ЧАЧКУ

Министар одбране Зоран Ђорђевић обишао је 11. марта Привредно друштво „Милан Благојевић – Наменска“ у Лучанима и Компанију „Слобода“ а. д. у Чачку.

Током посете фабрици наменске индустрије у Лучанима одржан је састанак којем су присуствовали министар Ђорђевић са сарадницима, директор фабрике Радош Миловановић, директор ЈП „Србијаводе“ Горан Пузовић, представници Општине и представници синдиката ПД „Милан Благојевић – Наменска“. На састанку је закључено да је фабрика у Лучанима остварила рекордне резултате у производњи 2016. године и да се очекује да производња у 2017, која је већ уговорена, буде још већа. Такође, истакнут је значај сарадње фабрике са Војнотехничким институтом у развоју нових технологија за производњу квалитетнијег барута.

У оквиру посете Компанији „Слобода“ а. д. у Чачку, министар Ђорђевић обишао је погон за израду чаура средњег и великог калибра и објекат механичка обрада резањем. Након тога министар је одржао састанак са сарадницима и руководством Компаније „Слобода“ а.д., којем су присуствовали и генерални директор Зоран Стефановић и представници синдиката те компаније. ■

СВЕЧАНИ ИСПРАЋАЈ КОНТИНГЕНТА У МИСИЈУ НА КИПРУ

Начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић присуствовао је 10. марта свечаном испраћају контингента Војске Србије у мултинационалну операцију Уједињених нација на Кипру (UNFICYP).

Генерал Диковић поручио је да се у Војсци Србије посвећује изузетно много пажње организацији задатака из учешћа у мисијама мира широм света. Он је одао признање припадницима дванаесте ротације која одлази на Кипар, јер су према оцени припремљености били најбоља група до сада.

– То говори да сте у вашу припрему уградиле све досадашње искуство из мисије на Кипру, да сте крајње озбиљно схватили тај задатак и да спремни идете на извршење задатка. Привилегија је данас бити изабран за мисију на Кипру, привилегија је иначе бити припадник 98. ваздухопловне бригаде и част је припадати Војсци Србије – рекао је генерал Диковић.

Он је додао да је наша војска – војска мира, да је „у функцији изградње јачања мира у региону, да не представља опасност никоме, не зато што је слаба, него зато што следи политику мира Србије“. Заставу Републике Србије генерал Диковић предао је командиру стрељачког вода капетану Бојану Пљеваљићу. Припадници стрељачког вода 98. ваздухопловне бригаде, њих 37, одлазе у мисију очувања мира на Кипру на шест месеци. ■

ОБЕЛЕЖЕН ДАН ВОЈНООБАВЕШТАЈНЕ АГЕНЦИЈЕ

У Дому Гарде на Топчидеру 1. марта одржан је пријем поводом Дана Војнообавештајне агенције коме су присуствовали генерални секретар председника Републике Недељко Тењовић, изасланик председника Милорад Симић, државни секретар у Министарству одбране Ненад Нерић, помоћници министра одбране, представници Министарства одбране и Војске Србије, дипломатског кора, верских заједница, као и многобројни гости.

Осврнувши се на историјат војнообавештајне делатности на овим просторима, пуковник Стојковић истакао је да су током 133 године постојања припадници те службе тежили да иду у корак са цивилизацијским и друштвеним токовима, као и развојем војне мисли.

– Непрекидним ангажовањем војнообавештајне службе дат је немерљив допринос опстајању нашег народа, успесима и слави српске војске. Наше информације обезбеђивале су да ратни сукоби, најчешће неизбежни, не почну изненађењем, да победе на бојном пољу буду убедљивије, а ретки порази мање болни – нагласио је пуковник Стојковић додајући да је, како некада тако и данас, ВОА одговорна за откривање процеса и догађаја у окружењу који су могућа претња безбедности наше земље.

Према његовим речима, Агенција свакодневно прати и кризна жаришта у свету са тежиштем на оне регионе где су у оквиру мултинационалних операција припадници Министарства одбране и Војске Србије, а интензивна сарадња са домаћим службама безбедности и страним партнерима омогућава квалитетније извршавање постављених задатака. ■

ОФИЦИР ВОЈСКЕ
СРБИЈЕ НА НОВОЈ

ДУЖНОСТИ У MINUSCA

Начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић примио је 9. марта начелника Центра за мировне операције пуковника Миливоја Пајовића, који ће наредних годину дана бити ангажован у мировној операцији Уједињених нација у Централноафричкој Републици (MINUSCA).

Пуковник Пајовић обављаће дужност заменика команданта Сектора Запад у овој мировној операцији, што је највиша дужност коју је припадник Војске Србије обављао у мировној операцији још од 2002. године и обнављања учешћа у мисијама Уједињених нација. ■

„Шумадија” би одбранила Србију. Српски производи звезде Сајма наоружања у Абу Дабију. Ракета из Србије оставила Арапе без даха, „Милош” привукао највише пажње у Абу Дабију. Србија има беспилотни хеликоптер, само су неки од наслова којима је медијски испраћен наступ српске одбрамбене индустрије на сајму у Абу Дабију. По репрезентативности изложених производа оцењиван је у нашој земљи као велики српски повратак. Питање је какве перспективе за развој те индустрије отварају такви наступи и чему се званичници надају.

ТРИНАЕСТА МЕЂУНАРОДНА ИЗЛОЖБА НАОРУЖАЊА ВЕЛИКИ ПОВРАТАК

Да српска одбрамбена индустрија иде у ред најзначајнијих привредних грана у земљи више је него јасно јер, како кажу званичници, све фабрике из те гране данас послују позитивно и редовно сервисирају своје обавезе према држави, без дуговања када је реч о текућем пословању. Позитиван тренд у развоју и замах те привредне гране осетио се и на недавно одржаној 13. међународној изложби наоружања и војне опреме „IDEX 2017” у Абу Дабију, где су српски привредници имали до сад најрепрезентативнији наступ и приказали палету својих производа. О њима је писала домаћа штампа, а поједина средства НВО приказивана су похвално и у иностраним медијима.

О сајму

Међународна изложба наоружања и војне опреме „IDEX-2017” једна је од највећих те врсте у свету и одржава се у Абу Дабију, главном граду Уједињених Арапских Емирата. Овогодишњу манифестацију, која је трајала од 19. до 23. фебруара, отворио је принц Бин Зајед ал Нахијан, заменик врховног команданта оружаних снага Уједињених Арапских Емирата.

На тој значајној изложби у велелепној згради у облику латиничног слова „У”, на површини од 133.000 квадратних метара, сваке друге године представљају се најновија достигнућа из области наоружања и војне технике КоВ, РВ и ПВО и ратне морнарице. Присутни су и произвођачи из технолошки најразвијенијих земаља из Америке, Европе и Азије, тако да је на Сајму увек могуће сагледати главне актуелне трендове у развоју и производњи у тој области. Ове године учествовало је 1.235 фирми које производе наоружање и војну опрему из 57 земаља.

О значају „IDEX-а” говори податак да је на претходном сајму било 1.200 излагача и да су потписани уговори у вредности од око 4,6 милијарде евра.

Србија се и овај пут представила преко интегратора наше одбрамбене индустрије компаније „Југоимпорт – СДПР”. Ипак, ова година била је по нечему из-

СРПСКЕ НАМЕНСКЕ

узетна – штанд наше одбрамбене индустрије налазио се на површини од око 400 квадратних метара на два нивоа у главној хали и био је физички највећи до сада. Осим стандардних производа наших предузећа, као што су разне врсте стрељачког наоружања, све врста малокалибарске, средње и крупнокалибарске муниције и компонената, невођених и вођених ракета, система ALAS, оптике и оптоелектронике, први пут су у природној величини изложени и поједина средства НВО.

Осим „Југоимпорта – СДПР”, присуствовали су „Крушић”, ППТ Наменска, „Застава оружје”, „Слобода”, „Трајал”, Борбени сложени системи и други, а изложене су укупно 33 групе експоната. Премијерно су приказана четири нова пројекта „Југоимпорта” и одбрамбене индустрије Србије – ново возило 4x4 „милош”, беспилотни хеликоптер „стршљен”, ракета „шумадија” и оклопно возило „лазар 3”.

Током сајма у Абу Дабију боравила је и делегација Министарства одбране, коју је предводи помоћник министра одбране за материјалне ресурсе Ненад Милорадовић, а у њеном саставу био је и командант РВ и ПВО генерал-мајор Ранко Живак.

Српска постигнућа

Војнополитички коментатор Мирослав Лазански извештавао је за „Политику” о значајним пројектима које су приказани, а детаљно је приказивано и на порталу „Tango Six”.

Већ од првог дана сајма, како је писао Лазански, компанија „Југоимпорт – СДПР” сврстала се са својим производима на Сајму „IDEX 2017” међу првих осам излагача, а од-

мах после церемоније службеног отварања „Прва петолетка” из Трстеника продала је минобацаче у вредности око 500.000 долара.

„Југоимпорт – СДПР” представио је два вишенаменска борбена возила „лазар-3” – једно у верзији с руском куполом, која има топ 30 mm, аутоматски бацач граната од 30 mm и митраљез калибра 7,62 mm, и друго возило с даљински управљаном борбеном станицом DUBS с митраљезом од 12,7 милиметара. Поред „лазара-3” изложени су самоходна хаубица „НОРА Б-52” и најновији производ компаније „Југоимпорт – СДПР”, оклопно борбено возило „милош”, наоружано с DUBS митраљезом од 12,7 милиметара.

Вишенаменско оклопно возило 4x4 „милош”, како је речено, намењено је за извиђачка,

патролна и специјална дејства, заштићено је од дејстава противтенковских мина. Има погон на сва четири точка, независни вешање, мотором „каминс” од 300 КС. Дуго је 5,45 m, високо 2,3 m, максималне масе од 14 t, клиренс му је 420 mm, а доњи део возила додатно је оклопљен ради противминске заштите нивоа 2a и 2b, односно STANAG 4569. Развија максималну брзину од 110 km/h, с могућношћу преласка вертикалних препрека од 0,60 метара. „Милош” има отворену архитектуру наоружања.

Ипак, главне звезде српског штанда свакако су били производи компаније „EDePro” из Београда и „Југоимпорт – СДПР” – балистички ракетни систем „шумадија” и беспилотни хеликоптер „стршљен”.

Ракете класе земља–земља „шумадија”, чији је веран модел у размери 1:1 приказан на сајму, једна је од већих сајамских новости, чак и изненађења. За портал „Tango Six” сувласник компаније „EDePro” Миливоје Поповић рекао је да ракетни систем „шумадија” има могућност лансирања четири или шест пројектила с ИНС вођењем из контејнера на камиону, минимални домета од 70 km, а максимални од 300 километара. Њена стартна маса износи око 1.600 kg, од тога горива скоро 900 kg, док је маса бојеве главе 200 килограма. Дужина лансера пројектила је 8,6 метара. Време припреме целог ракетног балистичког система „шумадија”, превођење из маршевског у борбени положај, јесте 12 минута.

У нашим новинама осванули су наслови – *Ракета из Србије оставила Арапе без даха*, „Шумадија” би одбранила Србију, а војнополитички коментатор Мирослав Лазански рекао је за „Спутњик”: „Ако некоме падне на памет сулуда идеја да некој другој земљи да ваздушни простор да се гађа Србија, имамо ракету која може да одговори по ви-

талним циљевима око Србије, која може да досегне све велике градове око нас”.

И ултралаки УАВ хеликоптер „стршљен”, пројекат компаније „ЕDePro” и „Југоимпорта – СДПР”, први пут је представљен светској јавности на овогодишњем сајму У Абу Дабију. Има масу од 750 kg, с могућношћу ношења борбеног терета и горива до 350 килограма. Лети брзином од 180 km/h. Аутономија лета је пет сати када је реч о осматрању, а два и по сата када је реч о борбеним дејствима. Плафон лета му је 4.000 метара. Направљен је од композитних материјала, има турбопроп мотор „феникс-250”, елису, и све то домаће производње. Како су истакли инжењери из „ЕDePro”, прво лебдење тог хеликоптера очекује се до јула, најкасније до септембра ове године.

Из компаније „ЕDePro” кажу да је планирано да „стршљен” носи четири ТВ вођене ракете ваздух–земља „Spyder”, које су такође биле изложена на IDEX-у. Тренутно се налазе у развојној фази прототипа и концептуално су повезане са ALAS-ом – имају исти систем навођења и комуникације са нишанским склопом путем кабла.

Сајамски новитет била је и модификација ракете „град” Г-2000, калибра 122 mm, са новим дометом од 52 km и са новим моторима, који су такође развијени у „ЕDePro”.

Пажњу је привлачио и видео-снимак на коме је премијерно приказана успешно пробно гађање ракете ALAS на полигону у Никинцима.

Сумирајући утиске после управо завршене највеће светске изложбе наоружања у Абу Дабију, новинар Мирослав Лазански истакао је за „Спутњик” да се Србији догодио велики повратак и да је наша држава најјача у југоисточној Европи по војној производњи.

„Имамо палету производа од пиштоља, пешадијске и стрељачке муниције, до беспилотног хеликоптера, лаких авиона, оклопних возила и артиљерије. Једном речју, ово је велики повратак српске војне индустрије после 1999. године и свега што нам је НАТО приредио бомбардујући СР Југославију”, рекао је Лазански.

Други на сајму

Кинези, Руси, Корејци, Турци такође су изложили нове производе, или модификације постојећих. Према речима Петра Војиновића, главног и одговорног уредника портала „Tango Six”, сајамски хит био је ласерски топ једног од најпознатијих произвођача артиљеријских система фирме „Орлеикон”. Кинези су представили самоходну хаубицу и нови тенк VT-4, који је назван „незауостављива звер” и који је био једини изложен тенк на сајму.

Поред Кинеза, најбројније су биле компаније из УАЕ, које су унапредовале по разноврсности приказаних средстава. „Дасо”, произвођач „рафала”, имао је прилично велики штанд, на два нивоа, што је, према речима Војиновића, говорило о жељи да продају „рафал” Емираћанима (који

се и даље нису одлучили за ловац пете генерације). Борба око „рафала” и „јурофајтера” траје већ седам–осам година.

Руске компаније представиле су у виду модела, минијатурних макета и других рекламних проспеката своје производе – модернизовани тенк Т-90С, борбену платформу БМПТ, оклопни транспортер БТР-80/82А и модернизовано борбено оклопно возило БМП-3М, фаворита изложбе руски вишенаменски ловац 4++ генерације Су-35, борбени извиђачко-јуришни хеликоптер Ка-52 „алигатор”, тренутно најбољи комплекс ПВО и ПРО у свету С-400 „тријумф”, затим хибридни топовско-ракетни комплекс 2К22М1 „тунгуска-М1”, специјално блиндирано возило „тигар-М”.

Бугарска је имала већи штанд од нашег, али само са стрељачким наоружањем. На хрватском штанду њихови произвођачи представили су такође стрељачко наоружање, униформе, војну трикотажу, а имали су и морнаричку компоненту.

Сајмом су доминирали експонати из области ракетне технике, а посебно место заузели су многобројни точкаши.

– Било је точкаша у најразличитијим могућим варијантама. Чак ни стрељачко оружје, ни мањи калибри нису били толико бројни као точкаши. И један од највећих уговора који је додељен био је емиратској компанији NIMR (то је компанија њиховог СДПР-а, који се зове EDIC). Њима су емиратске оружане снаге дале три нова уговора за 1.750 оклопних возила NIMR 6x6 – рекао је Петар Војиновић.

И овај сајам био је ужитак за стручњаке и привреднике – могли су да виде шта је и како направљено и шта конкуренција ради. А томе сајмови и служе.

Значај наступа наших предузећа

Српски штанд је већ првог дана изазвао велико интересовање и посетиле су га бројне стране делегације.

– Тржиште Уједињених Арапских Емирата једно је од кључних за одбрамбену индустрију Србије, и на њему тре-

нутно имамо активних уговора у вредности од око 220 милиона долара. Оружане снаге и одбрамбена индустрија УАЕ су такође стратешки партнер у развоју више типова софистицираног наоружања које треба да значајно унапреди оперативне способности Војске Србије и наш извозни потенцијал – објаснио је Ненад Милорадовић значај учешћа на тој манифестацији на конференцији за медије одржаној 28. фебруара у Дому Војске Србије, када је представио остварене резултате.

Он је рекао да између МО РС и ГШ УАЕ постоји интензивни контакт у оквиру комитета за војнотехничку сарадњу, где се припремају нови заједнички пројекти за развој и производњу НВО. Главни купци из УАЕ су ГШ УАЕ и компаније из војне индустрије УАЕ, а роба/услуге која се извозе у Емирате су: средства НВО из заједничког развоја (ALAS и други системи), средства НВО из текуће производње одбрамбене индустрије Србије (ОИС) и вишкова са стокова Војске Србије (стрелачко наоружање и муниција, минобацачи и мине, ракетни лансери и ракете, заштитна опрема и друга роба). У последње две године предузећа групације ОИС дале су понуде по упитима за продају својих производа у УАЕ у вредности од око 312 милиона долара.

Милорадовић је истакао да је током сајма „IDEX 2017” потписан уговор од око 21 милиона долара за артиљеријске ракете, да су започети преговори ради закључивања нових уговора за испоруку производа ОИС у вредности од око 100 милиона УСД, примљен је позив за испоруку хаубице 155 mm НОРА ради испитивања у пустињским условима, започети су преговори за трансфер технологије „Трајала” за производњу пиротехничких елемената и неубојних средстава. Поред постојећих пројеката заједничког развоја, прелиминарно су одобрена и три нова пројекта заједничког развоја.

Сајамски дани искоришћени су и за одржавање састака са високом државним и војним званичницима 13 земаља и са представницима великог броја произвођача НВО.

Перспективе наменске

Завршен сајам био је повод за осврт где је данас одбрамбена индустрија Србије и каква је њена визија развоја. Министар Зоран Ђорђевић је на конференцији за медије у Дому Војске Србије истакао да је презентација наше одбрамбене индустрије у Абу Дабију привукла велику пажњу јавности, али и да је била веома значајна кад је реч о пројектима које планира Министарство одбране и одбрамбена индустрија Србије.

– Важан услов за развој у тој области јесте и Закључак Владе Србије, који ускоро очекујемо, о конверзији дугова наменске индустрије, чиме ће она након много времена бити у знатно бољој позицији – рекао је Ђорђевић и истакао да је један од услова даљег развоја усвајање Закона о *производњи наоружања и војне опреме*, који ће ускоро бити у скупштинској процедури, а донеће многе новине. Једна од могућности је да страни капитал уђе у нашу војну индустрију, уз механизме којима им неће бити дозвољено да буду већински власници. Министар је рекао да се за то већ ин-

тересују страни инвеститори – кинески, италијански, компаније из САД и други.

– На састанку савета за економски развој Србије закључили смо да је наменска индустрија један од битнијих сегмената за развој националне економије и, у том смислу, анализирали кретања у тој области претходних година, шта је то што се догађа данас, а шта можемо очекујемо – рекао је министар одбране и додао да је то било неопходно како би се сагледало колико треба уложити у одбрамбену индустрију, како би у годинама које следе била премашена цифра од милијарду долара извоза те гране.

Министар Ђорђевић подсетио је да је 2016. извоз наменске износио 483 милиона долара, а да се у овој години очекује око 510 милиона долара, уз допуну да, ако ниво улагања буде према очекивањима, претпоставка је да ће извоз бити за 20 процената већи него 2016. године. Према његовим речима у наредном периоду очекује се и раст запослености у одбрамбеној индустрији – за ову годину планирано је да се обезбеде 804 нова радна места. У плану је такође да консолидовани ФАП Прибој постане део те гра-

не, чиме би постао занимљивији инвеститорима, као „Застава камиони” и врањански „Јумко”.

Министарство одбране израдило је и предлог директних улагања државе у привредна друштва групације Одбрамбене индустрије Србије и ремонтне заводе МО и ВС у укупној вредности од 104 милиона ЕУР за наредни четворогодишњи период.

Влада Републике Србије подржала је у јуну прошле године визију развија одбрамбено-технолошке индустријске базе, а Министарство одбране израдило је и мапу пута развојних технологија које су од интереса за систем одбране.

Без сумње, сва та улагања ојачаће одбрамбену индустрију Србије и допринети већем извозу. Од нових закључених уговора држава и произвођачи имаће користи, а и Војска Србије, јер развој и производња НВО подижу њене оперативне способности. А сајмови и прикази се смењују – „IDEX 2017” је прошао, а у јуну предстоји „Партнер”. ■

Мира ШВЕДИЋ

Снимио Петар ВОЈИНОВИЋ

ВАНРЕДНИ ИНСПЕКЦИЈСКИ НАДЗОР ДЕЛА СНАГА ЗА ХИТНО РЕАГОВАЊЕ

СПРЕМНОСТ НА ПРОВЕРИ

– На различитим локацијама, у исто време, провераване су способности више јединица у саставу снага за хитно реаговање. Са оваквом праксом наставићемо и убудуће, јер се показало да се на овај начин подижу оперативне способности Војске Србије – истакао је министар Ђорђевић. На анализи ванредног инспекцијског надзора констатовано је да су снаге за хитно реаговање у потпуности одговориле свим захтевима инспектора и показале завидан ниво оспособљености за извршење сложених задатака.

По наређењу министра одбране и одлуци председника Републике 6. марта у вечерњим сатима отпочела је провера оперативних способности дела јединица Војске Србије. Реч је о ванредном, ненајављеном, теренском инспекцијском надзору над оперативним способностима дела снага за хитно реаговање, који је завршен 9. марта на више локација у Србији.

Провера оперативних способности почела је давањем узбуне из Оперативног центра система одбране, којој су присуствовали министар одбране Зоран Ђорђевић и начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић.

Током тродневног инспекцијског надзора проверавана је спремност јединица да у најкраћем року одговоре на постављене задатке у оквиру предвиђених сценарија

кризне ситуације. Том приликом реализовани су комбиновани маршеви јединица, бојева гађања, решавање различитих борбених супозиција са извођењем специјалних дејстава.

Циљ инспекцијског надзора је остваривање што вишег нивоа оспособљености и борбене спремности јединица Војске Србије за реаговање на евентуалне ризике и претње по безбедност државе. Министар одбране и начелник Генералштаба обилазили су током три дана провере снаге Војске Србије за хитно реаговање на више локација широм Србије.

Обезбеђење виталних објеката

Према речима директора Инспектората одбране генерал-мајора Горана Радовановића ванредни инспекцијски надзори један су од задатака који извршава Инспекторат одбране, у оквиру својих редовних активности.

– У том смислу ми извршавамо и ванредне инспекцијске надзоре Војске Србије, у овом случају, снага за хитно реаговање. У току ноћи проверавали смо део јединица војне полиције и Специјалне бригаде, с циљем утврђивања њихове оспособљености и способности за извршавање задатака обезбеђења виталних објеката од значаја за систем одбране – истакао је генерал Радовановић.

Током друге ноћи провере, како је нагласио, реализовани су задаци у рејону Аеродрома „Батајница“ и, на основу досадашњих резултата и извештаја инспектора са терена, те јединице показале су веома висок степен способности за извршавање функционалних задатака.

Оспособљеност на завидном нивоу

Провера способности дела снага за хитно реаговање завршена је извођењем дневно-ноћних бојевих гађања на стрелиштима и полигонима у близина Бојника, Ваљева и Вршца. Министар Зоран Ђорђевић обишао је том приликом део снага на Самосталном аутоматизованом стрелишту „Међа“ крај Бојника.

– Ванредном инспекцијом дела снага за хитно реаговање обухваћен је део снага из Специјалне бригаде и војне полиције. Инспекцијски надзор вршен је на више локација у Србији и вечерас сам се овде лично уверио, након дневног и ноћног бојевог гађања, да су јединице у потпуности припремљене за све задатке – констатовао је министар Ђорђевић.

У Војсци Србије, нагласио је министар одбране, спроводе се редовни и ванредни инспекцијски надзори, а овако комплексан вид провере снага реализован је први пут након више деценија.

– На различитим локацијама, у исто време, провераване су способности више јединица у саставу снага за хитно реаговање. Са оваквом праксом наставићемо и убудуће, јер се показало да се на овај начин подижу оперативне способности Војске Србије – истакао је министар Ђорђевић.

У Инспекторату одбране урађена је анализа ванредног инспекцијског надзора, којом је руководио директор Инспектората одбране генерал-мајор Горан Радовановић. Том приликом он је констатовао да су снаге за хитно реаговање у потпуности одговориле свим захтевима инспектора и показале завидан ниво оспособљености за извршење сложених задатака. ■

Биљана МИЉИЋ
Снимили Јово МАМУЛА
Даримир БАНДА
Душка СТЕФАНОВИЋ

Преко залеђених стрмина лукова Везировог моста на Дриму, ишао је, у зиму 1915. године, стари краљ Петар, потпомажући се штаповима и рукама својих официра. За њим, дуга колона – војска, народ, у једном од најстрашнијих повлачења у историји ратовања, на путу ка албанским обалама мора. Тренутак забележен камером део је страшног пораза који је Србија претрпела 1915. године, делом и због игара великих сила. Увод у потоњи васкрс и велике победе занавек је постао важна цигла у грађевини колективног сећања нашег народа и његовог идентитета, заједно са голготом коју су та година и први месеци 1916. значили за народ, и земљу. Отуд су 1915. година и пораз Србије, албанска голгота, као и потоњи васкрс изузетно битне лекције за Србију и данас, мисли Милош Ковић, историчар, доцент на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, који је управо објавио књигу о том тешком тренутку, када је Србији преостао само један пут, а ни он није обећавао много – „Једини пут: Силе Антанте и одбрана Србије 1915. године”.

– Књига је резултат пројекта Радио-телевизије Србије „Срби на Крфу”. Реч је о документарном филму сниманом у Србији, Црној Гори, Албанији, Грчкој, Италији, Великој Британији, Француској, посвећеном голготи и васкрсу Србије 1915–1916. године. Важну подршку у његовој изради пружило је и Министарство одбране. Део договора био је и да се уради књига о овим догађајима. С обзиром на њихову сложеност и важност за српску националну историју и потцењеност у општим историјама Првог светског рата, одлучио сам да се њима позабавим нешто темељније и објавим две књиге. Прва је посвећена 1915. години и прати Србију, српску војску, народ, српску круну и владу, од напада на Србију 5. октобра 1915, преко напада Бугарске, покушаја опкољавања, пробијања ка југу, Антантиних неиспуњавања савезничких обавеза, све до прикупљања на Косову и Метохији и напуштања отаџбине првих дана децембра 1915. године.

□ Након великих победа Србије из 1914. године, Централне силе припремају и почињу напад у октобру 1915, који ће довести до пораза и албанске голгоше. Силе Антанте

МИЛОШ КОВИЋ, ИСТОРИЧАР

ГОДИНЕ ПОУКА

За грађевину националног идентитета сваког народа, велика страдања су веома битно везивно ткиво које спаја велике друштвене групе, нације. Срби ту нису изузетак. Али и ван тога, ми и данас имамо чему да се вратимо. Југославија је била племенита идеја, која није успела. Српска идеја неупоредиво је дубља, богатија и чвршћа од југословенске.

су у томе имале посебну улогу, а пораз је био ситрашан...

– У овој књизи се доказује да су савезници препустили Србију на милост и немилост непријатељу. До овог закључка пре мене су дошли савременици ових догађаја, али и наши историчари, попут Драгољуба Живојиновића и Петра Опачића. Осим тога, сами савезници су признавали оно што се десило. Британски војници, болничарке, британски и амерички новинари, француски лекари, новинари и официри, руски хуманитарци, официри, у мисијама помоћи у Србији, већином су били огорчени због онога што се догодило. Постоји сјајан опис Клода и Елис Ескју, двоје новинара и хуманитараца који су се повукли заједно са српском војском, и чак поделили судбину нашег народа и војске – завршили су у „плавој гробници”.

У Лешу су писали како је Велика Британија, како сами кажу, „издала” Србију. Међутим, у свести потоњих генерација, голгота коју су Срби доживели током повлачења остала је везана за васкрс. Разумљиво, голгота и васкрс у европској хришћанској традицији, у традицији националне европске идеје, две су стране исте медаље. Али када се одвоје и ствари сагледају из децембра 1915, у тренутку када српска војска код Пећке патријаршије закопава топове, код Призрена одбацује превозна средства и почиње успон у црногорске и албанске врлети, пораз изгледа веома страшно. Дакле, савезници су помоћ обећали јавно, јасно и гласно, кроз војну помоћ која би стигла из Солуна, обезбеђење вардарске комуникације и спречавање Бугара да пресеку пут српској војсци. Русија је такође обећавала на-

пад на непријатеља из Бесарабије. Ништа се од тога није десило.

Q Због чега?

– Питање је да ли на основу постојећих извора можемо дати коначан одговор, који сигурно није једноставан. У то време, сви су покушавали да „купе“ Бугарску деловима српске Македоније. Чак су спречили Србију да изведе превентивни напад док се Бугарска мобилисала, у чему су се нарочито Руси истицали. Постоји једна слутња коју износи Милорад Екмечић у књизи „Ратни циљеви Србије 1914“, где се каже да су Британци, можда намерно, пустили Србију да пропадне због преамбициозних ратних циљева Срба и како би будуће редефинисање граница на Балкану остало искључиво и само у рукама Велике Британије и других великих сила.

Ипак, сигурно је само то да су савезници напустили Србију. Британци су у томе били први, а одлуку је донео кабинет премијера Асквита, иако врло нејединствено. Француска је покушавала да помогне, искрцала трупе у Солуну. Са њима су се невољно искрцали и Енглези, али тек 5. октобра 1915. године, на дан напада на Србију. Међутим, малобројност трупа онемогућила је њихов продор ка северу, ка Нишу. Русија је обећавала поход 7. армије из Бесарабије на Бугарску, али све што је учинила било је бомбардовање Варне, јер је претходно претрпела тежак пораз од Централних сила. Оно што се може рећи јесте да су управљачке елите у западноевропским савезничким земљама Србе ипак третирале као неевропске колонијалне трупе. То је прагматизам, али ту има и одређених културних пред-

расуда према Србима. Наравно, треба имати у виду и то да су савезници потом, када смо се нашли на албанским обалама, после одлучних захтева руског цара Николаја II, ипак спасавали. Пре свега Италијани и Французи. Француска и Британија су обновиле српску војску на Крфу. Обучиле, наоружале, лечиле војнике. Ни то не треба заборавити. Зато се догађаји из Првог светског рата морају проучавати као целина. Зато је то поука и за данашње српске државнике. Важно је разумети како вас други виде. Погрешна процена може коштати превише.

Q Колико је, онда, шачна шеза да постоје шрагични догађаји изузетне снаге који заиста обликују идентитет народа? Како се то дешава и шта ако се из тих искустава не извуче поука?

– Још је утицајни француски писац Ернест Ренан у брошури „Шта је нација?“ написао да људе најчвршће спајају сећања на заједничка страдања. Нације најдуже памте заједничка страдања и Срби у томе нису изузетак. Када је реч о Првом светском рату, главно исходиште националног идентитета Аустралијанаца и Новозеланђана чини њихово страдање приликом искрцавања на Галипољу 1915. године. Требало је видети са каквим су пијететом обележили стогодишњицу битке и сећали се својих изгинулих војника. Јермени обележавају геноцид који је над њима те 1915. починила Турска. Једна од основа грчког идентитета је, поред осталог, јунаштво и погибија Леониде и његових триста Спартаца у Термопилском кланцу. Тако и српски идентитет почива на Косовском завету, на ономе што је у дужој историјској перспективи перципирано као физички пораз и духовна победа, као и на страдањима у два светска рата. Оно што се десило у Првом светском рату сигурно је један од најзначајнијих ослонаца савременог српског идентитета. С друге стране, верујем да геноцид коме је српски народ био подвргнут у НДХ и на Косову и Метохији у Другом светском рату није у довољној мери постао део савременог идентитета. Та тема је избегавана у социјалистичкој Југославији, онако као што је етнички састав Пољорекских злочинарских армија из 1914. избегаван у историографији Краљевине Југославије. Али данас, кад Југославије више нема, нема никаквих разлога да Јасеновац не буде враћен у средиште српског идентитета, онако као што су то учинили Јевреји са Аушвицом.

○ Али када говоримо о изградњи савременог идентитета, ми имамо лом. У балканским рајтовима и Првом светском рату имамо велику победу, али и велико страдање. Нама се стално замера да градимо свој идентитет на страдањима, поразима, да због тога слабо гледамо у будућност.

– Кад вам Американци поставе такво питање, онда би их требало подсетити на холивудски спектакл „300“, о Леониди, који су они снимили и зарадили огроман новац. Каква се етика проповеда у том филму? Није реч о томе да треба славити само поразе. Битке се воде да би се победило. Нико не жели да погине. Зар да заборавимо на Кумано-

во, Битољ, Брегалницу, Цер, Колубару, пробој Солунског фронта? Ратничка етика захтева храброст, мудрост и победу. А порази нас подучавају и требало би да нас учине мудријима.

○ Данас је доста оних који верују да су наши пораци с краја 20. века некако укорениени у победама из балканских рајтова и Првог светског рата, јер смо тада добили нову државу?

○ Мислите ли да што нема никакве везе са преиспитивањем југословенске идеје? Често се може чути и да је краљ Александар био мегаломан, управо због Југославије.

– Лако је бити генерал после битке и изрицати данас беспризивне политичке закључке. Ако то некога занима, могу да кажем да мислим да би било много боље да је, уместо Југославије, створена

– Ја бих рекао да се та врста дебате односи само на деведесете. Генерације које су бежале од мобилизације и протестовале против сопствене државе, у тренутку кад су се Срби с друге стране Дрине борили за голи опстанак, сада беже од сопствене слабости и оптужују своје дедове и прадедове. Отац је зарио моћни мач у тврди камен, а син који није у стању да извуче тај мач, због тога оптужује оца. Прадедови су нам оставили велику југословенску државу. Ми, наше генерације, нисмо били кадри да је сачувамо. Лако је оптуживати покојника за сопствену слабост. Погледајмо се у огледало и одговоримо на питање где смо били и шта смо урадили деведесетих када је Југославија разбијена и шта радимо данас када се покушава разбијање наше Србије.

Велика Србија. Али, као историчару, задатак ми је да пре свега разумем шта се тада десило. Југословенска идеја није била нова ни тада. Нису је измислили ни регент Александар, ни Никола Пашић, нити савезници у Лондону и Паризу. Она је резултат покушаја да се реши балканска једначина, нађу заједнички именитељ и мир за становништво које говори истим језиком, а припада различитим верама, које се вековима међусобно истребљивало за интересе великих сила. Мислим пре свега на становништво тадашње Старе Србије, Црне Горе, БиХ, Далмације, Хрватске, Славоније, Барање, Бачке, Срема. Тај заједнички именитељ пронађен је у словенском пореклу, у језику, и у интересу људи. И то је било једно од решења која су се тада наметала. Била је то племенита

идеја. Наравно, данас можемо питати да ли је сама идеја била инхерентно лоша. Али узроци њене пропасти не могу се тражити у њеном рођењу, већ у околностима које су пратиле њено разбијање. То вам је као да узроке смрти некога ко је убијен (а Југославија је убијена) тражите у његовом рођењу. Разбиле су је, пре свега, велике силе, па тек онда национализми њених народа.

Q *Зашто је прихваћена као решење?*

– Пашић није био наиван човек ни ти државник без искуства. Све што су му савезници нудили било је усмено и неформално. Све до августа 1915. није било писмених предлога. Нудили су му и Велику Србију. Али он и његови сарадници инсистирали су на Југославији. Када је дошао најконкретнији предлог, у августу 1915, Бугарска је већ одабрала страну и било је касно. Идеја је била да се Србија одрекне дела Македоније за коју је крварила 1912. и 1913. године, а да заузврат добије делове Бачке, Срема, Славоније, Босну и Херцеговину, делове Далмације, и доцније Црну Гору. Лондонски споразум, који је Италија потписала 1915. са Антантом, био је тајна за Србију, па је Пашић морао да се довија да сазна шта је ту писало. Посао историчара је да све то разуме. Југославија је била племенити покушај, али њу су разбиле велике силе и 1941. и у ратовима од 1991. до 1999. године. Не Срби. Зато Срби немају чега да се стиде кад је у питању 20. век. Али ми имамо и чему да се вратимо, а то је традицијска, заветна српска култура, хиљадугодишња сећања и идентитет старији чак и од Светог Саве и Немањића. Српска идеја неупоредиво је дубља, богатија и чвршћа од југословенске. Зато се данас чудим нарочито југословенству у српској култури и покушајима неких људи да оне који бране српско становиште оптуже за мањак југословенства. Погледајте само то непостојање покајања у Хрватској за убијање и протеривање својих српских грађана и комшија, то упорно неговање усташке историје и идеја. Причати данас о југословенским интеграцијама равно је политичком самоубиству.

Q *Ових дана је актуелна изв. Тиранска плашформа којом се Србији покушава најоовариши нова оштрижба за геноцид. Што се заправо десило са Албанцима 1912, 1913, 1914. и после, до 1941. године?*

– Муслиманским Албанцима, који су у Османском царству били привилегована класа, тада је понуђено да, уместо у Османском царству, живе у релативно уређеној и модерној југословенској држави. Као грађани равноправни са својим дојучерашњим кметовима. На жалост, већина је то одбила. Непријатељство Албанаца према новој држави почивало је, дакле, на класним и религиозним основама. Зато су и у наредном светском рату већински стали на страну окупатора и непријатеља српског народа и изнова починили геноцид над српским народом Косова и Македоније, али и над Македонцима. Још од сеобе Срба из Старе Србије 1690. године, односи Албанаца и Срба били су обележени цикличним насиљем, чије су жртве, нарочито у периоду од 1878. до 1912, били Срби. Већ 1912. било је репресалија над Албанцима, а албански одметници напали су српску војску и било је репресалија, рецимо у Љуми и Дебру. Ипак, овде је реч о замени теза – да се уз повик „држите лопова“ заправо отме што више тога за тзв. Велику Албанију, при чему они који су починили геноцид за то оптужују своје жртве.

Q *Колико је то ишћање истраживано у српској историографији? Да ли је било кажњавања репресалија у српској војсци?*

– Било је. Сачуване су наредбе официра приликом повлачења преко Албаније у којима стоји да ће бити строго кажњавана свака пљачка албанских цивила. У приповеци „Ресимић добошар“ Драгиша Васић описује један такав случај, када изгладнели српски регрути, приликом преласка Албаније, краду живину у једном албанском селу, и на захтев сељака, српски официр стреља ту децу. То је био стварни, историјски догађај.

Q *Сајмон Сибар Монтефјоре у свом „Јерусалиму“ Албанце штешира врло озбиљно и примећује да су они ишћиха израсли као снажна етничка група још од почетка 19. века. Како се нама десило да их ишћенимо као групу и политичку снагу?*

– Мора се рећи да је Београд заиста потценио албански национализам и да се на њега генерално гледало с висине. Нисмо успели да однегујемо стручњаке за албанске студије. Било их је, али недовољно. И данас је тешко пронаћи оне који би се бавили овом великом те-

мом. За разлику од Албанаца који су, макар на Косову и Метохији учили српски, ми нисмо учили албански. Дакле, било је одређеног потцењивања, пре свега албанског национализма, и платили смо цену тога. Србима, протераним са Косова и Метохије од 1941. до 1945, Тито је забранио повратак. Србија је 1945. третирана као освојена, поражена земља и зато је једина у Југославији добила две покрајине. Сами Срби повукли су границе Косова све до Панчићевог врха. Упркос свему, не смемо да губимо превише времена на самооптуживање, не смемо да изгубимо веру у сопствене снаге и да заборавимо да будућност припада само онима који се не предају.

Q *Кад иовучемо паралелу између њо-нашања савезника из Првог светског рата и оног што се десило деведесетих, видимо да су у оба случаја српски интереси били игоажени и изневерени, али ми упркос свим нејовољним одлукама њо нас, ујорно ходимо ка евројским интеграцијама...*

– Аустроугарска је 1914. у једној руци имала штап, а у другој кесу, па је нудила Србији интеграцију, боље путеве, боље здравство, боље школе. Требао је само одрећи се независности. Европска унија се данас понаша исто, чак и горе. Штап је дебли, а шаргарепа тања. Занимљиво је да је, после свега, у овом тренутку велики проценат Срба спреман да утопи земљу у ЕУ и одрекне се суверенитета и слободе, а 1914. то је било незамисливо. Питање је зашто?

Q *Зашто?*

– Одговори су у нама. Ми јесмо предмет посебне обраде великих сила, које су сличне методе већ примењивале на Хавајима, Филипинима, на Дивљем западу, у Индији. Али не може нам увек бити крив неко други. Српски образ осветлали су Срби из Републике Српске и бивше Крајине. Погледајте само несрећну Црну Гору, бившу српску Спарту. Или наш жалосни Београд, који и даље глуми да је главни град СФРЈ. У односу на своје претке, ми се заиста истичемо кукавичлуком, фаталистичком пасивношћу и лењошћу. Све то, међутим, може брзо да се промени. Овако је над српским пороцима, уочи великих победа 1912–1918, ламентирао и Владислав Петковић Дис. Потребни су само воља, памет и храброст. ■

Милена МИЛЕТИЋ

НЕСРЕЋА У ТЕХНИЧКОМ РЕМОНТНОМ ЗАВОДУ КРАГУЈЕВАЦ

ФАТАЛНЕ ЕКСПЛОЗИЈЕ

Вест о пожару и експлозијама у Техничком ремонтном заводу Крагујевац, тог 28. фебруара, није само потресла цели Крагујевац, удаљен седам километара, већ је одјекнула у земљи и узбуркала јавност. У том заводу били смо непуна два месеца раније, с поводом, јер је то узорна установа у којој је упосленост капацитета била око 92–93 одсто и у којој је од октобра 2016. почео да се реализује пројекат уништавања вишкова муниције у Србији, у сарадњи са НАТО агенцијом NSPA. Такође, уз подршку UNDP-а и OEBS-а, Завод је извршио припрему и делом уништавање специјалне муниције.

Паралелно са тим програмима спроведена је и модернизација Завода, тако да су, уз подршку UNDP-а, урађени антистатички подови у делу радионица у којима се ради са експлозивним материјама, уведен је унутрашњи видео-надзор технолошког процеса под којим се одвијају ризичне

операције, те пројекат противпожарног система – „спринклер“. На тај начин су ризици у технолошком процесу, како је истичано, били сведени на „прихватљив ниво“.

И поред свега тога, у таквим установама никад се не могу искључити несреће. Оне су најчешће мањег интензитета, али се последњег дана фебруара десила трагедија у којој је погинуло четворо људи и причињена је велика материјална штета.

Министар одбране у Крагујевцу

Неколико дана сви су у неверици читали званична саопштења о дешавањима у ТРЗ, слушали ТВ извештаје и пратили потрагу за тројицом несталих. Ако пратимо хронологију догађања, најпре је на сајту Министарства одбране у првом саопштењу објављено да је „током гашења пожара, који је избио данас око 13.30 часова у Техничком ре-

монтном заводу у Крагујевцу, дошло је до експлозије у којој има повређених лица“ и да су на гашењу пожара ангажовани припадници ватрогасне јединице Техничког ремонтног завода и МУП-а Републике Србије. Касније, у новом саопштењу, прецизирано је да је током гашења пожара једна особа изгубила живот и да се за три интензивно трага. Повређено је 25 припадника Војске Србије и МУП-а, који су збринуте у Клиничком центру Крагујевац.

На место несреће одмах су се упутили министар одбране Зоран Ђорђевић и помоћник министра за материјалне ресурсе Ненад Милорадовић, како би се упознали са детаљима те трагедије и посетили повређене.

Обраћајући се новинарима, који су били окупљени око Клиничког центра Крагујевац, министар Ђорђевић изнео је детаље несреће. Рекао је да је у 13.20 часова дошло до експлозије у објекту А28, намењеном делаборацији муниције, након чега је избио пожар

Пожар и две експлозије које су последњег фебруарског дана потресле крагујевачки Технички ремонтни завод однеле су животе четворо људи, 25 је повређено и причињена је велика материјална штета. То је епилог несреће која се догодила у граду оружара, а узрок те трагедије сада утврђује Комисија за испитивање околности настанка ванредног догађаја.

који је захватио објекте А28 и А27. Ватрогасци и екипе које су чинили припадници МУП-а и ватрогасне јединице Завода и приступиле су гашењу пожара, када је у 13.45 дошло до друге експлозије. Од детонације живот је изгубио потпуковник Мирослав Перишић, а министар Ђорђевић упутио је саучешће породици настрадалог.

Министар је истакао да је формирана комисија која треба да истражи узроке и разлоге тог догађаја. Такође је нагласио да постоји опасност од нових пожара, па је место несреће још увек било небезбедно јер се из даљине видело да пожар тиња. Због тога је уведена мера забране приласка месту несреће до доласка екипе из Београда.

Директор Клиничког центра др Предраг Саздановић, приликом обраћања новинарима, рекао је да је у ту установу примљено 25 пацијената, који су према његовим речима ван животне опасности. Већином се ради о опекотинама и повредама меких

ткива, а три пацијента се налазе на опсервацији јер имају специфичне – бласт повреде, због чега су позвали колеге с ВМА да дођу у Клинички центар, како би им помогли у процени здравственог стања и евентуалним даљим интервенцијама.

Одговарајући потом на питања новинара, министар Ђорђевић је истакао да се лица за којима се трага налазе у зони која је још увек опасна и не може јој се прићи, као и да ће екипе из Министарства опремљене дроном и роботом помоћи приликом потраге. Након обраћања новинарима, министар Ђорђевић се са сарадницима упутио ка месту експлозије.

У вечерњим часовима испред Клиничког центра у Крагујевцу јавности се обратио и пуковник Михаило Зоговић из Управе за односе са јавношћу. Он је рекао да надлежне службе МУП-а и Министарства одбране интензивно трагају за несталим припадницима ТРЗ – капетаном Дарком Костићем и цивилним лица-

ма Дејаном Ковачевићем и Жељком Николићем – и да зону експлозије надлежу четири дрона, а употребљено је и једно возило робот. Зоговић је такође саопштио да су 74 запослена, који се налазе у посебном објекту Завода, безбедни и ван било какве опасности. Чекала се процена надлежних служби како би били безбедно пребачени до својих кућа. То је урађено у раним јутарњим часовима првог мартовског дана.

Према речима пуковника Зоговића, од 25 хоспитализованих припадника МО и МУП-а двојица су, на основу заједничке процена лекара та два здравствена центра, превезени на ВМА, а ван животне опасности су и повређени које збрињавају у Клиничком центру у Крагујевцу.

Саопштено је да је министар одбране Зоран Ђорђевић формирао комисију ради утврђивања околности настанка ванредног догађаја и одговорности. Председник комисије је бригадни генерал Миле Јелић, начелник Управе за ка-

Посета министра одбране њовређенима на ВМА

дрове Сектора за људске ресурсе, а комисију чине стручњаци за проблематику муниције, наоружања и експлозивних средстава из Министарства одбране и Војске Србије, као и Војнотехничког института. Такође, министар одбране наложио је ванредни инспекцијски надзор, који спроводи Инспекторат одбране.

Истог дана министар одбране и министар унутрашњих послова Небојша Стефановић посетили су на Одељењу интензивне неге ВМА двојицу повређених ватрогасаца Ненада Миличића и Небојшу Петковића, који су претходне ноћи пребачени из Клиничког центра Крагујевац. Они су, како су рекли на ВМА, „стабилног стања, свесни и оријентисани, а како је реч о специфичним повредама биће под лекарским надзором још неколико дана”.

Повређени збринути, трага се за несталима

У поподневним сатима 1. марта у Клиничком центру Крагујевац изјаве су новинарима дали пуковник Михаило Зоговић из Управе за односе са јавношћу и др Предраг Саздановић, директор Клиничког центра Крагујевац. Пуковник Зоговић је рекао да су надлежне службе ТРЗ извршиле процену према којој је могућност накнадних експлозија готово минимална, што је омогућило да припадници Министарства одбране и Министарства унутрашњих послова још интензивније наставе претрагу терена ради проналаска несталих лица. Нажалост, до тог времена ни у једном тренутку нису успели да остваре комуникацију са тројицом лица које се воде као нестала,

Генерал Љубиша Диковић обишао је њовређене у КЦ Крагујевац

нити имају било какав материјални доказ о њима.

– За сада користимо сва расположива средства. Тренутно се претражује да ли у тој зони где се десила експлозија постоји још заосталих убојних средстава. Након тога у плану је и рашчишћавање рушевина. Ангажујемо све што имамо од техничких и људских потенцијала у целој Србији. Ту су дрoнови, роботи, специјална возила, чак и службени пси који треба да врше преглед рушевина од евентуално заосталих убојних средстава – рекао је пуковник Зоговић.

Директор Клиничког центра др Предраг Саздановић, говорећи новинарима о здравственом стању пацијената, истакао је да је након погоршања здравственог стања једног пацијента, на конзилијуму одлучено да се и он пребаци на ВМА. Осим тога, на Клинику за ОРЛ ВМА је током дана због повреда ушног апарата пребачено још седам пацијен-

та, војних осигураника. Рекао је и да су из Клиничког центра због лакших повреда отпуштена на кућно лечење четири пацијента, ватрогасца, али са назнаком да се у јаве у Ургентни центар у случају нових компликација. Стање осталих пацијената се видно поправља.

Клинички центар Крагујевац и место несреће у Техничком ремонтном заводу обишао је током дана и начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић. Он је потом посетио и породицу погинулог потпуковника Перишића и изразио им саучешће.

Јавност је обавештена да су, након стварања услова за безбедно вршење

увиђаја на месту несреће у Техничком ремонтном заводу у Крагујевцу, на лице места изашли надлежни истражни органи, припадници Полицијске управе Крагујевац и Војне полиције. У складу са Законом о кривичном поступку, истрагу о узроцима и последицама несреће води Јасмина Стојадиновић, заменик Вишег јавног тужиоца у Крагујевцу.

Последњи поздрав

Трећег дана по несрећи у Скупштини града Крагујевца одржан је комеморативни скуп посвећен потпуковнику Мирославу Перишићу. Комеморацији су, поред родбине, пријатеља и колега, присуствовали многобројни припадници РВ и ПВО, посебно 310. самоходног ракетног дивизиона из 250. ракетне бригаде, где је потпуковник Перишић раније службовао. Заменик директора ТРЗ потпуковник Драган Жу-

нић рекао је да је Мирослав био храбар, принципијелан и пожртвован официр, који је увек био у првим редовима.

Потпуковник Перишић сахрањен је на централном, Варошком гробљу у Крагујевцу, уз војне и црквене почасте. Сахрани су присуствовали министар одбране Зоран Ђорђевић са најближим сарадницима, градоначелник Крагујевца Радомир Николић, припадници Министарства и Војске. Због заслуга учињених Шумадијској епархији СПЦ, потпуковник Перишић постхумно је одликован Орденом Симеона Мироточивог, који је од владике Јована примио његов син Вељко. Последњи поздрав трагич-

но настрадао Перишићу упутио је заступник команданта 250. ракетне бригаде пуковник Милан Поповић.

Истог дана пронађени су посмртни остаци капетана Дарка Костића и цивилних лица Дејана Ковачевића и Жељка Николића. У складу са налогом надлежног тужиоца, спроведена је идентификација. Саучешће породицама настрадалих упутили су министар одбране Зоран Ђорђевић и начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић.

Почела је са радом и Комисија за испитивање околности настанка ванредног догађаја, коју је формирао министар одбране, а започео је и ванред-

ПОМОЋ СТРУЧЊАКА

На захтев Амбасаде Сједињених Америчких Држава, влада САД послала је два стручњака за уклањање експлозива у ТРЗ. Двочлани тим стигао је у Србију 2. марта. Они ће прегледати место експлозије, давати техничке смернице и активно учествовати у операцијама рашчишћавања, како би био спречен даљи губитак имовине. Овај стручни тим ангажован је од 2008. године у више од 15 земаља, укључујући и Србију 2014. године.

НАСТРАДАЛИ

Потпуковник Мирослав Перишић рођен је 1967. године у Фочи. На служби у Војсци Србије био је од 1990. године, када је дипломирао на Војној академији у Београду, на смеру ПВО. Командно-штабно усавршавање завршио је 2003. године. Током војне каријере обављао је више дужности, а у ТРЗ Крагујевац радио је од 2014, као начелник Одељења за оперативно-штабне и опште послове. Био је ожењен, отац једног детета.

Капетан Дарко Костић, рођен 1980. године у Крагујевцу, од септембра 2014. обављао је дужност начелника Одељења за техничко одржавање убојних средстава у Сектору за генерални ремонт и одржавање убојних средстава. У Војсци Србије је од 2003. године, када је дипломирао на Војној академији у Београду на смеру Техничка служба КоВ. Био је ожењен, отац једног детета.

Жељко Николић и Дејан Ковачевић почели су да раде у ТРЗ-у истог дана – 10. маја 1994. године – и били су на дужности механичара за муницију и минско-експлозивна средства на полигону за уништавање убојних средстава у Сектору за генерални ремонт и одржавање убојних средстава. Обојица су рођени у Крагујевцу, Жељко 1972, а Дејан 1973. године. Били су ожењени и имали двоје деце.

ни Инспекцијски надзор у Техничком ремонтном заводу, који по налогу министра спроводи Инспекторат одбране.

Уз опело и војничке почасте, на гробљу у Сурдулици 5. марта сахрањени су посмртни остаци капетана Дарка Костића. Сахрани су, поред породице и пријатеља, присуствовали државни секретар у Министарству одбране Ненад Нерић, начелник Управе за одбрамбене технологије генерал-мајор Бојан Зрнић, начелник Управе за логистику ГШ ВС Жељко Нинковић, председница општине Сурдулица Александра Поповић, припадници МО, ВС и бројне колеге. Опраштајући се од капетана Костића, директор ТРЗ Крагујевац Душан Коварбашић је рекао да је Дарко био „један од најактивнијих у покушају да се угаси пожар, савршено свестан свих опасности којима се излаже“.

Истог дана министар одбране Зоран Ђорђевић је још једном обишао десет повређене који се налазе на лечењу на ВМА. Заступник начелника ВМА пуковник проф. др Мирослав Вукосављевић, са дежурним медицинским тимом, обавестио је министра да се повређени опорављају и да су предузете неопходне медицинске мере како би се што пре успешно окончао период болничког лечења.

Повређени ће можда брзо излечити ране, али опоравак и подизање ТРЗ у Крагујевцу тек предстоји. Несреће у установама овог типа, где се ради са убојним средствима, нису реткост, али је онај кога то задеси претрпео двоструку штету – и душевну и материјалну – настрадали су људи и уништена је имовина. А треба градити, обновљати... ■

Мира ШВЕДИЋ

КАТЕДРА ЛОГИСТИКЕ ВОЈНЕ АКАДЕМИЈЕ

ШИРЕЊЕ КРУГА

Луди који не познају технологију у области логистике склони су њеном упрошћавању, чиме се ствара осећај привида и онда се уђе у сиву зону у којој не постоје поуздани одговори нити решења, упозорава пуковник Андрејић, дипломирани инжењер и наставник са 25 година искуства у високом образовању, већ 11 година начелник Катедре логистике. Он истиче да се у тој организационој целини прате трендови и изазови времена и види јасан напредак, али да примећује и оно што се назива поддимензионисаношћу, и академске, али и реалне логистике на терену, што је инкомпатибилно са трендом по коме у свету данас логистика расте, јер су корисници све захтевнији.

Начелник Катедре логистике спомиње да није поента бити само у току с изазовима времена кад је реч о логистици у војном систему, већ је неопходно постављати и утврђивати темеље за ширење круга и увезивање, чиме се доприноси успостављању и развоју националне логистике („планирања и обезбеђивања добара и услуга ради подршке националних војних снага и њихових операција, националне цивилне привреде и њених међународних обавеза и захтева“).

– Управо зато смо на нашој катедри развили мастер студијски програм и планирамо да школујемо људе и за остале секторе у држави, првенствено за јавни. Сутра, рецимо, кад се уговара снабдевање горивом за потребе Војске, као великог система, желимо да се с друге стране чује познати глас или макар познати начин размишљања. Држава и систем граде се тако

– Корисници су све захтевнији, тражи се све већи квалитет услуга кад је у питању подршка човеку, а исто је кад је реч о средствима, организационом систему, јединицама и установама о којима логистика брине. Треба радити на томе да се технолошки не поддимензионише део који се бави логистичким образовањем, али ни онај који систем одбране држи у стању захтеваних оперативних способности. Технологија не сме да се доводи у питање, јер не може, на пример, сто килограма да носи један човек, морају три, и ако се то занемари, онда смо у проблему – каже редовни професор и начелник Катедре логистике Војне академије пуковник др Марко Д. Андрејић.

што се промишљање, резонување, процедура и комуникација одвијају према истом коду.

Ту се увезивање не завршава, каже професор, и додаје да образовани људи по завршетку школовања излазе у спољно окружење и, било да се баве

војнообразовном, војномедицинском или војном сарадњом, функционишу преко универзалног принципа и теже заједничком циљу.

Деведесет предмета у зони покривања

Ред налаже да прича о Катедри логистике Војне академије данас крене од податка да је та интервидовска образовна јединица настала 2006. године. Стручно логистичко профилиса-

ње кадета будућих официра логистике и студената, будућих дипломираних инжењера логистичког инжењерства, основна је мисија те катедре. Свакако треба споменути и унапређење логистичких аспеката образовања нелогистичког кадра и развој логистике одбране као уже научне области и, тиме посредно, допринос формирању јединственог гледања на логистику одбране.

Данас Катедра логистике нуди више од 90 предмета на свим нивоима студија и облицима усавршавања у Вој-

ној академији, што је, каже професор Андрејић, потенцијално језгро за развој нових модула и формирање факултета за националну логистику („постоји интерес“) преко различитих видова партнерства и сарадње, односно, финансијске, материјалне и кадровске до-капитализације.

– Имамо властите студијске програме али смо инсталирани и код других, у различитом обиму, а успешно сарађујемо са свим логистичким управама у Министарству одбране и Војсци

Пуковник проф. др Марко Д. Андрејић

Србије, као и са органима и јединицама логистике, са јавним и реалним сектором – истиче пуковник и додаје да активно учествују у раду свих тимова у систему одбране у којима се разматра логистика, а да сваке године наставници са кадетима и полазницима проведу око месец дана у управама, установама и јединицама логистике, од Базе „Југ“ и маневарских батаљона на најистакнутијим локацијама, преко бригада и других састава до ремонтних завода.

Катедра је укључена у рад на достизању циљева партнерства по логистици и у активности међународне војне сарадње у истој области, баш као и у образовање логистичког кадра, а кадети, који учествују у активностима војнообразовне сарадње, по завршетку студија настављају пројекте војне сарадње, дајући на најбољи начин допринос унапређењу потенцијала Војске Србије у тој области.

Допринос брендирању Војне академије

Већ споменути мастер студијски програм Логистика одбране, према речима пуковника Андрејића, интересантан је за припаднике Војске, али и за јавни сектор, јер интересентима пружа прилику да током школовања постепено уједначавају гледишта на логистику великих организационих система, да буду оспособљени да озбиљно проми-

шљају о јачању логистике државе и дугорочно раде на уједначавању и синергији војног, економског и политичког аспекта логистике одбране.

– Мислим да треба споменути и јасан допринос Катедре логистике брендирању Војне академије као реномиране образовне и научноистраживачке институције, чему сведочи податак да смо последњих годину и по дана подарили систему 12 доктора наука, што је изузетан успех какав није постизан ни у временима пуно већег улагања у војно образовање.

Са Катедре логистике потекло је више универзитетских професора, генерала, један академик („Остали су нам верни, враћају нам се често“). Помно се прате њихова достигнућа, а једном годишње, на заједничкој анализи рада, окупљају се три „ешелона“ логистичара.

– Млади наставници и сарадници Катедре логистике препознати су и у систему одбране, али и шире. Активно учествују у активностима академског окружења и прате трендове. Стога с правом очекују да и систем одбране темељније препозна значај образовања, па да специфичност посла наставника, у складу са одавно уведеном добром праксом и решењима у модерним одбрамбеним системима који желе убрзани развој, најдиректније валоризује – каже начелник Катедре логистике Војне академије и додаје како верује да одговорни људи схватају реалне потре-

бе праксе, захтеве времена и савремене трендове у расподели и да имају све параметре да донесу системску одлуку о награђивању преданог рада наставног особља.

Пуковник Андрејић додаје и да су на катедри усвојили и изучавају логистичке концепте усмерене на животни циклус, ток и услуге, али и мото по коме императив који се поставља пред савремени логистички концепт подразумева способност да се препозна и предухитри корисников захтев.

– За такве изазове реалну логистику треба припремити кадровски, финансијски и организационо. То одређење захтева школовање логистичког официрског кадра са високом штабном културом, организационо оспособљеног да решава проблеме у оквиру логистичких функција, али и квалитетно средњошколско образовање подофицирског логистичког кадра, моделованог у складу са захтевима војног система, оспособљеног технолошки да решава ускостручне проблеме, а све да буде подржано континуираном едукацијом током читавог радног века.

Саборност логистичког кадра

Поред, како их назива, стандардних активности, које су им у опису посла, пуковник Андрејић каже да на катедри реализују и неколико занимљивих пројеката који заслужују пажњу. Један од њих односи се на саборност логистичког кадра.

– Како бисмо указали на потребу формалних, али и неформалних сусрета и дружења, организовали смо саветовање за официре, потакнути свешћу о томе да је синергија знања, искуства и напора начин да се унапреде перформансе система без додатног улагања ресурса. То што имамо у нашим људима само треба „завртети брзо“ и то увек доноси нови квалитет. Систем је помало и испарцелисан и расипа се, ако се не „сабирамо“. У организацији тих дружења успешно сарађујемо с тактичким носиоцима, са Управом за логистику ГШ ВС (Ј-4) и свим логистичким управама у Министарству.

Активности су усмерене и ка подофицирима, каже начелник катедре, јер су они, додаје, ослонац система.

– Ако нам недостаје одговарајући кадар са средњом стручном спремом, читав систем спушта се за ниво ниже и тада остаје празнина изнад. Дизањем нивоа одоздо, и врх долази на место које му припада, и академски, али и оперативни, онај који управља. Дакле, неопходна нам је саборност логистичког кадра, официра, подофицира и цивилних лица.

Други занимљив пројекат је из области међународне војне сарадње, у оквиру које пет кадета и један официр с катедре већ пети пут учествују на логистичкој вежби „ФОРЛОГ“.

– Идемо ка томе да ускоро буде дупло више представника на вежби где су нам партнери Аустрија, Мађарска и Чешка, док је Немачка за сада показала интерес да буде посматрач, а као интересенти појављују се Словачка и Пољска. Желимо и да, уз подршку увежбаних логистичких органа и јединица

стичка база и ремонтни заводи их испомажу. Тако завршним војним оспособљавањем кадета, стављамо у функцију цео систем. То је прилика да се комплетна логистичка памет, знање и искуство скупе на једном месту и да се види шта је добро, а шта треба мењати. Такође, ово је и прилика да одабрани корисници услуга и производа логистике сазнају више о систему који их подржава.

Неформално образовање

Већ четврту годину Катедра логистике носилац је неформалног образовања у Војној академији, тако што реализује одабране садржаје са кадетима и студентима.

– Реч је о веома занимљивом пројекту, отвореном за све. У просеку, сваке друге суботе реализујемо садржаје

смо 24 радионице о говору тела – каже пуковник Андрејић и посебно истиче да је циљ ове активности покушај да се код људи развије знатижеља и глад за знањем и информацијама и развије стална потреба за рад на унапређењу властитих способности.

– Тако се добија борба. Ако се млади усмере како треба и створе им се услови за развој, имаћемо сјајну генерацију људи у пуној снази, спремних да раде за опште добро. Присуство тим активностима је на добровољној основи, можете изаћи и са пола предавања ако вам се не допада – каже Андрејић и најављује за другу половину марта предавање о брзом читању и памћењу.

– Све су то веома корисни алати, а садржаји се реализују потпуно бесплатно, почивају на ентузијазму посвећених људи, жељних да промовишу и прихвате праве вредности и ту где јесу учине што могу за бољитак своје вој-

ЗАХВАЛНИЦА „СКОНУС“ – А

Школске 2015/2016. године пуковнику професору др Марку Андрејићу, начелнику Катедре логистике, „СКОНУС“ је доделио Захвалницу за значајан допринос квалитету образовања студената и подршку у унапређењу студентског организовања на универзитетима у Србији. Рад професора Андрејића и његових сарадника „Развој концепције логистике Војске Србије“ на овогодишњој Међународној конференцији „Управљање квалитетом и поузданошћу – ICDQM 2016“ проглашен је најбољим са претходног скупа, а Катедри логистике указана је част да на тој међународној сесији организује мини изложбу најновијих седам уџбеника из области логистике одбране, чији су аутори наставници и сарадници Катедре логистике.

ВС, будемо домаћини дела активности – каже Андрејић и подсећа да смо у овој фази само равноправни учесници.

Начелник катедре с поносом истиче да је у току и акција унапређења заједничке обуке логистичког кадра, за коју каже да је концепт који не кошта пуно, а веома је користан јер брже ставља у функцију постојеће знање.

– Сваке године нови кадети завршавају студије на Војној академији. Ту је почетак. Онда сви одлазимо у Центар за обуку логистике, дижемо му перформансе и капацитете. Затим излазимо у јединице и установе, потчињене командама КоВ, РВ и ПВО и Команди за обуку, које носе одређене активности заједничке обуке, а Централна логи-

који нису ускологистички. Мото нам је – развој људи високих моралних и културолошких вредности, српске елите у униформи. Циљ је да се појединци са широким мисаоним обухватом, који су у стању да сагледају целину, усаврше и добију алате како би сутра били у прилици да моделују опште добро и да правилно усмеравају друштвену енергију. Модератори садржаја су експерти – људи из различитих области, економисти, инжењери, психолози, андрагози, политолози, еколози, графолози, теолози, лекари, експерти за комуникације... Имамо много посетилаца, долазе нам и млади официри, заинтересовани за поједине теме, али и студенти цивили. Примера ради, имали

ске и своје земље. И такви људи се умрежавају. То је велики потенцијал. Замислите, имамо предавача који је суботом досад одржао више од 80 часова, без икакве надокнаде – каже официр Војске Србије и поручује да величина људских дела не зависи од цене ципела које носите, чина и звања које имате или аутомобила који возите, него од ширине мисаоног обухвата, способности да сагледате целину.

– Такве људе треба препознати и развијати и они треба да усмеравају друштвену енергију. То су људи који се не баве водом на поду, већ рупом на крову. ■

Владимир ВЈЕШТИЋ
Снимио Горан СТАНКОВИЋ

 ДЕНЬ ЗАЩИТНИКА ОТЕЧЕСТВА

ВЕЛИКА ЧАСТ

**МЕШОВИТИ ХОР
МИНИСТАРСТВА
ОДБРАНЕ И
ВОЈСКЕ СРБИЈЕ
У МОСКВИ**

**И НЕПРОЦЕЊИВО
ИСКУСТВО**

Руска Федерација обележава 23. фебруара један од највећих националних празника – Дан бранилаца отаџбине. Тим поводом, у Москви је приређен свечани концерт, а велику част да наступи пред публиком у Кремаљском дворцу имао је и део Мешовитог хора Министарства одбране и Војске Србије.

На свечаности су, уз српски хор, гостовали и војни хоро­ви из Народне Републике Кине и Републике Казахстан, који су певали руске композиције на руском језику. Свечаности су присуствовали председник Русије Владимир Путин, министар одбране генерал армије Сергеј Шојгу, државно и војно руко­водство, ветерани и страни и домаћи гости.

Руске композиције на репертоару

На спектакуларној бини наступило је више од 1.500 уче­ника, а свечани програм изведен је пред пуном салом Кре­маљског дворца, што је око 5.500 места. Главна звезда свеча­ности био је руски војни ансамбл „Александров“, који је на­ступио у новом саставу оформљеном после трагичног пада авиона руског Министарства одбране, када је настрадало 92 путника, међу којима и 64 члана тог ансамбла.

У делу програма резервисаном за госте наступили су хо­рови из Кине, Казахстана и Србије. Једанаест чланова Мешо-

витог хора Министарства одбране и Војске Србије извело је композицију „Подмосковске вечери“. Текст за песму написао је Михаил Матусовски, а музику Василиј Соловјов-Седој. Ком­позиција је настала 1955. године под називом „Лењинградске вечери“. Међутим, на захтев тадашњег Совјетског министр­ства културе назив и делови текста су преправљени, па је до­била назив „Подмосковске вечери“.

Хор из Казахстана отпевао је „Московска окна“, а чланови кинеског хора „Рјабинушку“, такође познату руску песму. Публика у Кремаљском дворцу поздравила је снажним аплау­зом наступе хорова гостујућих земаља и њихов избор компо­зиција.

Према речима начелника Уметничког ансамбла Мини­старства одбране „Станислав Бинички“ капетана фрегате

ВЕЛИКИ НАЦИОНАЛНИ ПРАЗНИК

Дан бранилаца отаџбине прославља се 23. фебруара. Руси тог дана одају почаст војницима, ветеранима и њиховим породицама, полагају венце и цвеће на споменике погинулих војника, организују бројне прославе, концерте, позоришне представе и остале културно-уметничке програме. Такође, Дан бранилаца отаџбине обележава се уз ватромете и почасну паљбу и празнује као нерадни дан.

Светозара Василеског, наступ у Кремљу представља изузетно велику част и непроцењиво искуство.

– На позив представника Министарства одбране Руске Федерације, једанаест чланова српског војног хора отпутовало је у Москву како би увеличали свечаност поводом Дана бранилаца отаџбине, пред државним и војним руководством. И позив за гостовање и наступ у Кремаљском дворцу представљају изузетну част за нашу државу, систем одбране, Уметнички ансамбл „Бинички” и Мешовити хор Министарства одбране и Војске Србије, који постоји тек годину дана, а већ ниже овако значајне успехе. Ово је за њих непроцењиво искуство и надамо се да ће сличних гостовања бити и у будућности – истакао је капетан фрегате Василески.

Гостољубив пријем

Чланови нашег хора, заједно са колегама из осталих гостујућих војних хорова, положили су дан касније, 24. фебруара, цвеће на споменик трагично настрадалом генералу Александрову, а у поподневним часовима војни хорови одржали су заједнички концерт у згради руског војног ансамбла „Александров”.

Пред дипломатским кором, члановима породица уметника из „Александрова” и припадницима руског Министарства

НОВОФОРМИРАНИ „АЛЕКСАНДРОВ”

Први пут после велике трагедије војни хор „Александров” наступио је 16. фебруара на сцени Театра руске армије у Москви. Концертом поводом Дана бранилаца отаџбине хор је, како кажу његови чланови, и „званично наставио да живи”. Ансамбл, који је крајем двадесетих година прошлог века основао познати композитор Александар Васиљевић Александров, има своје корене у совјетској ери и данас га чине оркестар, плесни ансамбл и хор.

Наступили су једанаест пута у Београду, а последњи наступ у нашој престоници одржали су 2015. године у Дому синдиката. Њихов репертоар обухвата песме руских композитора, народне песме и игре, војничке песме, класична и дела духовне музике и још много тога. Занимљиво је да се тоналитет у којем певају и свирају чланови ансамбла „Александров” не мења од периода када је руководио његов оснивач Александров.

одбране, под диригентском палицом маистра Павла Медаковића, српски војни хор извео је композиције „Тамо далеко” и „Ој Србијо, мила мати”.

Начелница Одељења за културу Министарства одбране Руске Федерације Олга Фалер Владимировна побринула се за гостољубив пријем представника нашег хора и организовала им активан и занимљив боравак у престоници Русије. Осим активности поводом наступа 23. и 24. фебруара, за чланове српског војног хора организоване су и посете бројним локалитетима Москве, те су обишли Црвени трг, Кремљ, Храм Христа Спаситеља и комплекс Новодевичног манастира. Катедрални саборни храм Христа Спаситеља, посвећен Христовом рођењу, саборни је храм Руске православне цркве, који се налази у близини Кремља, на левој обали реке Москве. Новодевични манастир или Манастир Смоленске уписан је 2004. године на Листу светске баштине UNESCO-а.

Пред концерт у петак у згради руског војног ансамбла, директор и кустос Музеја црвене заставе и ансамбла „Алек-

Међу више од 1.500 учесника на свечаности поводом Дана бранилаца отаџбине наступио је и део српског војног хора

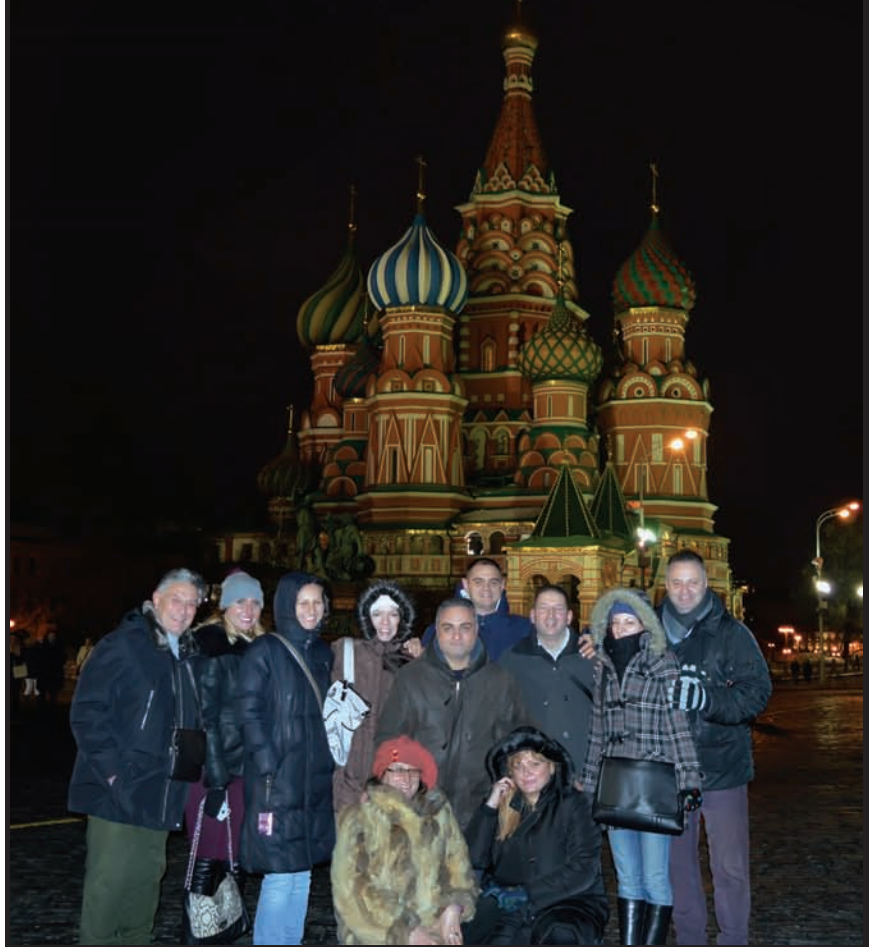
29

сандров” Јевгениј Александров провео је припаднике српског хора кроз музеј и представио им историју реномираног колектива, чувеног хора некадашње Црвене армије, којег је основао његов деда Александар В. Александров. У централном делу музеја постављен је пано на коме су истакнуте фотографије настрадалих чланова ансамбла у авионској несрећи прошле године.

Такође, чланови нашег хора обишли су и Централни музеј оружаних снага у Москви, где им је кустос представио део веома богате руске војне историје. ■

Сања АНЂЕЛКОВИЋ

СТАВОВИ ГРАЂАНА О СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ СРБИЈЕ

ПРИБЛИЖИТИ ЉУДИМА ПОЈАМ НЕУТРАЛНОСТИ

Најновија радна студија Београдског центра за безбедносну политику, која је 8. марта представљена у престоничком Медија центру, сумира кључне налазе истраживања јавног мњења о великим силама и њиховом утицају на Србију и томе какву спољну политику наша земља треба да води. Анализа указује на то да је већина грађана за (конкретније) дефинисање концепта неутралности у спољној и безбедносној политици Србије.

Милош Поповић, истраживач Београдског центра за безбедносну политику, каже да људи доминантно виде Русију као највећу војно-политичку силу, а Сједињене Америчке Државе као економског и технолошког гиганта, док су Европска унија и Немачка препознате као успешне у области демократије, владавине права, људских права и кредибил-

Испитивање спроведено током јануара на репрезентативном узорку од 1.403 становника Србије, без Косова и Метохије, показује да је већина грађана Србије и даље за приступање Европској унији, али против чланства у НАТО, те да је задовољна постојећим нивоом сарадње са Русијом. Перцепција ЕУ ипак је погоршана у односу на ранији период, па је та заједница ауторитет једино по питањима демократије и владавине права, док се од нашег (евентуалног) чланства очекује економска корист и побољшање имиџа у свету.

ности инвеститора. Грађани сматрају и да је Кина успешна економска и политичка сила.

Испитаници имају став да је утицај Немачке, Кине и Русије на Србију позитиван, док је онај који долази од ЕУ и САД махом негативан, мисле да се америчка спољна политика према Србији неће мењати и да би наш улазак у ЕУ привукао стране инвестиције и повећао запосленост, док би савез са Русијом повећао безбедност.

Трећина становника Србије жели интеграцију Србије у Евроазијску унију (иако истраживање не пружа податке о томе каква је перцепција те организације), петина је против, а већина нема став, баш као што је случај и по питању Крима, али сматрају да Србија треба да остане неутрална у вези са сукобом у Украјини. Такође, већина има негативну асоцијацију на потенцијално чланство у НАТО – тек сваки једанаести је за приступање тој војној организацији, али петина позитивно оцењује њен могући утицај на безбедност и долазак страних инвестиција. Трећина испитаника је за са-

радњу преко Партнерства за мир, а међу њима има и оних који су за интензивирање сарадње.

Космет важније од приступања ЕУ

Ако би услов за чланство Србије у Европској унији било признавање независности Косова, већина грађана одустала би од приступања, а истраживачи су утврдили како дужина трајања процеса придруживања ЕУ утиче да већина сматра да никада нећемо постати чланица. Иако је већини свеједно ако би се ЕУ распала, имају више позитивних него негативних асоцијација на ту организацију и то пре свега у односу на мир, демократију, људска права и економске користи, која она доноси.

Већина испитаника подржава политику неутралности, а међу њима су најзаступљенији они који желе да се прецизира шта се под тим подразумева, али је знатан број и оних који мисле да би требало да одаберемо страну.

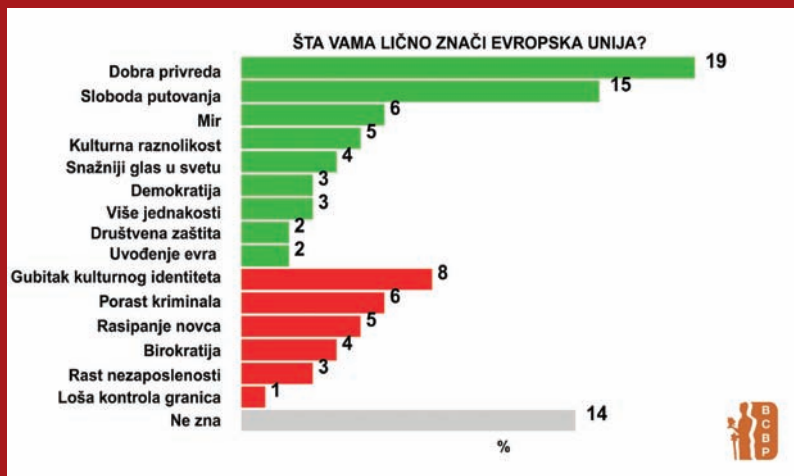
Соња Стојановић Гајић, директорка Београдског центра за безбедносну политику, каже да је, кад је реч о ангажману Србије ван својих граница на решавању безбедносних проблема, незнатно више оних који су за него против.

– Трошкови ангажмана су кључни критеријуми за бирање дестинације, а највише подршке има ангажман под заставом Уједињених нација, па онда они у сарадњи са Русијом и Европском унијом.

Она подсећа да је циљ истраживања било испитивање ставова грађанки и грађана о личној и националној безбедности, спољној политици и прижељкиваним одговорима на безбедносне изазове и претње и могуће савезе, уз формулисање предлошка за дискусију о новој Стратегији националне безбедности.

– Главни налази упућују да је већина грађана и даље за чланство у ЕУ, против чланства у НАТО и задовољна је постојећим нивоом сарадње са Русијом, али је перцепција ЕУ погоршана у последњем периоду, која је и даље једино ауторитет по питањима демократије и владавине права, а од чланства у тој организацији очекује се економска корист и побољшање имиџа у свету.

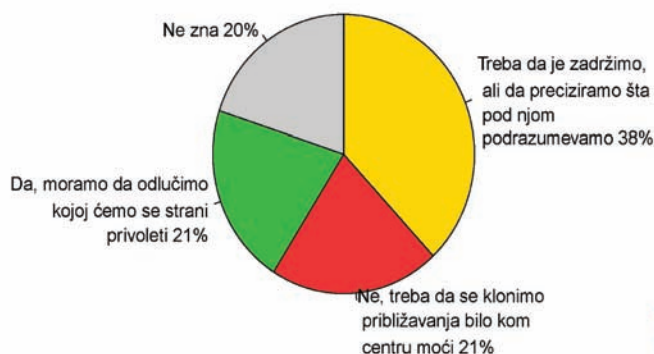
Кад је реч о предлозима за дискусију о Стратегији националне безбедности, наводи се да у јавну расправу треба укључити представнике свих политичких опција, грађанског друштва, стручне заједнице и заинтересоване грађане, како би анализом и уз консензус дошли до квалитетних решења. Даље се истиче да је неопходно прецизирати појам неутралности у односу на измењено геополитичко окружење и ускладити политику националне безбедности са политиком ЕУ, те видети које су опције политике неутралности и до које мере су компатибилне са приступањем Европској унији. Као предлог наводи се и да грађане треба боље информисати о користима и трошковима ангажмана наших снага ван граница Србије.

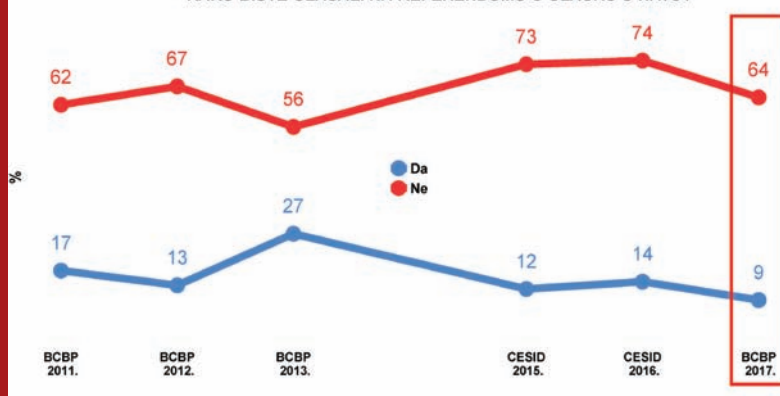
Ako ste za angažman Srbije i van svojih granica, u kojim delovima sveta mislite da treba da se angažujemo?

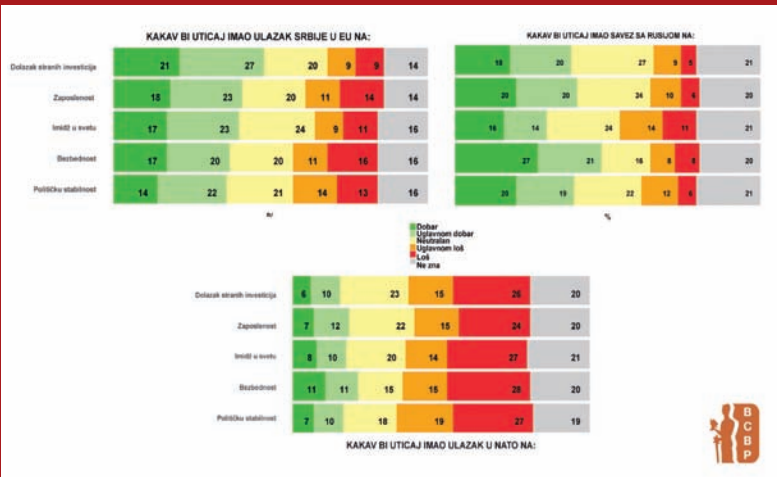

DA LI SRBIJA TREBA DA PROMENI POLITIKU NEUTRALNOSTI U SLEDEĆEM PERIODU?

KAKO BISTE GLASALI NA REFERENDUMU O ULASKU U NATO?

Истраживање ставове грађана о спољној политици Србије је други део великог истраживања јавног мњења. У фебруару су објављени главни налази о перцепцији безбедности Србије и дијалогу са Приштином, а у наредном периоду биће представљени и ставови грађана о поверењу у државне институције. Публикација је део пројекта „Обновљена и унапређена сарадња између БЦБП, регионалних партнера и Норвешког института за међународне односе”, који финансира Министарство спољни послова Краљевине Норвешке.

У медијима доминирају неутрални садржаји

Истраживање је обухватило и мониторинг медија у контексту општег усмерења у односу на три водеће силе, па је анализирано колико су медијски садржаји били усмерени ка Русији, САД и Европској унији.

Новинарка Тамара Скроза предводила је тим који је пратио шест најпосећенијих онлајн медија, 12 штампаних издања и три телевизије. Закључак који је изнела упућује да у медијима доминирају неутрални садржаји, са исто таквим порукама, које не претежу ниједној страни.

– У садржајима који нису неутрални, него постоји доминација једне политике или идеје, проруски ставови убедљиво доминирају, и има их, отприлике, колико заједно оних наклоњених САД и ЕУ.

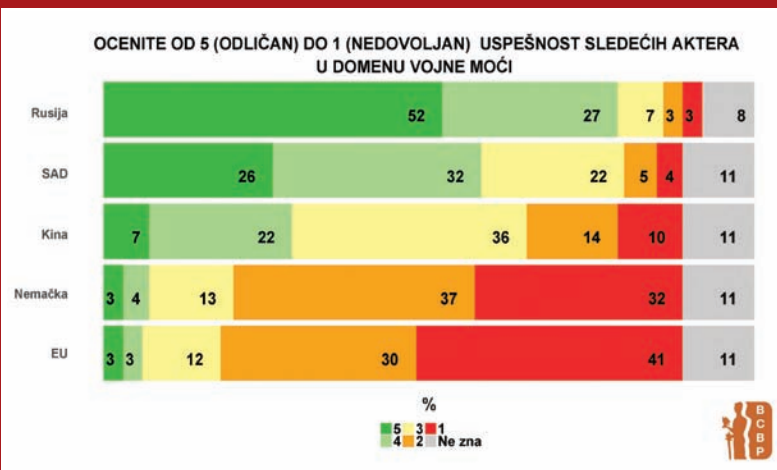
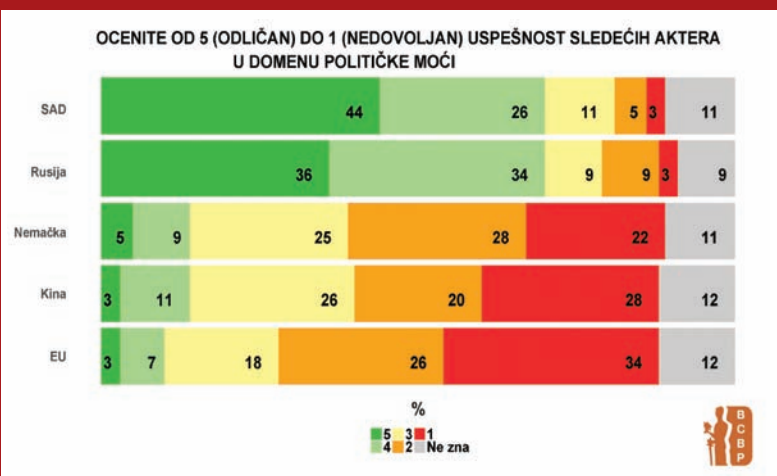
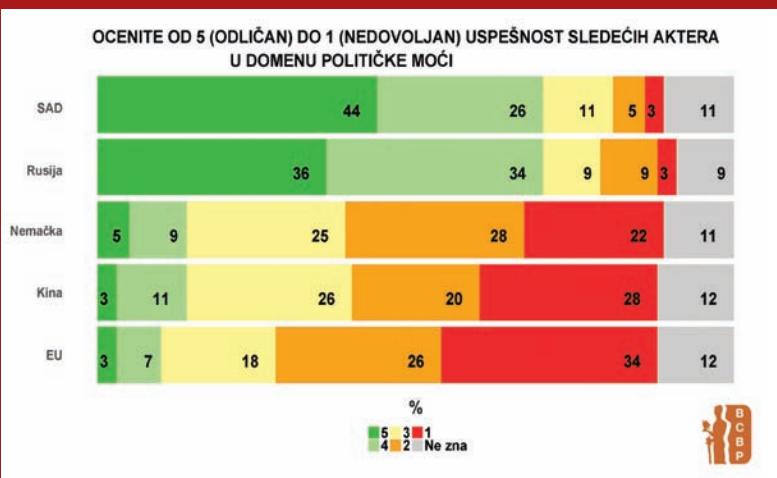
Она истиче да је предмет мониторинга и анализе било 818 телевизијских прилога, где неутралних, због природе медија, има још више него на онлајн платформама, око 40 проценат, те да су доминантни проевропски оријентисани прилози, за разлику од онлајн медија.

– Занимљиви су прилози који се односе на рат у Сирији, где је 90 посто неутрално. Ту се по правилу изbalансирано цитирају и проруски и проамерички извори, баш као и неутрални, и то изгледа као позитиван тренд, али кад те прилоге анализирате, питате се могу ли из њих грађани и грађанке ишта о том рату да сазнају, изузев да чују изјаве и имају опште и врло површно познавање – каже Скроза и додаје да је неутрално без садржаја спорно усмерење.

Мониторинг је показао да је велика већина текстова објављених у штампаним издањима новина коректна са професионалне стране, иако им често недостаје садржина, па су крњи кад је реч о информативној димензији, али се не косе с професионалним кодексом.

– Што се тиче онлајн медија, анализирали смо 929 текстова и проруска усмерења су доминантна, и ту је једино такав случај, за разлику од садржаја у штампаним медијима и на телевизији. То би се могло окарактерисати и као забрињавајуће, јер је званична државна политика проевропска, па је за очекивати да доминирају такви садржаји, а нарочито је чудно да медији који у највећој мери подржавају Владу, највише промовишу проруске садржаје. ■

Владимир ВЈЕШТИЋ

Пише
Душан ГЛИШИЋ

Упућени кажу да је волонтирање данас важније него икада, посебно зато што су људи отуђени, све мање имају времена једни за друге, све мање се посећују, све мање брину о својој околини, о проблемима и тешкоћама које оптерећују некога поред њих самих. У трци за динаром, за достојанственим животом „мали човек“ окренуо се себи и својим најближима. Срећом, много је изузетака, па волонтерски рад и даље има мноштво присталица.

С ећате ли се радних акција којима је омладина Југославије изградила своју земљу? После рата нисмо имали ништа друго осим јуначких мишића и добре воље. Крај четрдесетих и почетак педесетих година прошлог века био је обележен ударничким радом, убрзаном изградњом фабрика, мостова, хидроцентрала, спортских и културних објеката, путева, инфраструктуре... Земља је електрифицирана ударнички и – добровољним радом. У памћење многих сада средовечних људи урезале су се пароле попут оне „Ми градимо пругу, пруга гради нас“. И тако све до краја осамдесетих. Не с оним задивљујућим и непоновљивим почетним еланом и ентузијазмом, али ипак. Бригадири су изградили пругу Београд–Бар, или ауто-пут Београд–Загреб...

Мада су радне акције данас само лепа прошлост више стотина хиљада некадашњих девојака и младића који су својевремено носили бригадирске униформе и ударничке значке, добровољни рад у Србији није замро. Процењује се да је последњих година у разним волонтерским организацијама ангажовано више од сто хиљада људи, углавном младих. Највише их је, наравно, у највећој и најпознатијој хуманитарној организацији Црвеном крсту, али има их и у другим, претежно невладиним омладинским организацијама. Волонтери су међу истраживачима, извиђачима, биолозима, геолозима, свуда тамо где је добровољни рад потребан и ефикасан. Иако закон о добровољном раду у Србији није баш најпрецизнији и најповољнији за развој волонтерства, не може се рећи да представља препреку. Млади данас без надокнаде чисте паркове и депоније, поправљају путеве и инсталације, уређују бицикличке и пешачке стазе, помажу деци и старијима, санирају последице временских непогода, пошумљавају голети, помажу угроженима... У трци с временом, онда кад је помоћ неодложна и најпотребнија, волонтери су први.

Упућени кажу да је волонтирање данас важније него икада, посебно зато што су људи отуђени, све мање имају времена једни за друге, све мање се посећују, све мање брину о својој околини, о проблемима и тешкоћама које оптерећују некога поред

њих самих. У трци за динаром, за достојанственим животом „мали човек“ се окренуо себи и својим најближима. Срећом, много је изузетака, па волонтерски рад и даље има мноштво присталица. Сваке године у Србији се организује на десетине кампова у којима волонтери приређују радионице за најмлађе, учећи их како да воле и разумеју природу, како да живе здраво и у пријатељском окружењу. У отпору транзицији сваки вид борбе, посебно овај најхуманији, волонтерски, добро је дошао.

Транзиција с којом се рвемо још од краја прошлог века донела нам је многе невоље, међу којима и све већи број незапослених. У трци за послом, било каквим, па и најслабије плаћеним, времена за волонтерски рад напосто нема. Зато радује и охрабрује сваки вид добровољног рада, свако несебично ангажовање за добробит и светлију перспективу друштва. Мада, ако се стварност с којом смо суочени већ предуго, сагледа мало објективније, можда и са малом дозом сарказма и ироније, на број волонтера у Србији не смемо се жалити. Као да и даље важи она стара „сви смо ми...“. Некада смо сви били пионири, па Титови ударници, па, кад је требало, војници, па жртве земљотреса... Били смо солидарни са свима које је мучила нека невоља. И данас је тако, у Србији смо сви... волонтери. Или бар огромна већина оних који раде за нешто што се, ових дана и на Копаонику, сматра мизерно ниском платом. Минимална вредност радног сата у Србији је око 130 динара. Простом рачуницом долази се до зараде остварене за осмочасовно радно време током петодневне радне недеље. У таквим рачуницама не узимамо у обзир прековремене сате који у Србији више нису изузетак, него оптерећујуће правило, дежурства недељом и празником (који се посебно плаћају – како коме) и све друге малверзације којима послодавац задржава запослене више од предвиђеног (и плаћеног) радног времена. Кад се све то узме у рачуницу, вредност радног сата у Србији знатно је испод оне коју ових дана на Бизнис форуму помињу економски стручњаци и привредни магови Србије. Мало по мало, сви постадосмо волонтери. ■

арсенал

АУТОМАТСКА ПУШКА 5,56 ММ FА-МАС F-1

ФРАНЦУСКА ТРУБА

Због необичног изгледа француски војници су је из милоште прозвали „le clarion” („труба”). За разлику од већине модерних пушака које функционишу на принципу позајмице барутних гасова, FA-MAS ради на систему одложеног трзаја затварача са полугом. То је врло редак, али једноставан систем који смањује број делова, поједностављује производњу и повећава прецизност оружја.

Французи су међу првима у Европи своју војску опремили полуаутоматском пушком. Била је то MAS-49 и њена каснија модификација MAS-F49/56 у домаћем калибру 7,5×54 mm French. Као стандардно пешадијско оружје користила се од 1951. до 1979. године. У међувремену, више пута разматрано је увођење аутоматске пушке у калибру 7,62 NATO. Тако је у периоду од 1952. до 1962. године развијено чак 40 прототипова, од којих је на крају изабран последњи FA-MAS Туре 62. Међутим, до серијске производње пушке није дошло јер је Француска као чланица NATO половином шездесетих година усвојила амерички метак 5,56×45 mm, па је поново покренуто питање опремања оружаних снага новим домаћим оружјем.

Мукотрпан развој

Развој аутоматске пушке 5,56 mm започео је 1967. године. Руководилац пројекта био је француски конструктор Пол Тели са групом војних инжењера и стручњака фабрике оружја из Сент Етјена. Одлучено је да се уместо класичне, развија оружје бул-пап конфигурације, које би било краће и погодније за ношење и транспорт у возилу или хеликоптеру. Французи су иначе имали знања и искуства у конструисању бул-пап оружја јер су током педесетих година прошлог века израдили два прототипа ове конфигурације (AME и MAS).

Први прототип FA-MAS представљен је 1971, а трупно испитивање обављено је у наредне две године. Међутим, војска није била задовољна. Пушка је имала честе застоје због проблема са оквирима, затим тромблонски додатак био је предугачак, нишани непрактични, композитна облога неудобна и гломазна, а долазило је и до њеног пуцања услед падова или јаких механичких удараца. Осим тога, лансирање тромблонске мине било је могуће само ако се кундак пушке ослони на тло, а војска је тражила да се може испалити и из згиба рамена. Наредних година отклањане су слабости првобитног модела и настављен је рад на развоју пушке.

У међувремену, због интервенције у Заиру (данашња ДР Конго) 1978. године, француски Генералштаб доноси одлуку да се специјалне снаге и Легија странаца хитно наоружају модерном аутоматском пушком иностраног про-

извођача док домаћа пушка не уђе у пуну серијску производњу. Разматрала се набавка немачке јуришне пушке НК-33, јер се лицензно производила у фабрици „MAS” и око 1.200 комада већ се налазило на тестирању у падобранским и морнаричко-десантним јединицама. Ипак, на крају је изабрана швајцарска SIG SG 540 због ниже цене (такође лицензно рађена у фабрици „Manurhin”). Куповина тих пушака довела је у питање даљи развој и производњу FA-MAS-а. Међутим, упоран тим стручњака коначно конструиса модел – прототип А7, који је прошао сва трупна испитивања и усвојен је у наоружање под ознаком FA-MAS F-1. Масовна серијска производња почиње 1979, а прво јавно приказивање пушке било је на војној паради у Паризу јула 1980. године. У плану француске војске било је да се у наредних десет година постепено замени застарело оружје (пушка MAS-49/56 и аутомат MAT-49) и да је сваки француски војник има у рукама до 1990. године.

Специфичности и принцип рада

FA-MAS је акроним од „Fusil d’Assaut de la Manufacture d’Armes de Saint-Étienne”, што значи „јуришна пушка фабрике Сент Етјен”. Захваљујући бул-пап конфигурацији кратка је, компактна и добро избалансирана. Иде у ред најкраћих аутоматских пушака у свету са свега 757 mm дужине (упоређујући је са аустријском Steyr AUG и британском SA-80 које су такође бул-пап). Због футуристичког и необичног изгледа француски војници су је из милоште прозвали „le clarion” („труба”). Међутим, иза недопадљивог изгледа француске службене пушке крију се нека генијална конструктивна решења.

За разлику од већине модерних пушака које функционишу на принципу позајмице барутних гасова, FA-MAS ради на систему одложеног трзаја затварача са полугом. То је врло редак (нетипичан за аутоматске пушке), али једноставан систем који смањује број делова, поједностављује производњу, а због мале масе покретних делова повећава и прецизност оружја. Систем је изум мађарског конструктора Пала Кирилија (1880–1965) и примењен је на аутомату 9×25 mm Danuvia 39.M/43.M. Французи су овај принцип преузели са домаћег митраљеца ААТ Mod. 52 и делимично га модификовали.

Након опаљења метка притисак барутних гасова делује на дно чауре и гура је уназад. Чаура преноси притисак на затварач, међутим отпор опруге и инерције носача затварача на врху полуке томе се противи (тако полука одлаже одбрављивање). Када притисак у цеви опадне на пристојну вредност, полука се закреће и затварач са носачем затварача слободно креће назад (извлачи чауру и избацује је из оружја). Повратком у предњи положај доноси нови метак из оквира, убацује га у цев и забрављује.

Ергономија и опис делова

Ергономија FA-MAS F-1 је одлична и пушка се може прилагодити леворуким или десноруким стрелцима за свега неколико минута, без специјалног алата. Једноставно се пребаци зуб извлакача затварача на другу страну и покрије један од отвора за избацивање чаура поклопцем тј. облином кундака. Регулатор паљбе смештен је тачно испред обараче. Њиме се могу одредити три начина паљбе: укочено (средњи положај који физички блокира приступ обарачу), јединачна паљба (десни положај, обележен бројем 1) и рафална паљба (леви положај, обележен словом „R“). Режим паљбе кратких рафала од три метка регулише се додатним селектором који се налази иза оквира. Трометни ограничавач потпуно је оправдан и неопходан за FA-MAS због велике брзине паљбе (око 1.100 мет/мин). Рукохват је одлично анатомски решен и има простор за смештај бочице са уљем или другог ситног прибора. Лимени браник обараче може да се заокрене за 180 степени ради лакшег приступа када се носе дебеле зимске или тактичке рукавице.

FA-MAS се једноставно расклапа, склапа, чисти и одржава. Расклапање је засновано на попречним чивијама које држе кундак и ручицу за ношење. Истисну се чивије и извуче кудак, затим се одвоји ручица за ношење и на крају механизам за окидање и склоп затварача.

Цев дужине 558 mm израђена је од челика и њена унутрашњост је тврдо хромирана. Задржава почетну прецизност до 15.000 испаљених метака. Специфична је по томе што има три жлеба уместо уобичајених четири или шест карактеристичних за цеви калибра 5,56 mm. На предњем делу је интегрисани тромблонски наставак (уједно скривач пламена), који је попречно оребрено ради прихвата тромблонских мина (пречник 22 mm по НАТО стандарду). На цев се може монтирати пригушивач пуцња или појачник трзаја за маневарску муницију.

На горњој страни пушке је ручица за ношење, која представља нишански мост. Она штити механичке нишане, а уједно има функцију канала за кретање ручице за запињање. Служи и за монтажу различитих врста нишанских уређаја. Предњи механички нишан је конусног облика и може се подешавати по правцу и висини. Задњи нишан је диоптерски и подесив за даљине од 300 до 500 метара (обележено бројевима 3-4-5). Има две преклапаче – једну са мањим отвором (за пре-

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

модел	FA-MAS F-1	FA-MAS G-2
калибар	5,56x45 mm	
принцип рада	одложени трзај затварача са полугом	
теор. брзина гађања	900–1.000 мет/мин	1.000–1.100 мет/мин
почетна брзина зрна	960 m/s	925 m/s
дужина цеви	488 mm	
дужина оружја	757 mm	
маса оружја	3,61 kg	3,80 kg
капацитет оквира	25 метака	30 метака
ефикасно дејство	300–330 m	450 m

цизније гађање) и другу са већим отвором (за гађање у блиској борби). Оба нишана имају клапне са трицијумским тачкицама за ноћно гађање. Тромблонски нишан преклапа се и налази иза предњег нишана, у каналу нишанског моста.

Доња облога „U“ профила израђена је од тврде полимерне пластике ојачане стакленим влакнима. На предњем делу је оребрени ослонац за руку, а на задњем причвршћен пиштољски рукохват. Ножице су монтиране на предњем делу пушке, фиксне су висине, лако се исправљају и скидају по потреби. Оне повећавају масу пушке за око 5%, али зато дају стабилнију платформу за гађање из лежећег става. Тако се FA-MAS може користити и као пушкомитраљез.

Оквир капацитета 25 метака преузет је са белгијске пушке FN CAL. Праволинијски се убацује у уводник, чврсто стоји у њему и не одиже стрелца у лежећем положају. Према техничком упутству за FA-MAS F-1, оквири се могу пуни-ти до 50 пута, после чега се одбацују односно ремонтују.

Варијанте, модели и корисници

Државна компанија „GIAT Industries“ (од 2006. „Nexter Systems“), којој је припојена фабрика „MAS“, представила је 1989. године FA-MAS G-1. Пушка има неколико мањих побољшања као што су редизајниран рукохват, могућност коришћења оквира тип M-16 и већи браник обараче. Међутим та варијанта никада није ушла у серијску производњу и остала је само на нивоу прототипа.

FA-MAS G-2 развијен је 1994. године. Нека решења преузета су са модела G-1. Пушка је прилагођена за коришћење стандардних НАТО оквира тип M-16 (STANAG 4179). Има нову цев како би без проблема користила старију (M-193) и новију муницију 5,56 mm NATO (SS-109). Браник обараче је већи (попут Steyr AUG), а сви пластични делови израђени су од још квалитетнијег полимера. Француска морнарица ку-

пила је FA-MAS G-2 за моринце и морнаричке командосе, а копнена војска тим моделом опремила је само део Легије странаца, а као службено оружје задржала старији FA-MAS F-1. На основу G-2 развијене су варијанте нуђене и страним купцима: Commando (кратка цев дужине 405 mm), SMG (цев дуга 320 mm) и Sniper (дуга, тешка цев дужине 620 mm).

Модел FA-MAS Infanterie је модификација F-1, која је урађена током ангажовања француске војске у Авганистану. Постављене су Пикатини шине на нишански мост и на све четири стране облоге како би се монтирани савремени нишански уређаји (Aimpoint, EOTech, SCROME J4) и други тактички додаци.

На основу војног модела F-1 настале су полуаутоматске пушке (спортски карабини) FAMAS Civil у калибру .222 Remington (за француско тржиште) и MAS .223 намењен за извоз у САД. Америчка компанија „Century Arms“ увезла је крајем осамдесетих година прошлог века мањи број ових пушака. Међутим, због слабе продаје престаје да се увози и производи.

FA-MAS F-1 је први пут борбено употребљена у операцији „Манта“, током француске интервенције у Чаду 1983. године, затим у Заливском рату и многим мировним мисијама широм света. Извештаји са терена показали су да је поуздано и издржљиво оружје у условима песка, прашине

FA-MAS FELIN

Нова надограђена варијанта FA-MAS G-2 за програм „француског војника будућности“ – FELIN (фра. Fantassin à Équipement et Liaisons Intégrés) опитована је 2012. године у Авганистану. На њу је монтиран најсавременији дневно-ноћни нишански модул, а на предњем рукохвату су команде за његово коришћење (дан-ноћ, зумирање, ИЦ...). Преко кабловске и bluetooth конекције повезан је са рачунаром на балистичком прслуку, који обрађује податке и шаље слику на екран или наочаре.

и екстремних температура до +50 степени. Највећа примедба односила се на јефтино израђене оквири који су због оштрих ивица незгодни за пуњење, а при дужој експлоатацији изазивају застоје. Још један проблем представља муниција. Наиме, FA-MAS F-1 одлично функционише са француском муницијом, старији тип метка са челичном чауром 55 gr FMJ M193 (интересантно је да се ова „домаћа“ муниција последњих година увози из Кине). Међутим, када се користи новија инострана муниција (метак са месинганом чауром 62 gr SS-109) долази до честих застоја због кидана чауре. Зато је француска војска забранила коришћење му-

ТРОМБЛОНСКЕ МИНЕ

FA-MAS може да испали противпешадијску тромблонску мину 40 mm APAV-40 и противоклопну AC-58 калибра 58 mm. Старији модели ових тромблонских мина (ознаке F-1) испалију се помоћу маневарског метка, док новији модели мина ознаке F-2 имају тзв. хватач метка па се лансирају бојевим метком. Може се гађати посредно и непосредно. На FA-MAS може се монтирати и амерички потцевни бацач граната M-203 калибра 40 милиметара.

ниције стране производње, што је велики проблем у погледу интероперабилности са војскама ЕУ и НАТО.

Осим француске војске и жандармерије, FA-MAS углавном користе оружане снаге бивших француских колонија (Цибути, Сенегал, Камерун, Габон, Тунис...), а продата је Индонезији, Аргентини и Емиратима. Јединице за специјале операције (касније ПТЈ МУП-а Србије) располагале су мањим бројем пушака FA-MAS F-1, које су коришћене на обуци, те за почасне и стројеве радње јединице.

Одлазак ветерана у пензију

У арсеналу француских оружаних снага налази се на стотине хиљада пушака FA-MAS F-1, од којих је највећи број произведен пре 30 година. Произвођач, компанија „Manufacture d'Armes de Saint-Etienne“ (MAS), некада део групације „Nexter Systems“, затворена је 2001. године. Пушке су старе, резервних делова је све мање, а војска и даље купује старији тип муниције (тип M193), јер FA-MAS F-1 не функционише добро са савременом муницијом по НАТО стандарду. Имајући у виду да Француска нема више индустријских капацитета за производњу јуришне пушке, Министарство одбране расписало је 2014. тендер за набавку 90.000 аутоматских пушака калибра 5,56 mm за комплетне оружане снаге.

У шири избор ушле су најсавременије јуришне пушке света: FN SCAR-L (Белгија), HK 416 (Немачка), ARX 160 (Италија), SIG 516 (Швајцарска) и VHS (Хрватска). Августа 2016. године Министарство одбране објавило је да је изабран HK 416 (имаће ознаку HK 416F – France). Према уговору са немачком компанијом „Heckler&Koch“, испоручиваће се 16.000 пушака годишње, и у наредних пет-шест година комплетна војска биће преоружана новом пушком. Тако ће после 40 година службе, током које је и хваљена и оспоравана, легендарна „труба“ отићи у пензију. ■

Бојан РАЈИЋ

УБИСТВО ПОЛУБРАТА СЕВЕРНОКОРЕЈСКОГ ПРЕДСЕДНИКА

ПИШЕ проф. др Милан МИЈАЛКОВСКИ

Полубрат севернокорејског лидера Ким Џонг Нам нападнут је 13. фебруара 2017. на неувобичајен начин на аеродрому у Куала Лумпуру (Малезија) и умро на путу до градске болнице. Жртва, Ким Џонг Нам (42), као најстарији син Ким Џонг Ила, оснивача Северне Кореје, преминулог 2011. године, био је један од најизгледнијих кандидата за његовог наследника. Међутим, такав статус изгубио је 2001. године када је покушао да уђе у Јапан с лажним пасошем. Од тада је живео у егзилу у кинеском граду Макауу и никада се није помирио с оцем. Наиме, Џонг Нам је повремено јавно изјављивао да подржава реформе у Северној Кореји и да се противи наслеђивању власти по угледу на краљевске династије. Претпоставља се да је због тога 2014. године у Макауу био на мети севернокорејских атентатора, а овом приликом је и ликвидан.

КОБНИ ТЕРМИНАЛ

Смртоносни напад на Ким Џонг Нама на терминалу 2 аеродрома у Куала Лумпуру, док је чекао пасошку контролу (имао је лажни пасош), трајао је свега неколико секунди. Извели су га две жене тако што га је једна ухватила с леђа и принела му марамицу са отровом на уста, а друга га је избола отровном иглом скривеном у пенкали. Након напада обе су побегле, а Ким Џонг Нам обратио се особљу аеродрома, наводећи да има стравичну главобољу и несвестицу, па је пребачен на клинику аеродрома. Потом је колима хитне помоћи упућен у градску болницу, али је приликом транспорта умро. Званичници Северне Кореје покушавали су да спрече обдукцију жртве и тражили су да им Малезија пошаље

ПОЗДРАВ ИЗ
ПЈОНГЈАНГА

телу у Пјонгјанг, међутим, малезијске власти саопштиле су да неће вратити тело док његова породица не обезбеди узорке ДНК.

Надзорне камере снимиле су убиство Ким Џонг Нама и бекство две атентаторке таксијем са места злочина. Трагом тих сазнања малезијска полиција их је идентификовала и ухапсила, установивши да једна има вијетнамски, а друга индонезански пасош. За обе се сумња да су севернокорејске шпијунке.

Ухапшена двадесетосмогодишња Вијетнамка током саслушања изјавила је да је допутовала у Малезију у друштву четворице мушкараца на одмор. Дотични мушкарци наговорили су је да Ким Џонг Нама полије непознатом течношћу, да ће они све то снимити и ставити на интернет. Рекли су јој да је то шала, те да она није имала појма да ће га то убити. После тога друга девојка прекрила му је уста марамицом, на којој је очито била отровна супстанца. Њена исповест указивала је на могућност да су је вешто злоупотребили и истински атентатори –

жена и четворица мушкараца. Малезијска полиција установила је да је четворо осумњичених из Северне Кореје отпутовало из Малезије и наставила да трага за још троје осумњичених, саопштивши да има доказе да је главни осумњичени за убиство Ким Џонг Нама други секретар амбасаде Северне Кореје у Малезији. Наводно, он је уз помоћ два радника севернокорејске националне авио-компаније „Ер Корјо“ све испланирао, њих двојица (атентатори) били су на аеродрому за време убиства и о свему извештавали амбасадора Северне Кореје у Малезији, те да се наводно крију у амбасади Северне Кореје у Куала Лумпуру. У међувремену, малезијска полиција је ухапсила једног Малезијца и једног севернокорејског хемичара, за кога сумња да је направио отров. Аутопсијом је установљено да је Ким Џонг Нам убијен нервним агенсом VX, једним од најсмртоноснијих нервних отрова на свету, који се користи као хемијско оружје. Реч је о уљаној течности без боје, укуса и мириса, што је атентаторкама омогућило да га прокријумчаре на аеродром, јер и сензори тешко могу да га детектују у малим количинама.

Привидно, презентоване чињенице јасно указују на све детаље у вези са убиством овог севернокорејског дисидента. У суштини, постоји могућност да многе чињенице нису познате истражи и јавности. Између осталог, зато што је реч о специфичном облику државног тероризма, чија је тајновитост у толико изражена, да многи такви атентати извршени у прошлости нису никада ваљано разјашњени. Неспорна је само једна чињеница – у прошлости и данас, није зане-

стране, незадовољни начином владања актуелног режима и проценом да би му својим (политичким) противљењем ризиковали властиту безбедност, легално или илегално напуштају матичну земљу с циљем привременог или трајног настањења у некој другој држави. Без обзира на то да ли су такви појединци (опоненти, дисиденти...) у новој средини политички или на неки други начин активни или се пасивизирају, постају објекат обавештајног интересовања матичне државе. То подразумева да њене обавештајне службе имају задатак да непрекидно имају увид у виталне тајне сваког таквог појединца или колективитета. Оне настоје да реализују тај задатак применом обавештајно-оперативних метода, а тежиште им је на коришћењу агентурног метода – врбовање појединаца из редова дисидената или из њиховог непосредног окружења. Прибављења сазнања о њиховим активностима темељно анализирају компетентне особе у централи обавештајне компоненте и потом у облику информација, анализа, оцена и процена правовремено предочавају врховном менаџменту матичне државе.

Уколико врховни суверен матичне државе на основу консултовања садржаја финалних обавештајних докумената процени да неки дисидент или њих неколико самостално или као организовани колективитет, без знања и подршку или са знањем и уз подршку режима државе на чијој територији бораве, представља претњу безбедности матичне државе коју нужно треба отклонити, налаже предузимање мера које могу подразумевати и физичку ликвидацију носиоца претње. Међутим, с тим у вези треба напоменути и да је параноја ауторитарних владара у појединим државама у толикој мери изражена да често налажу предузимање атентата против својих противника у другим државама, иако такав облик тероризма није неопходан.

Налог врховног суверена одређене државе неком државном органу (нпр. шефу групе за „мокре“ операције, директору цивилне или војне обавештајне службе...) за убиство неког персоналног носиоца стварне или потенцијалне претње матичној држави са територије друге државе подразумева изразу комплексног плана, чија реализација садржи одговор на бројна питања, а начелно следећа: ко руководи операцијом (особу одређује врховни суверен); ко непрекидно обавештајно-оперативно покрива одабрану жртву (обавештајац-оперативац или обавештајна група централне или војнообавештајне службе); ко и употребом каквог средства изводи напад (припадник/ци обавештајне службе, специјалних снага, из редова дисидената или плаћене убице); када (најповољнији политички тренутак); где извести напад (на месту где се жртва осећа најсигурнијом, а најмањи је ризик за извођача); како политичко-дипломатски и медијски „образлагати“ изведени атентат и план Б (у случају да операција не буде успешно реализована).

Иако је код потенцијалних жртава у страни држави присутно одређено сазнање о могућим атентатима на њих у режији матичне државе, сваки успешно изведени атентат на неку од њих у драстичном смислу оснажује њихову несигурност. Заправо, схватају да ни унутрашње ни међународно право им не пружа адекватну заштиту, односно тако се потврђује сазнање да страх представља најјаче оружје сваког, па и овог облика тероризма. ■

марљив број држава које се не устручавају да своје грађане (појединце и/или организоване групе) који на територији других држава делују непријатељски или претпостављају да у одређеним околностима могу постати претња матичној држави, „без буке“ убијају на разне начине. Такође, расположива сазнања указују на то да политичко-дипломатска ризичност и, наравно, тактична сложеност извођења атентата у режији државе, односно предузимање терористичког акта на територији (против) друге државе, претпоставља реализација низ дугорочних темељних припрема.

МЕХАНИЗМИ СМРТИ

Независно од друштвеног уређења, изузетак су државе у којима владају потпуно хармонични односи између властодржачке и подвлашћене стране. То, поред осталог, има за последицу да поједини грађани најчешће из редова подвлашћене стране, веома ретко из редова властодржачке

ИЗЛОЖБА ДЕЛА СЛИКАРА И ФОТОГРАФА
У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ

Таленат у немогућим условима

Изложба „Сликари/Ратници/Сведоци“, посвећена обележавању стогодишњице Првог светског рата, отворена је у Галерији Српске академије наука и уметности првог дана фебруара. Приказано је више стотина слика и фотографија службених ратних сликара и фотографа српске војске, дописника и фото-аматера, као и сликарки добровољних болничарки. Представљена су дела из више музејских и документацијских збирки – Музеја савремене уметности, Војног музеја, Музеја града Београда и осталих.

Отварајући изложбу, министар културе и информисања Владан Вукосављевић истакао је да су „на површину из архива и збирки изрониле импозантне и трагичне слике српске прошлости“.

– Сликари, импресионисти и постимпресионисти, који су у трагичним околностима Првог светског рата показали таленат у немогућим, готово нељудским условима, јесу једно тужно, али и велико подсећање на то шта је била Србија, шта је био наш народ и с каквим се историјским изазовима суочавао – рекао је министар Вукосављевић и додао да се на изложеним делима виде „призори за памћење, сећање, тугу и опомену“.

Поставка посетиоца постепено уводи у тематику јер је подељена у седам целина

Поставка „Сликари/Ратници/Сведоци“, посвећена обележавању стогодишњице Првог светског рата, у Галерији Српске академије наука и уметности, представља велику, разнородну и динамичну уметничку сцену Србије почетком 20. века и приказује процват специфичног српског импресионизма током ратних збивања

МНОГОБРОЈНИ АУТОРИ

Поставка у Галерији САНУ обухвата дела Надежде Петровић, Косте Миличевића, Милана Милованића, Милоша Голубовића, Живорада Настасијевића, Наталије Цветковић, Вељка Станојевића, Драгомира Глишића и осталих. Представљене су и ауторске фотографије Владимира Бецића, Милоја Игрутиновића, Ђорђа Станојевића, Андре Поповића, Катарине Штурценегер, као и Арчибалда Рајса, Самсона Чернова, Аријела Верциса, Андре Тапонијеа и бројних других. Неки од њих су аутори и слика и фотографија.

– „Претходна дешавања: Модернизам“, „Збогом, децо моја“, „Егзодус“, „Сунце моје, куда залазиш“, „Солунски атеље/Солун“, Болничарке/сликарке/сведоци“ и „Солунски фронт“.

Посебан сегмент изложбе јесу фотографије, подељене у девет мањих целина – „Најрепрезентативније“, „Бомбардовање“, „Злочини“, „Евакуација и повлачење“, „Војнички живот“, „Војска – пробоји“, „Смрт“, „Ослобођење“ и „Портрет“.

Програм прати каталог са студијским текстовима на српском, енглеском, француском и руском језику. Посебан допринос чини сегмент каталога с потресним биографијама ратних сликара и фотографа.

Организатори изложбе су Српска академија наука и уметности и Музеј савремене уметности у Београду. Ауторка пројекта је Жана Гвозденовић, ауторка области о ратним фотографијама Милена Марјановић, а дизајн пројекта потписује Ненад Марковић. Изложба је отворена до 2. априла. ■

Сања АНЂЕЛКОВИЋ

45.

MEDUNARODNI
FILMSKI FESTIVALINTERNATIONAL
FILM FESTIVAL

24. II - 05. III

2017.

FEST
T17GLEDAJ
OPEN YOUR EYES

МЕЂУНАРОДНИ
ФИЛМСКИ
ФЕСТИВАЛ
ФЕСТ

ГЛЕДАЈ!

Слоган овогодишњег Феста је „Гледај!“. Можемо тај једноставни императив читати на више начина. У зависности од стила живота, филмског укуса или тренутне потребе. Фест нас позива да гледамо филмове, да се загледамо у себе, да отворимо очи за неке нове (храбре) светове.

Гледај у звезде

Гледај! Гледај филмове! Директан позив да дођемо на Фест. Да се вратимо у биоскопе. Јер тек у биоскопском мраку и са великог платна филмови могу потпуно да нас загре. На фестивалском репертоару увек се нађу остварења чији су потписници потврда да филм сасвим извесно неће изневерити велико платно. Скорсезе! Цармуш! Вендерс! Филмови за које јемче потврђени продуценти, редитељи, глумци јесу они за које се најпре распродају карте: „На млечном путу“ Емира Кустурице, „Тишина“ Мартина Скорсезеа, „Ноћне звери“ Тома Форда, „Манчестер на мору“ Кенета Лонергана, „Били Лин – херој“ Анг Лија, „Дивни дани у Аранхуезу“ Вима Вендерса, „Она“ Пола Ферховена и многи други.

Најтраженији филм на Фесту ове године био је „Патерсон“ Џима Цармуша. У питању је контрастна поема о возачу аутобуса у малом месту чији је живот, попут руте коју вози, праволинијско кретање са унапред одређеним станицама и о његовој супрузи која се сваког дана буди са новим великим планом за живот. Иако је „Патерсон“ посве уметнички филм, општа позитивна реакција публике вероватно је одраз лаког саживљавања са ликовима који уживају у тихим свакодневним тријумфима и лепоти малих ствари.

На програму Феста увек се нађу номиновани и награђени оскарсовски филмови. Ове године били смо у прилици да погледамо четири филма које је овенчала Америчка филмска академија: „Ла Ла Ленд“ Демијана Чазела, који је у Србији премијерно приказан као најавна 45. Феста, те филмове „Месечина“ Берија Џенкинса, „Манчестер на мору“ Кенета Лонергана и „Трговачки путник“ Асгара Фархадија. То су остварења која ће сасвим сигурно ући у историју филма, те постати део опште културе. Но, то није једини разлог зашто треба ићи на Фест.

Гледај у даљину

Гледај! Прошири видике! У времену НВО, Нетфликса, многих стриминга, филм је постао информација до које се стиже у неколико кликова. Зато је Фесту скочила вредност. Он и даље уме да изненади. Поред кандидата за Оскар и остварења која ће осветлети биоскопски мрак, доноси нам филмове који се само на Фесту могу погледати, раритети малих или далеких кинематографија само за праве филмске сладокусце.

Постоји програмска целина која је од пре две године део Феста, а зове се Границе. Реч је о филмовима који су непредвидиви, који померају естетске, тематске и жанровске кодексе у савременој кинематографији, те та-

Бојан Вулешић, редитељ најбољег домаћег филма у Фестовом шакмичарском програму Српски филм

Сцена из филма „Тишина“ који је зашворио Фест

Од 24. фебруара до 6. марта на Фесту је премијерно приказано 95 филмова распоређених у 12 програмских целина и осам биоскопских сала. Математика која је обећавала за свакога понешто.

ко преиспитују и бришу границе очекивања. Овог пута те границе су се највише помериле у корист отворене еротике, те се на програму нашло неколико филмова који се колебају између страсти и настраности. То су пољски филм „Завођење“, јужнокорејски филм „Слушкиња“, мексички филм „Ми смо месо“ и победнички италијански филм „Роко“ редитељског двојца Тјерија Демезијера и Албана Терлеа. Бавећи се ликом Рока Зилфредиа, аутори филма упечатљиво нас воде кроз бројне лавиринте порнографске индустрије.

Гледај око себе

Гледај! Стани и погледај око себе! Фест је увек био фини одговор на тренутак у коме живимо. Кључаоница у свет који нас окружује, а који не стижемо да сагледамо јер нам визир саздан од обавеза и личних проблема сужава видно поље.

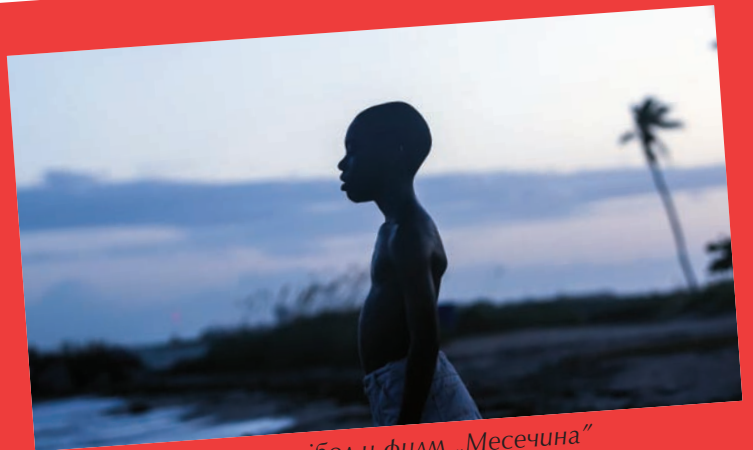
Једна од програмских целина на Фесту је и Српски филм у оквиру ког се нашло седам домаћих остварења: „Afterparty“, „Дневник машиновође“, „Инкарнација“, „Јесен самураја“, „Реквијем за госпођу Ј“, „Сви северни градови“ и „Ветар“. Жанровски веома различити филмови, ипак сви су слика наше стварности. Бојан Вулећић, аутор победничког филма у националној селекцији, каже: „Госпођа Ј је скромна, тиха жена, која не жели никоме да смета. Без посла и отпремнине, без мужа и воље да изађе из стана, осећајући се непотребном и одбаченом у породици у којој командује онај ко први узме пушку ујутро, Госпођа Ј проналази стари породични пиштољ и одлучује да га склопи. Филм се бави болном и неизбежном темом већине земаља у Источној Европи – социјалном транзицијом, што неминовно води, као у овој причи, укупној кризи идентитета и депресији.“

Поред локалних тема, Фест се бави и важним причама које тресу свет, а најактуелнија тема данашњице је

тероризам. Два филма у главном програму бавила су се управо том тематиком: „Црни ветар“ Хусеина Хасана Алија и „Лајла М.“ холандске ауторке Мијке де Јонг. Док се први бави застрашујућом модерном пошасту кроз призму љубавне приче у окупираном Синџару, други је поглед на исламофобију која влада Европом а из перспективе младе и радикалне муслиманке. ■

Драгана БАРЈАКТАРЕВИЋ

43

Скарком награђен за најбољи филм „Месечина“

НАГРАЂЕНИ ФИЛМОВИ

Од претпрошле године Фест је такмичарски фестивал, са три такмичарске целине – Главни такмичарски програм, Српски филм и Границе. Београдски победник за најбољи филм у Главном такмичарском програму припао је филму „Не гледај ми у тањир“ хрватске редитељке Хане Јушић, за најбољи филм у националној селекцији проглашен је „Реквијем за госпођу Ј“ Бојана Вулећића, а у Границама је победио „Роко“ у режији редитељског двојца Тјерија Демезијера и Албана Терлеа.

Најтраженији филм на Фесту ове године био је „Патерсон“ Цима Цармуша, те је понео награду публике, коју додељује компанија „Горки лист“.

ФЕСТ ЈЕ КОНСТАНТА

На конференцији за новинаре Југослав Пантелић, уметнички директор Феста, изјавио је: „Сви се ми мењамо, једино је Фест константа.“ Имамо обичај да носталгично величамо стара добра времена – ех какав је Фест некад био. Шетали су тада и тада црвеним тепихом Марчело Мастојани, Катрин Данев, Харви Кајтел, Софија Лорен, Милош Форман, Роберт де Ниро... Фест је и данас једнако важан. Могли смо да бирамо ове године између 95 филмова великих и малих продукција. А ни црвени тепих није био занемарен. Гости овогодишњег Феста била су велика имена из света филма: Моника Белучи, Хју Хадсон, Лоран Тисје, Карлос Саура, Жан Марк Бар... И нека имена која можда још не одзвањају, али чији ће се ехо неминовно пренети у будућност.

ИЗМЕЂУ НАРОДА И ТРОЈНОГ ПАКТА

Почетком марта 1941. године Хитлер је од југословенске владе тражио приступ Југославије Тројном пакту и њено укључење у „Нови поредак”. На седници Крунског савета у Белом двору министар војни генерал Пешић тврдио је да Југославија „има муниције само за два месеца” и да би „с војничке тачке гледишта, рат с Немцима и Италијанима био безуспешан”.

До убиства краља Александра 1934. године у Марсеју могло се говорити о јединству југословенске војске од три народа. Током намесништва тога је нестало. Први намесник кнез Павле није водио рачуна о национално сразмерној заступљености у војсци, па је офицере Србе одбијао од виших положаја. Све мање их је било у Двору (ађутанти), на припреми за генералштабну струку, у војним изасланствима, на командним положајима у ваздухопловству, на старешинским дужностима у бригадама и пуковима. Изузетак су чинили положаји за које је закон прописивао чин дивизијског или армијског генерала: ту су били углавном ветерани из некадашње српске војске.

Међутим, најтежи ударац војсци нанео је споразум Цветковић–Мачек из августа 1939. године. Схваћен као

почетак двојства и распада југословенске државе, тај споразум у пракси је представљао пребацивање лојалности највећег дела официра Хрвата са круне на политичко вођство Хрватске сељачке странке, која се наметала као једини представник хрватског народа. Високи војни руководиоци били су пасивни и немоћни пред том појавом, а вођство Хрватске сељачке странке настојало је да откине што више надлежности од централне државне власти.

Улазак немачких трупа у Румунију почетком октобра 1940. био је прва опомена за оне који су се имало разумели у стратегију државне и националне безбедности, али кнез Павле и Влада нису извукли потребне поуке. У таквој ситуацији крајем октобра 1940. министар војске генерал Милан Недић, заобилазећи Генералштаб, наређује мобилизацију и концентрацију неким дивизијама према Ћевђе-лији и Солуну (Вардарска, две моравске, Церска и Ибар-

ска), а Трећој армијској области да хитно приступи оправци комуникација у вардарској долини према Грчкој.

Италија је 28. октобра 1940. напала Грчку. Мајор Милорад Младеновић преписао је меморандум, који је за кнеза саставио министар војни генерал Недић, у којем је закључио да су Немци на путу да коначно добију рат, те да због неспремности Југославије и немогућности савезничке помоћи, земљи прети нестајање уколико се не придружи Хитлером Рајху.

Југословенски војни изасланик у Берлину пуковник Владимир Ваухник имао је на располагању шифре Генералштаба и Министарства војске. У брзини, или пак што није претпостављао да то министарство крије од војске, он је употребио шифру Генералштаба. Извештавао је да је Хитлер изван Берлина и да с њим није могућа веза, али

протумачити па је кнез за војну акцију желео да има Хитлерово покриће. Дан после Ваухникове интервенције у Вермахту, авиони непознатог порекла бомбардовали су Битолу и околину (бачено је стотинак бомби, погинуло 10, рањено 23 лица). Очевидно је то био Мусолинијев одговор на кнежев корак у Берлину. Да би се јавности скренула пажња од стварног проблема, кнез смењује војног министра Недића и на његово место поставља генерала Петра Пешића.

У време убрзаног приступања средњоевропских држава Тројном пакту (20. новембра Мађарска, 23. новембра Румунија, 24. новембра Словачка) српска јавност изненађена је вешћу да 28. новембра у посети Хитлеру и Рибентропу борави југословенски министар иностраних послова Цинцар-Марковић. Крајем новембра, после посете бугарског краља Бориса кнезу Павлу, због његовог проблематичног држања према Хитлеровим плановима о прелазу трупа ка Грчкој, Анкара је Београду предложила склапање веома повољне војне конвенције. Али, и поред великих погодности тог савеза, кнез Павле није га прихватио. Уместо тога, 12. децембра закључио је Пакт о вечном пријатељству с Мађарском, која је већ ушла у оквир Тројног пакта и пропуштала немачке возове у Румунију. Иако је по повратку краља из Београда бугарски председник Владе у Собрању изјавио да његова земља нема никакве обавезе према Немачкој, ипак су нашем источном суседу убрзано стизали немачки „туристи“, а у децембру су њихове техничке екипе уређивале комуникације и аеродроме.

Првих дана фебруара 1941, кад се процењивало да у Румунији има око 200.000 Немаца са очигледним намерама, турски министар Сараџоглу поново је предложио Цинцар-Марковићу разговоре за образовање једног фронта ради одбране „заједничке ствари“. Ни та друга понуда није наишла на добар пријем. Уместо тога, неочекивано, Цветковић и Цинцар-Марковић одлазе у посету Хитлеру у Бергхоф. Тада је Турска, у страху од Стаљина, учинила корак ради сопствене сигурности: 17. фебруара с Бугарском закључује Пакт о ненападању. Био је то одговор Турске на југословенски децембарски уговор с Мађарском.

Кнез Павле у Берлину, март 1941. године

да је разговарао с његовим помоћником који му је рекао да је Солун у интересној сфери Италије, да ће Немачкој бити од интереса тек у другој фази рата и саветовао неопредметно обраћање Риму. Тако је депеша случајно стигла у руке изненађеног начелника Генералштаба Косића, који је тада схватио да је то само једна од многих порука које су мимо Генералштаба размењиване између кабинета министра војске и војног изасланика.

Како заштитити Солун?

О чему се заправо радило? Кад је Италија напала Грчку, кнез Павле је с генералом Недићем одлучио да југословенске трупе пређу границу и запоседну Солун. Оправдање за тај подухват било је једноставно: „За саму Грчку је у крајњој линији боље да има нас у Солуну“. Међутим, Мусолини је југословенско војно ангажовање могао другачије

ради одбране „заједничке ствари“. Ни та друга понуда није наишла на добар пријем. Уместо тога, неочекивано, Цветковић и Цинцар-Марковић одлазе у посету Хитлеру у Бергхоф. Тада је Турска, у страху од Стаљина, учинила корак ради сопствене сигурности: 17. фебруара с Бугарском закључује Пакт о ненападању. Био је то одговор Турске на југословенски децембарски уговор с Мађарском.

Бугарска се опредељује

Бугарска се 1. марта 1941. прикључује Тројном пакту. Истог јутра безбројне колоне немачких војника и топова почеле су прелазити Дунав преко већ раније припремљених мостова. Председник Владе Цветковић испрва није био за укључивање Југославије у Хитлеров „Нови поредак“ и у Белом двору, кад је требало рећи своје мишљење, он је, очевидно неупућен у кнежеве намере, заступао гледи-

ште да се ваља одупрети. На састанку у Бергхофу (15. фебруара 1941) он је говорио о стварању једног Балканског блока, који би обухватио Турску, Бугарску и Југославију. Та тројна заједница посредовала би у Атини ради закључење мира између Италије и Грчке. Балкански блок би, осим тога, Немачкој била нека гаранција да Енглези неће моћи напаст преко Балкана.

Али Хитлер је недвосмислено тражио да Југославија приступи Тројном пакту. Тако би добила не само поштовање граница, већ и њихово проширење Солуном и околином. Како се југословенски званичници нису сматрали овлашћенима да се изјасне, Фирер је изразио жељу да се што пре састане с кнезом Павлом.

Тако је 24. фебруара кнез преко свог министра иностраних послова обавестио немачког посланика у Београду да прихвата позив за састанак и да као услов тражи тајност. До сусрета је дошло 4. марта у Бергхофу. Хитлер је дуго излагао своје погледе о ситуацији у свету и о даљем току рата. Тражио је прилазак Југославије Тројном пакту и њено укључење у „Нови поредак“, што би јој обезбедило будућност. Кнез је у току разговора подвукао тешкоће о којима мора водити рачуна: расположење народа против потписивања Тројног пакта, осећање захвалности које Срби имају према руском народу, а које би, као савезник Не-

Хитлер и кнез Павле

мачке, морали да погазе у случају сукоба Јапана и Совјетског Савеза, отежавање положаја Грчке, југословенског традиционалног савезника...

Одлука у Београду

Хитлерови одговори били су да ће народ после пет-шест месеци благосиљати кнеза што је приласком Тројном пакту спасао земљу сваке опасности и да не тражи ни војску, ни прелажење немачких трупа преко њене терито-

рије, а Грчку ће окупирати као и острво Крит. Тако је на крају постигнут договор да се дипломатским каналима отпочну преговори.

У Белом двору, 6. марта, одржан је први тзв. Крунски савет, седница тројице намесника и главних министара. Присуствовали су кнез Павле са другим намесницима (Р. Станковић и И. Перовић), председник владе Драгиша Цветковић, министар иностраних послова Александар Цинцар-Марковић, министар војске генерал Петар Пешић, потпредседник владе и председник Хрватске сељачке странке Влатко Мачек, министар без портфеља и председник Словенске народне странке Франц Куловец и министар двора Милан Антић. Треба рећи да на тај састанак, као ни на онај две недеље касније (20. марта), нису позвани представници две странке у Влади – Самосталне демократске и Земљорадничке странке – вероватно јер се знало да су непоколебљиво против приступања Тројном пакту.

Први је говорио кнез о свом састанку са Хитлером. Затим је реч узео председник владе Драгиша Цветковић, који је изјавио да би прилазак Тројном пакту значао „пропаст, растројство и окупацију земље“. Намесник Станковић био је против да се уопште почињу преговори и предложио да се консултује Русија. Како је расправа кренула нежељеним правцем, један за другим укључили су се Цинцар-Марковић, кнез и генерал Пешић. Кнез је подвукао да је „сад постављено питање рата, или мира, те имамо да бирамо“. Додао је да Хитлер „не тражи ни нашу војску, ни пролаз трупа преко наше територије“.

Министар војни је говорио о томе да „смо за отпор већ закаснили, због присуства немачких трупа близу Солуна“, да „имамо муниције само за два месеца“, те би „с вој-

Први тајни сусрет Хитлера и кнеза Павла био је 4. марта 1941, у Фиреровој утврђеној планинској кући Бергхофу (брдо изнад насеља Берхтесгаден), у пределу Салцбурга. Разговарало се о приступању Југославије Тројном пакту, за што би Југославији, по завршетку рата, био обезбеђен излазак на Егејско море, са Солуном под југословенским суверенитетом.

Други састанак одржан је на истом месту, 18. марта. Претходног дана Цинцар-Марковић обавестио је Херена да је Крунски савет у начелу одлучио да Југославија приступи Тројном пакту. Спорно је остало само то да ли ће Нота о непрелазу и непревозу осовинских трупа преко југословенске територије бити објављена или, како је Немачка желела, остати тајна. Рибентроп је пристајао само на то да Југословенска влада на дан потписивања Пакта објави као своје једнострано саопштење да је „стекла уверење током дискусија, које су претходиле приступању Југославије Тројном пакту да, с погледом на војну ситуацију, владе сила Осовине неће захтевати од Југославије да допусти прелаз, или превоз, трупа преко југословенске територије”.

Суштина је била у формулацији „с погледом на постојећу војну ситуацију”, речи на којима су Немци инсистирали. Оне су значиле да та обавеза престаје важити чим у војној ситуацији наступи нека промена. Херен је 19. марта посетио Цинцар-Марковића и саопштио му да Рибентроп „прихвата да се Нота публикује у целости”. Може се закључити да је то био један од разлога за други састанак кнеза и Хитлера.

Позив кнезу Павлу за трећи тајни састанак дошао је напречац: предвече, 26. марта, Херен је, на свој захтев, примљен у хитну аудијенцију код кнеза. Убрзо је наређено да се дворски воз хитно спреми за пут, ка Словенији. Војни преврат 27. марта осујетио је трећи сусрет Хитлера с кнезом Павлом. О сврси састанка могло се нагледати после рата откривањем неких немачких докумената у поморском штабу. Сходно њима може се претпоставити да је Хитлер желео кнеза Павла поред себе, у часу започињања операције против Грчке, као што је две године пре тога имао председника Чехословачке Емила Хаху, у моменту кад су немачки тенкови већ прелазили чешку границу.

ничке тачке гледишта, наш рат са Немцима и Италијанима, под данашњим условима, био безуспешан”.

Мачек и Куловец су се изјаснили за начелан приступ Тројном пакту и за разговоре у том смислу. Председник владе Цветковић променио је тада свој првобитни став и предложио да Цинцар-Марковић затражи састанак са Рибентропом. Међутим, на кнежев предлог одлучено је да послове у вези с тим министар иностраних послова води преко немачког посланика у Београду. Осим тога, кнез је рекао Цинцар-Марковићу да „јасно расправи” са Хереном и питање Солуна.

Разговори између Цинцар-Марковића и Херена трајали су од 7. до 19. марта. У четвртак, 20. марта, Херен је саопштио да је 24. март одређен као крајњи рок за потписивање, одржане су седнице прво Крунског савета, а затим Владе у пуном саставу, ради доношења формалне одлуке. Састанак Крунског савета одржан је у Белом двору од 11 до 13 часова. Пре почетка, у разговору утроје, председник владе Цветковић преклињао је кнеза да не жури и не пристаје на ултимативни рок. Сматрао је да се Немцима не може веровати и бојао се да се са Југославијом не понови случај Чешке.

На седници је први говорио министар иностраних послова. Он је известио о вођеним преговорима, утврдио да постигнути резултати „у великој мери осигуравају мир, сигурност, безбедност од стране оних који сада држе силу у својим рукама”, и закључио да одбити Тројни пакт „значи довести нашу државу у акутну опасност”.

После његовог излагања настао је тајац. Кнез је упитао има ли ко шта да примети. Тајац се продужавао. Након десетак секунди Мачек је прекинуо ћутање и рекао да

се сви слажу са министром иностраних послова. Опет је завладао мук. Затим је реч узео кнез. Почео је тихим гласом: „Свима је нама тешко, али мени можда најтеже”. Говорио је о штети коју ће Грчкој и Енглеској нанети приступање Југославије Тројном пакту, о рачуну који је Енглеска имала да се рат прошири, о интересу народа, који мора бити изнад свега... Сви присутни су се изјаснили за Тројни пакт. Председник владе скренуо је пажњу на узнемиреност која је захватила земљу и рекао да се боји војске. Генерал Пешић је узвратио да „он гарантује за војску...”

Влада се састала истог дана, у девет сати увече. Расправа је текла до један сат после поноћи. То је било први пут да је пред Министарским саветом покренуто тако значајно питање. Очигледно је било да је влада сазвана да би примила одговорност за већ донету одлуку, у којој она није учествовала. Против приступу Тројном пакту говорила су три министра: Срђан Будисављевић, Бранко Чубриловић и Михаило Константиновић. Они су се залагали за продужење дотадашње политике неутралности и за одбрану од агресора ако би земља била нападнута. Међутим, већином гласова одлучено је супротно. Још у току седнице оставку је поднео Срђан Будисављевић, председник Самосталне демократске странке. То исто учинили су Бранко Чубриловић, представник Земљорадничке странке у Влади, и министар правде Михаило Константиновић, који се после неколико сати предомислио.

За политику пуног и формалног везивања са силама Осовине изјаснили су се једино Хрватска сељачка странка, Словенска народна странка и Југословенска муслиманска организација. ■

(Насиџавак у следећем броју)

На основу члана 76. Закона о одбрани („Службени гласник РС”, бр. 116/07, 88/09, 88/09 - др. Закон, 104/09 - др. Закон и 10/15) и члана 4. став 1. Уредбе о критеријумима и поступку доделе средстава за учешће у финансирању програма рада удружења грађана који се заснивају на активностима од значаја за одбрану („Службени гласник РС”, бр. 100/08, 3/14 и 37/15), Министарство одбране
објављује

ЈАВНИ КОНКУРС

за доделу средстава за учешће у финансирању програма рада удружења који се заснивају на пројектима и активностима од значаја за одбрану у 2017. години

Расписује се јавни конкурс за финансирање програма рада удружења који се заснивају на пројектима и активностима од значаја за одбрану у 2017. години.

Удружење које конкурише треба да испуњава следеће критеријуме:

Основни критеријуми:

- 1) да је удружење основано у складу са прописима који ма је уређено оснивање удружења и да је уписано у прописани регистар на територији Републике Србије,
- 2) да удружење има усвојен годишњи план рада који обухвата програме и активности у областима од значаја за одбрану,
- 3) да удружење има усвојени извештај о наменском утрошку средстава, односно о финансијском пословању у претходној години.

Посебни критеријуми:

- 1) да је годишњи програм рада удружења заснован на областима из делатности падобранства, једриличарства, ронилаштва, радио-аматерства, спелеологије, алпинизма и планинарења, извиђаштва и културне делатности,
- 2) да се пројекти и активности удружења из тачке 1) односе на прописане мере заштите и спасавања људи, материјалних добара и животне средине, односно на вредновање, чување и развијање војних традиција.

Приоритет у финансирању имаће пројекти и активности удружења која:

- могу да демонстрирају капацитете за вођење пројеката и програма активности са адекватним референцама,
- реализацијом пројектних или програмских активности могу да обезбеде мерљиве резултате у односу на предложене трошкове и
- имају висок степен успешности у реализацији предвиђених пројектних активности.

Средства за реализацију финансирања пројеката и активности из става 1. овог јавног конкурса обезбеђена су у буџету Републике Србије (конто 481 – Дотације невладиним организацијама) у укупном износу од 4.500.000,00 динара, а по једном пројекту максимални износ који се може доделити је 500.000,00 динара.

Средства се додељују за пројекте/програме који ће

се реализовати најкасније до 31. октобра 2017. године.

Предлагач пројекта/програма обавезан је да достави следећу документацију:

1. списак приложене документације,
2. попуњен образац пријаве на конкурс,
3. попуњен образац предлога програма/пројекта,
4. попуњен образац буџета програма/пројекта,
5. попуњен образац наративног буџета пројекта,
6. оверену фотокопију извода из статута удружења у коме је утврђено да се циљеви удружења остварују у области у којој се програм реализује,
7. доказ о ликвидности удружења односно извештај о завршном рачуну за претходну годину (биланс стања и биланс успеха за претходну годину са доказом да је извештај поднет Агенцији за привредне регистре) и
8. оверену копију одлуке надлежног органа удружења о усвајању програма рада за текућу годину.

Документа која се достављају морају бити остраничена.

Уколико удружења конкуришу пројектом исти треба да је написан на рачунару, потписан и оверен од овлашћеног лица.

Уколико удружења конкуришу за финансирање програмских активности, те активности морају се приказати по месецима (ако се програм остварује сваког месеца), према очекиваним резултатима и детаљним описом, уз што приближније специфицирање активности тако да се на основу описа могу проценити трошкови активности и навести процењен број циљне групе/корисника активности. Такође, обавезно је навести локацију на којој се одвијају програмске активности, као и податке ко ће, када и како прикупљати кључне информације о томе да ли се активности спроводе по плану и да ли су постигнути очекивани резултати.

Пријаву за учешће на јавном конкурс подноси овлашћено лице удружења и оно је одговорно за све податке из пријаве. Уколико се утврди нетачност података садржаних у пријави, иста ће бити одбачена.

Критеријуми за оцену предложених пројеката:

- законитост и ефикасност коришћења средстава која се огледа у провери да ли су раније коришћена буџетска средства за финансирање активности удружења и ако јесу, да ли су испуњене уговорне обавезе,
- актуелност и одрживост ранијих програма и пројеката,

- капацитет носиоца пројекта, предложене квалификације и референце пројектног тима усклађене са предложеним циљевима, резултатима и активностима пројекта,
- да ли носилац пројекта има обезбеђено адекватно партнерство,
- релевантност програма или пројекта за остваривање циљева дефинисаних конкурсом,
- усклађеност планираних активности са циљевима и очекиваним резултатима и циљном групом,
- разрађеност и изводљивост плана реализације програма или пројекта,
- остваривост планираних резултата и мерљивост индикатора,
- развојна, институционална и финансијска одрживост пројекта,
- значај промене која се очекује након примене пројекта,
- економска оправданост предлога буџета у односу на циљ и пројектне активности,
- прецизно и детаљно приказан наративни буџет пројекта који објашњава усклађеност предвиђеног трошка са пројектним активностима и
- промоција, то јест публицитет који се огледа у начину информисања циљне групе и шире јавности о програму или пројекту.

Пријаве са предлозима пројекта или активности од значаја за одбрану достављају се поштом препоручено на адресу: **Управа за традицију, стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе Министарства одбране, Немањина 15, 11000 Београд** или лично или куриром, на адресу: **Управа за традицију, стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе Министарства одбране, Немањина 15, заграда 5, улаз А, спрат IV, канцеларија 417.**

На коверти обавезно написати назив и адресу подносиоца пријаве и назив пројекта, са напоменом:

„За Конкурс за доделу средстава за учешће у финансирању програма рада удружења који се заснивају на пројектима и активностима од значаја за одбрану у 2017. години – НЕ ОТВАРАТИ“.

Рок за подношење пријаве са предлогом програма/пројекта на овај конкурс је, без обзира на то да ли се предаје на пошти или лично, 15 дана од дана објављивања јавног конкурса.

Пријава се сматра благовременом ако је предата најкасније до 30. марта 2017. године, без обзира на то да ли се предаје на пошти или лично у деловодство Управе за традицију, стандард и ветеране.

Конкурсна документација може се преузети са интернет странице Министарства одбране www.mod.gov.rs.

Након истека рока, све пристигле пријаве са документацијом биће достављене Комисији за доделу средстава за учешће у финансирању програма рада удружења грађана који се заснивају на активностима од значаја за одбрану у 2017. години (у даљем тексту: Комисија) на отварање и разматрање.

Комисија ће у поступку који је затворен за јавност, размотрити пристигле пријаве и на основу наведених критеријума утврдити Листу вредновања и рангирања пријављених пројекта/програма.

На основу Листе вредновања и рангирања пријављених програма/пројекта, Комисија ће утврдити предлог одлуке за учешће у финансирању пројекта/програма у 2017. години.

Одлуку о избору пројекта/програма који ће бити финансирани из опредељених средстава доноси министар одбране, на предлог Комисије, и иста ће бити објављена на интернет страници www.mod.gov.rs најкасније до 12. маја 2017. године.

Министарство одбране ће са удружењима којима су на основу јавног конкурса одобрена средства закључити уговоре којима се уређују права, обавезе и одговорности уговорних страна, начин реализације пројекта и активности од значаја за одбрану и начин извештавања о утрошеним средствима.

У случају да се не доделе сва расположива средства по овом конкурс, нови конкурс биће расписан најкасније до 1. јуна 2017. године.

За сва питања заинтересовани се могу обратити путем електронске поште на адресу utsv@mod.gov.rs или на број телефона: 011/32 01 689, лице за контакт је Дана Марковић. ■

ИНФОРМАЦИЈА

о пословној сарадњи са ТР „Ауто С“

Уговор о пословној сарадњи између Министарства одбране и ТР „Ауто С“ потписан је 24. фебруара 2017. године. На основу наведеног уговора запослени у Министарству одбране и Војсци Србије имају могућност да куповину целокупног асортимана из понуде наведеног предузећа, односно куповину ауто делова, уградњу и сервис остваре путем административне забране до максимално 5 једнаких месечних рата, с тим да минималан износ рате може бити 3.000,00 динара.

Целокупну понуду из асортимана ТР „Ауто С“ запослени у Министарству одбране и Војсци Србије могу погледати на званичној интернет презентацији Министарства одбране, у пољу Стандард – Коришћење услуга путем административних забрана, где ће се налазити линк ка интернет презентацији ТР „Ауто С“ и где могу преузети образац административне забране за плаћање уговорених услуга.

Такође, понуда асортимана ТР „Ауто С“ може се погледати на интернет адреси www.autosbm.co.rs, детаљне информације о могућностима и условима коришћења услуга могу се добити доласком у пословницу у Цвијићевој 71 у Београду, као и директним контактом са службом маркетинга, путем телефона на бројеве: тел: 011/3290-774 и моб. тел. 063/227-380. ■

Зоран Пешић
 Броширано,
 ф. 11×20, 214 стр.
 шифра: 111367
 цена: 440,00

Књига нас „наоружава“ знањима и вештинама неопходним за лакше сналажење у непредвиђеним ситуацијама, као што су мећаве, олује, поплаве, губитак оријентације. Кретање у беспућу и гашење жеђи у природи, није исто као у урбаној средини, и то треба научити, једнако као и начин дозивања помоћи применом међународних сигнала без средства за одржавање везе. Писана једноставно и разумљиво, ова књига представља ризницу знања и искуства, иронично, све потребнијег у савременом свету. Књига је други део трилогије заједничког назива „Преживети у природи. Први део, „Преживети у природи 1 – опстанак, опрема, смештај“, нуди практичне и проверене савете о томе како опстати, како се опремити, и како себи наћи или подићи смештај у разним суровим условима, у којима је човек одвојен од цивилизације, док други део помаже у ситуацијама када је потребно оријентисати се, кретати се у правом смеру и сигнализирати у природи.

ОДБРАНА

ПРИЗНАТО АЛИ НЕОСТВАРЕНО ПРАВО

Одлукама и уредбама Скупштине града Београда о утврђивању категорија корисника који плаћају субвенционисану цену грејања, поред осталих грађана обухваћени су ратни војни инвалиди (РВИ) и породице палих бораца рата, који су остварили то својство као учесници у оружаним акцијама после августа 1990. године, којима и сам припадам.

Изменама и допунама поменутих одлука и донетим уредбама и закључцима, РВИ и породице палих бораца рата задржавају право на субвенцију на грејање, иначе смањеног износа са 50% на 30% од априла 2014. године. Међутим, почетком 2011. године једном броју породица палих бораца и РВИ, међу којима сам и ја, то право је укинато из нама непознатих разлога. Тиме је учињена неправда, чије моралне, па и материјалне последице носимо већ пуних шест година.

У настојању да проблем решимо редовним законским путем нисмо успели, јер смо од надлежних добијали одговоре по оној народној изреци „бриго моја пређи на другога“ у смислу да дотична институција „није надлежна“ или да одговорно лице „није доступно“?

На усмене и писмене захтеве надлежним институцијама Управе Града и Општине Савски венац за добијање званичног решења у законској форми (као управног акта) о укидању права на субвенцију грејања, Управа ЈКП „Инфостан“ незванично је одговарала да поступа по налогу Управе Града као своје надређене институције.

Након жалбе директору ЈКП „Инфостан“ због недоношења решења уследио је одговор актом у слободној форми, што није у складу са ЗУП, уз објашњење да је томе разлог што смо укључени за грејање на топлану у касарни „Топчидер“, која није привредна организација. У ствари, Управа ЈКП „Инфостан“ упорно одбија да достави решење о укидању субвенције, које би користило у управном поступку као редовном правном леку.

С обзиром на то да трошкове грејања корисници плаћају ЈКП „Инфостан“ питање је – какве везе индивидуални корисник има са војном и топланом уопште? Последице евентуалног спора између Управе Града и ЈКП „Инфостан“ са Министарством одбране не могу и не смеју сносити грађани, јер они не учествују у одлучивању ко ће их грејати.

Свакако чланови породица палих бораца и ја као РВИ осећамо се незаштићеним, пониженим и немоћним, као грађани у својој држави доживљавамо и трпимо неправду, јер не можемо да решимо проблем који нам је наметнут од неодговорне бирократске администрације.

Стога захтевамо исправљање учињене неправде и враћање на снагу права коришћења попушта за грејање у износу од 30% цене грејања, као што имају и остали корисници који нису наслоњени на војну топлану. ■

Јеврем М. ЦОКИЋ
 генерал-пуковник у пензији

НОВО

ПАД НОЋНОГ СОКОЛА

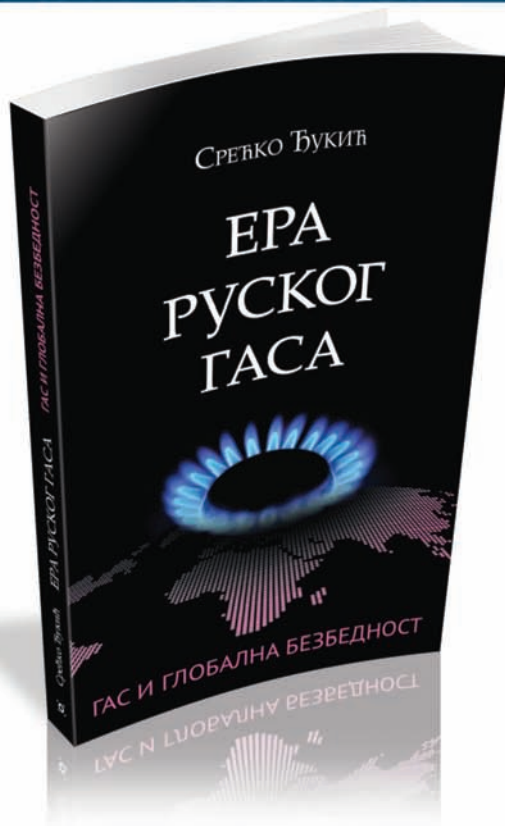
Славиша Голубовић
Броширано,
ф. 17×24, 364 стр.
шифра: 111360
цена: 1.100,00
са попустом: 770,00

Обарање авиона F-117A један је од најзначајнијих успеха Ваше војске током НАТО агресије. Књига је настала у покушају потпуног расветљавања свих чињеница и околности обарања „невидљивог“. Аутор, иначе и сам припадник ратног састава који је оборисао F-117A, дао је прилику свим члановима борбених послуга, великом броју припадника ратне јединице, као и лицима ван јединице да својим сведочењима осветле ратне успехе српске Противваздухопловне одбране. Многи прикупљени подаци пружају нови увид у след драматичних догађаја. Књига се чита као сценарио за документарни филм, и самим тим, осим стручној, намењена је и широкој читалачкој публици.

ОДБРАНА

НОВО

ЕРА РУСКОГ ГАСА – Гас и глобална безбедност

Срећко Ђукић
Броширано, ф.
15×24, 272 стр.
шифра: 111357
цена: 990,00
са попустом: 693,00

Књига је преглед међународних односа од периода хладноратовског детанта, до последње трансформације светског политичког система ка мултиполарној структури, сагледан из угла енергетске безбедности. При томе аутор се не ограничава само на дескрипцију (до)садашњих односа између кључних актера у међународној арени, већ се врло храбро и аргументовано упушта и у прогнозирање будућих дешавања. Књига др Срећка Ђукића писана је јасним, разумљивим језиком, а у појединим деловима препознају се елементи приповедања (описи прављења гасовода у Сибиру) или трилера (убиство директора италијанске компаније ЕНИ), што је чини још занимљивијом за читање.

ОДБРАНА

Магловито ујтро на Ласуљанским ливадама
Снимио Игор САМНГЕР

ОДБРАНА

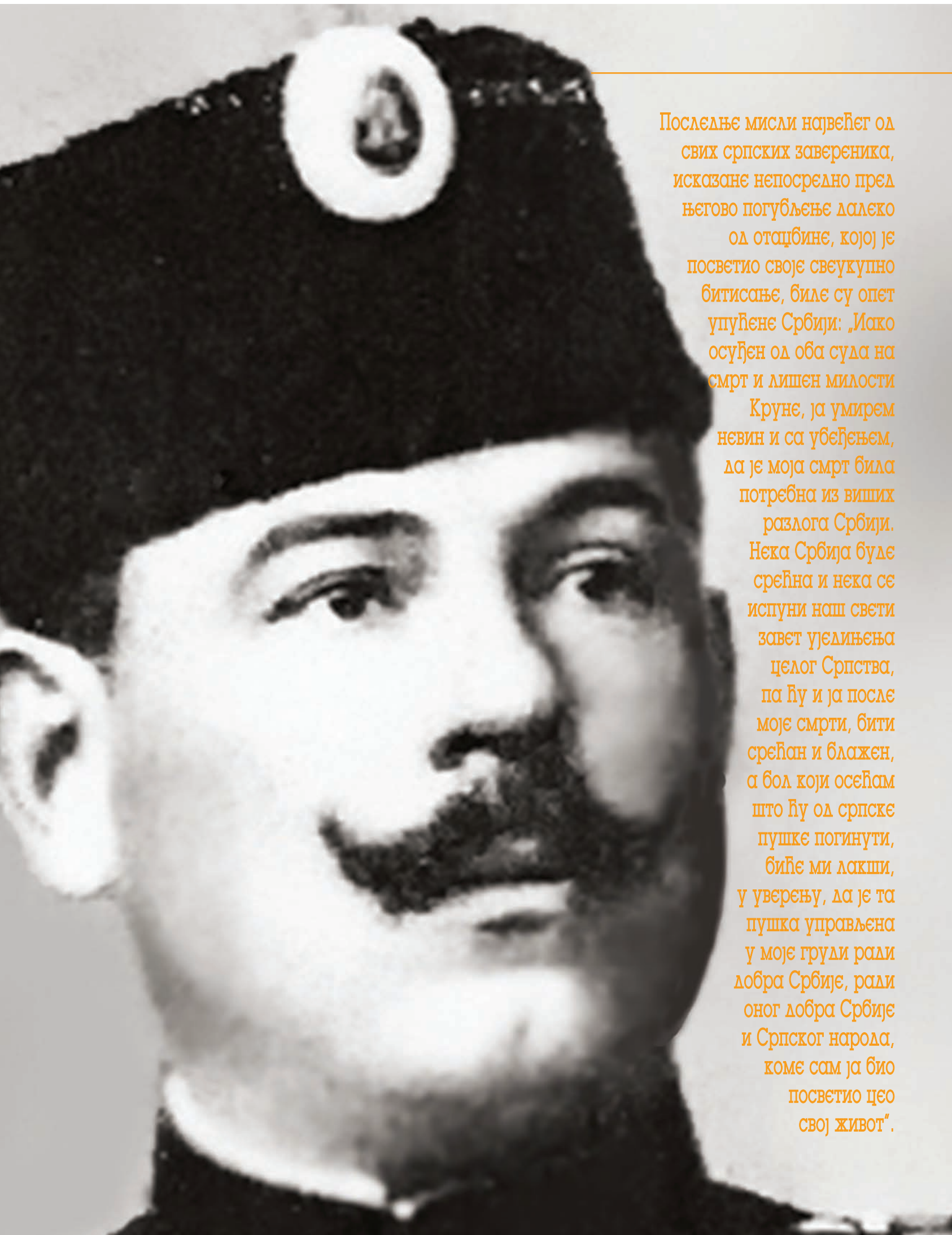
СПЕЦИЈАЛНИ ПРИЛОГ 165

СТО ГОДИНА
ОД СОЛУНСКОГ
ПРОЦЕСА

АПИС ЧЕКА СУД ИСТОРИЈЕ

Пише др Мирјана ЗОРИЋ

Последње мисли највећег од свих српских завереника, исказане непосредно пред његово погубљење далеко од отаџбине, којој је посветио своје свеукупно битисање, биле су опет упућене Србији: „Иако осуђен од оба суда на смрт и лишен милости Круне, ја умирем невин и са убеђењем, да је моја смрт била потребна из виших разлога Србији. Нека Србија буде срећна и нека се испуни наш свети завет уједињења целог Српства, па ћу и ја после моје смрти, бити срећан и блажен, а бол који осећам што ћу од српске пушке погинути, биће ми лакши, у уверењу, да је та пушка управљена у моје груди ради добра Србије, ради оног добра Србије и Српског народа, коме сам ја био посветио цео свој живот”.

Навршава се сто година од процеса вођеног пред Војним судом у Солуну 1917. године против пуковника Драгутина Димитријевића Аписа, његових најближих сарадника и чланова Врховне централне управе тајне официрске организације Уједињење или смрт, познатије као Црна рука. Организован и вођен у Солуну, за историју је остао познат под називом Солунски процес. Под оптужбом да су припремали преврат у земљи и планирали убиство регента Александра и председника Владе Николе Пашића, као и смену династије Карађорђевић, Апис и његови сарадници ухапшени су 28. децембра (по новом календару) 1916. и, након тромесечне истраге, изведени пред суд 2. априла 1917. године. Суђење се окончало 5. јуна изрицањем пресуде, која није била утемељена на веродостојним, неспорним и убедљивим доказима о кривници и степену одговорности ухапшених црнорукаца и њиховог вође за дела која су им се стављала на терет. Отуда овај процес још изазива оправдане сумње и контроверзе, посебно кад је реч о његовој легалности и поштовању одговарајуће законске процедуре.

Монтиран процес

По општем мишљењу правника и историчара, Солунски процес био је монтиран. Сама процедура обиловала је бројним неправилностима. Пре свега, председник суда пуковник Петар Мишић није био правник. Као један од учесника Мајског преврата 1903. године, који је по Аписовом захтеву пензионисан 1906, суђење је видео као јединствену и непоновљиву прилику за личну освету, што свакако није ишло у прилог објективном суђењу. Мишић је процес водио самовољно, оптуженима није било дозвољено да ангажују адвокате по сопственој вољи, а није био саслушан ниједан сведок одбране. Сведоци оптужбе били су сумњивог моралног кредибилитета, многи од њих сведочење пред судом видели су као могућност да избегну фронт или казну за почињено кривично дело. Поред тога, полиција је међу публику у судницу довела своје агенте и људе који су галамили и вређали оптужене.

Оптужница је мењана и допуњавана уочи и током самог процеса. У време хапшења, Апис и његови сарадници окривљени су због припадања тајној превратничкој организацији која је планирала рушење постојећег парламентарног поретка и династије Карађорђевића и припремала убиство Николе Пашића и регента Александра. Међутим, неколико дана касније, као кључни аргументи у оптужби против Аписа наведени су преговори које је он, наводно, водио са непријатељем о сепаратном миру.

Још на почетку суђења оптужница је измењена у великој мери. За разлику од прве, која се односи-

ла на читаву организацију Уједињење или смрт, друга је теретила четворицу оптужених (Аписа, Вуловића, Малобабића и Мехмедбашића) за најтеже дело – покушај убиства регента Александра. Апис је оптужен као иницијатор и налогодавац (неуспелог) атентата на регента Александра, 11. септембра 1916. код Острова, у предграђу Солуна, у време када се враћао аутомобилом са фронта. Раде Малобабић и Мухамед Мехмедбашић оптужени су за покушај и саучесништво у атентату на регента.

Судско убиство

Дела која су ухапшенима, и по једној и по другој оптужници, стављена на терет била су тешка и повлачила су најстроже казне. Ипак, пресуда од 5. јуна 1917, по којој су деветорица оптужених осуђена на смртну казну, са правног становишта била је незаконита, јер у међувремену није испоштован тада важећи кривични закон. Непосредно по завршетку рата, 1919. године, професор Слободан Јовановић, на позив регента Александра, изнео је сумњу у легалност процеса. Објаснио је да се смртна казна ни у ком случају није могла темељити на закону, те да се радило о судском убиству. Није било ниједног доказа да је Апис био налогодавац Малобабићу, а против Малобабића је сведочио само један сведок – Темељко Вељановић. Сам суд констатовао је да је учешће пуковника Аписа „вероватно”. За доказану кривицу српски (кривични) закон тражио је признање окривљеног или најмање два сведока. Тога није било. Чак и једини сведок није сведочио о Апису, већ о Малобабићу. Апис је осуђен на основу „саставног доказа”, који води само ка блажој казни, а никако најтежој. Регент се изговарао да му то његови најближи сарадници и правници нису тако представили: „Помиловати једног официра који усред рата покушава да убије свог врховног команданта, значило би потпуно разорити војну дисциплину”, правдао се регент.

ПРИЛАГОЂАВАЊЕ ОПТУЖНИЦЕ

Већ на почетку суђења тужилац је морао да измени оптужницу. И то у великој мери. Док је прва теретила целу организацију Уједињење или смрт, друга је усмерена на четворицу првооптужених (Аписа, Вуловића, Малобабића и Мехмедбашића) и то за најтеже дело – покушај убиства регента Александра. Апис је оптужен као иницијатор и налогодавац (неуспелог) атентата на регента Александра, 11. септембра 1916. код Острова, у предграђу Солуна, у време када се враћао аутомобилом са фронта. Раде Малобабић и Мухамед Мехмедбашић оптужени су за покушај и саучесништво у атентату на регента.

Јасно је, међутим, да црнорукци нису планирали убиство регента и преврат септембра 1916. године, на шта се позивала оптужба и да су разлози за покретање Солунског процеса били унутрашње, политичке природе. Никакав преврат није могла, па и да је хтела, да изведе група официра расута по разним јединицама на линији фронта, у туђој земљи и у присуству савезничких трупа. Међутим, режим се с правом бојао да се питање власти не постави по повратку у ослобођену Србију, па је по сваку цену настојао да неутралише опасност коју су Апис и његова патриотска организација Уједињење или смрт могли да представљају.

Пресуда која је деветорицу оптужених осудила на смртну казну претила је да изазове протесте и неслагања на домаћем, али и међународном плану. Претпостављало се да ће стрељање истакнутих официра негативно деловати на морал војске и углед Србије у свету. У знак протеста, министри Драшковић, Давидовић и Маринковић поднели су оставке, после чега је Пашић формирао јединствену, радикалску владу. За помиловање осуђених код регента су интервенисали принц Ђорђе, Југословенски одбор, руска Привремена влада и Британци. Међутим, Александар је (на Пашићев предлог) пристао једино да се за шесторицу оптужених смртна казна замени дугогодишњим затворским казнама, док је према пуковнику Димитријевићу, мајору Љубомиру Вуловићу и Радету Малобабићу суд остао неумољив. Пресудом Војног суда осуђени су на смрт и 26. јуна послати на губилиште. Аписову главу није могао да спаси ни принц Ђорђе Карађорђевић, који се за њега лично заложиио. Политика се показала јачом од права и правде.

Позадина политичког обрачуна

Изузимајући личну нетрпељивост, па чак и мржњу коју су председник српске владе у егзилу Никола Пашић и, пре свега, регент Александар Карађорђевић гајили према једном од најутицајнијих, али и најконтроверзнијих српских официра с почетка 20. века, позадина Солунског процеса је много дубља и комплекснија. Од великог присталице династије Карађорђевић, па чак и личних веза које је неговао са краљем Петром и престолонаследником Александром у периоду између 1903. и 1914. године, пуковник Драгутин Димитријевић Апис је већ почетком рата постао противник кога се наследник краљевске круне у Србији све више прибојавао и кога је по сваку цену желео да уклони.

Много је претпоставки о томе како је и зашто дошло до тог политичког обрачуна и зашто баш у тако осетљивом тренутку, током рата и изгнанства (1917. године). Нагађа се да је тако нешто било могуће захваљујући чињеници да је војвода Путник,

кога су сматрали, иначе, за највећег заштитника завереника, у то време био на самрти. Према другом, обрачун с Аписом и водећим црнорукцима био је могућ и с обзиром на то да је у фебруару 1917. дошло до прве револуције у Русији, чиме су завереници изгубили моћну подршку. Неки су сматрали да је процес било могуће покренути и пошто је у међувремену погинуо Војвода Вук, чије су се четничке јединице налазиле ван државне контроле и представљале сталну претњу владајућим структурама у егзилу. Поузданог одговора на то питање још нема, али је извесно да је искоришћена прилика да се Пашић и регент ослободе сталне претње по државу и, пре свега, себе лично. На помолу је био расплет Првог светског рата и агоније српске државе и очигледно је да је тада донета политичка одлука да се у послератни период уђе без сталне претње по режим, оличене у стварним ауторитетима и моћницима поретка насталог 1903. године.

Заокрет у односима између Аписа и Александра, према тумачењу савременика, настао је убрзо након што је овај постао престолонаследник. Наслућујући, оправдано или не, да Апис и његови другови планирају да збаци Карађорђевиће с престола и за владара доведу неког страног принца, престолонаследник Александар непрекидно је сумњао у водећег црнорукца. Тим поводом између Аписа и Александра дошло је 1911. године до жестоког вербалног сукоба. Један од савременика, генерал Драгутин Милутиновић тврдио је да Апис није порекао престолонаследникову сумњу, када му се обратио веома оштрим речима: „Да, а шта ви мислите, да смо ми ставили главе у торбу (1903. – прим. аутор) да се вас двојица (мислећи на Александра и његовог старијег брата, принца Ђорђа – прим. аутор) свађате и отимате око престола као какве играчке. Варате се, јер ми смо у стању да и по

СПЛЕТКА ИЛИ СТРАХ ЗА ОПСТАНАК ДИНАСТИЈЕ

Процес против Аписа и његових најближих другова био је резултат стицаја вишеструко неповољних околности. Престолонаследник Александар се, по сведочењу савременика, плашио веома утицајног и патриотски надахнутог Аписа који му је често замерао непромишљеност и брзоплетост у доношењу одлука од којих је, често, зависила судбина народа. Апис је престолонаследнику и политичарима замерао и однос према Босни и Херцеговини, односно попуштање у време анексије.

други пут ставимо главе у торбе”. Иако је у ондашњим војним и политичким круговима владало уверење да је у питању била сплетка коју је измислио

Регент
Александар
Карађорђевић

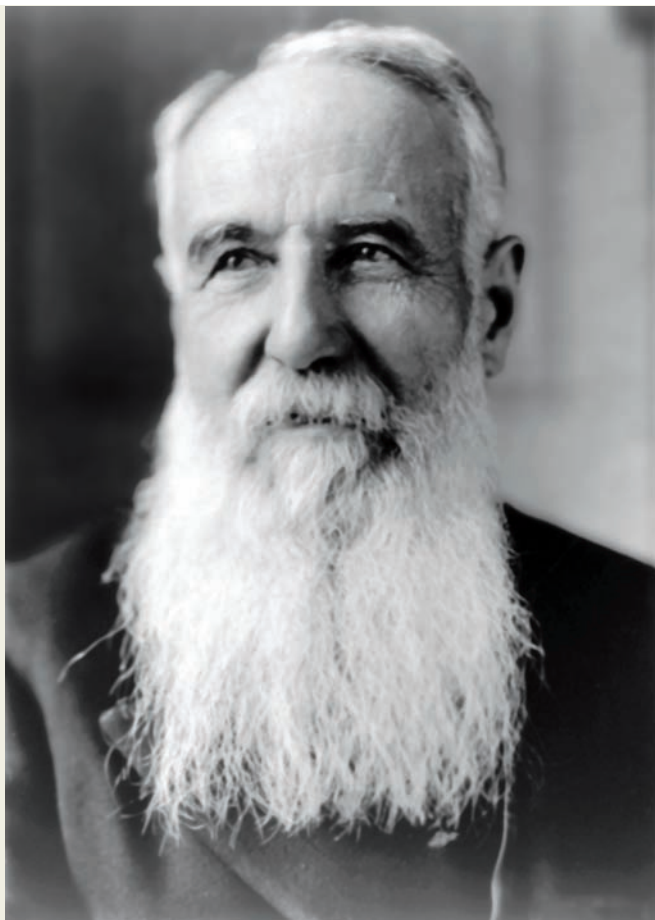
Петар Живковић, највећи Аписов опонент и вођа Беле руке, по мишљењу генерала Милутиновића, све што се касније догодило између престолонаследника и пуковника Аписа имало је корене у том сукобу. Александар никада није заборавио Аписову претњу.

Убрзо пошто је (у јуну 1914) постао регент, Александар је одлучио да Аписа и његове пријатеље избаци из Врховне команде и разреши значајнијих положаја у војсци. Чистка је отпочела марта 1915, Аписовим уклањањем са функције шефа Обавештајног одељења Врховне команде и смењивањем војводе Путника у Скадру крајем исте године, а затим се током 1916. наставила на Крфу и у Солуну. Регент је на тај начин почео да уклања све противнике који би по завршетку рата могли довести у

половини 1917. године „склопиле су се коцкице” за коначни обрачун. Успеси српске војске на Солунском фронту у јесен 1916. године охрабрили су регента да наложи припрему Аписовог уклањања, које је већ дуго планирао.

Интервенције савезника

Одмах по хапшењу Аписа и водећих црнорукаца, Врховна команда издала је саопштење у којем је навела да су ухапшени официри припремали рушење поретка, а регент Александар и Никола Пашић предочили су савезницима да је ухапшена група официра хтела да сруши демократску владу Србије и склопи сепаратни мир са Централним силама. Пет дана после хапшења пуковника Димитријеви-

Никола Пашић

питање његово управљање војском и државом. Одмах по доласку на Крф, почетком 1916. године, двор и радикалска влада са Николом Пашићем на челу отпочели су са припремама за коначни обрачун са Аписом и његовом групом. То су желели да заврше пре повратка у Србију, где би Апис могао да добије евентуалну подршку јавности и међу опозиционим политичарима, као и адекватнију заштиту пред законом и судом. Поткрај 1916. и у првој

ОСУДЕ ВЕЛИКИХ СИЛА

Солунски процес и пресуду Апису и његовим друговима веома будно је пратила и међународна јавност. Британска влада је, сумњајући у искрене намере престолонаследника и ваљаност изнетих доказа тражила да се са пресудом сачека, док је леди Пеџет, српска добротворка и хуманитарна радница претила да више никада неће крочити у Србију ако најбољи српски официри буду убијени.

У корист оптужених интервенисала је и нова влада Русије.

ћа, министар унутрашњих дела Љуба Јовановић је из Солуна известио председника владе на Крфу Николу Пашића да су савезнички официри питали за узрок смењивања неких официра и саветовао премијера да им се одговори како су стигле доставе о њиховој сувише оштрој критици рада владе и актуелне политике, која би могла да има неповољан утицај на морал војске и да ће пуну истину тек утврдити истрага.

Солунски процес је, у време док се одвијао, а посебно након стрељања тројице оптужених, међу савезницима и југословенским политичарима у емиграцији изазвао озбиљну забринутост за имиџ Србије, па и огорченост у појединим моментима. У својим дневничким белешкама и, повремено, у службеној преписци, српски посланик у Лондону Јован Јовановић Пижон бележио је карактеристичне моменте у реаговању Лондона на догађаје везане за суђење српским официрима.

Половином јануара 1917. у Лондон су почеле да стижу и службене информације британских представника у Грчкој. Српски посланик у Лондону примио је 18. маја 1917. из Форин офиса изразе забринутости: „Штета за нас очигледна по питању нашег целокупног рада. Да ли процес неће дати ма-

ха тумачењу да су Срби народ који само склапа завере и убија владаре, да су умешани у убиство сарајевско, да није за њих држава. Послали Дергазу на Крф да Влади (српској – прим. аутор) саопшти да не жури с извршењем смртне казне, јер ефекат ће бити бескористан.” Захтевала се и интервенција самог престолонаследника. Наредног дана Јовановићу је поновљено да је послат телеграм како би се Пашићевој влади скренула пажња да не хита с извршењем осуде над официрима, невиним завереницима. Енглеској влади није било јасно Пашићево држање по том питању.

Из Париза су 31. маја 1917. у Лондон стигле оптужбе на рачун наследника престола и српске владе за суђење официрима: „Влада се прави спасац династије – и уставности у Србији”. Форин офис се 12. јуна поново огласио са захтевом да се провере информације о наводном покушају завереника да закључе мир са Немачком. Српски посланик у Лондону забележио је 16. јуна 1917. да је „осу да официра завереника у Солуну изазвала најнеповољнији утисак код енглеске публике, која осуђује да се те ствари расправљају сад, што код пријатеља изазива искрену жалост за Србију и њене идеале, код непријатеља злурадост, а код дипломата и државника замишљеност и питање: Зар није боље дати Аустрији све Србе кад ови у Србији нису способни за живот у држави?”. Сличне опаске Јовановић ће бележити и наредних дана.

И Ратни комитет Велике Британије тражио је од британског министра спољних послова да код српске владе интервенише да се пресуде не из-

Стојан
Протић

вршавају. Речено је да су најбољи официри осуђени, а да докази нису најбољи и необориви, да процес није изненађење и да се од нечег сличног страховало још од када је за министра унутрашњих послова дошао Стојан Протић, познат као непријатељ Црне руке. Српска добротворка и чувена хуманитарка леди Пеџет запретила је средином јуна 1917. да „њена нога више никада неће крочити у Србију” ако генерал (Дамјан) Поповић, онај с којим је она

сарађивала у хуманитарној мисији 18 месеци, буде стрељан као наводни злочинац и ако га не помиљу. Интервенисала је и нова влада Русије.

Због веома негативних реакција у свету, први пут од почетка рата углед Пашића, радикала и самог регента Александра био је озбиљно доведен у питање. Као један од организатора Мајског преврата и најзаслужнијих официра за династичку смену 1903. године, Драгутин Димитријевић Апис дочекао је да му 1917. године пресуди рука управо оних које је 1903. довео на власт. Зашто и како је дошло до таквог заокрета, одговор крију године и догађаји који су обележили муњевити успон и нагли пад његове војничке и политичке каријере, која ће га на крају одвести у смрт.

Припремање завере против Обреновића

Почетком 20. века Апис је предводио групу млађих официра завереника, незадовољних владавином краља Александра Обреновића и унутрашњим приликама у земљи, посебно незавидним материјалним положајем официрског кора и краљевом женидбом са Драгом Машин 1900. године. Њихов однос према Обреновићима и окретање Карађорђевићима у историографској литератури није до краја разјашњен, па се намеће питање да ли је кнез Петар Карађорђевић био избор политичара, бивших министара из редова либералних првака који су у претходном периоду били лојални и одани Обреновићима, а који су пристали уз официре и заверу, или су у томе главну реч имали завереници и њихов неформални вођа Драгутин Димитријевић Апис?

Апис је веома рано преузео водећу улогу међу млађим официрима завереницима. Често се састајао с њима у кући своје сестре и зета Живана Живановића, у којој је иначе боравио. Ту је чувао и први списак чланова и заклетву, коју је потписало шест млађих официра, да би касније те документе уништио. Док је лежао болестан 1902. године Апис је скицирао писану заклетву, како би обавезао заверенике и осујетио њихово одустајање од завере. Она је, иначе, представљала њихов национални и политички програм: „Увиђајући сигурну пропаст Отаџбине, ако се данашње стање продужи за најкраће време и оглашавајући као најглавније

кривце за све Краља Александра и његову милосницу Драгу Машин, заклињемо се и потписима својим обавезујемо да ћемо их побити. На престо српски, опран крвљу ових бешчасника, довешћемо Петра Карађорђевића, унука Вождовог и сина законитог кнеза пок. Александра Карађорђевића”.

Апис је од свих завереника тражио да потпишу ту изјаву, која је прецизирала њихов крајњи циљ: да убију краљевски пар и на престо доведу династију Карађорђевића.

Списак завереника се шири

Апис и његови другови опрезно су ширили своју заверу. Врбовање официра обављало је само неколико одабраних завереника, пре свих сам Апис, тада поручник и његов колега Антоније Ан-

Драга Машин
и Александар Обреновић

тић. Аписов зет Живан Живановић је тек касније сазнао да је списак завереника, који ће касније бити спаљен ради безбедности учесника у завери, био сакривен у старој пећи њихове породичне куће.

Новембра 1901. млади официри одлучили су да потраже подршку истакнутих политичара и политичких струја, као и виших, искуснијих официра који су били незадовољни владавином краља Александра и његовом женидбом. Тако ће завереници с временом око себе да окупе, међу осталима, и некадашњег министра унутрашњих дела Ђорђа Генчића, Јована Авакумовића, генерала Јована Атанацковића, истакнутог карађорђевићевца Хаџи Тому, потом (1902) поједине људе на кључним положајима у Србији, као што су били службеник у Министарству иностраних дела Аксентије Рујанац Баџет, па пешадијски поручник Велимир Вемић и инжењеријски поручник Божин Симић. Иако је Апис често знао да наглашава да су „велике идеје одувек биле дело неколицине”, завера се ширила по гарнизонима у Србији.

Схватајући да су им за успех планираног подухвата неопходни и виши, искуснији официри, завереници су успели да придобију и пензионисаног пуковника Александра Машина, брата Драгиног покојног мужа, потпуковника Дамјана Поповића (ађутанта краља Александра Обреновића) и потпуковника Петра Мишића, који је командовао Шестим пуком у Београду, као и два млађа официра који ће касније заузимати високе положаје у војсци – потпоручници Војислав Танкосић и Петар Живковић. Групи се придружио и познати индустријалац и надалеко чувени пивар Ђорђе Вајферт. Он ће уложити и велика новчана средства за реализацију идеје око уклањања краљевског пара.

Устоличење Карађорђевића

Свега неколико сати након убиства краљевског пара 29. маја 1903, у чијој завршници Апис није учествовао због тешких рана које је на почетку задобио, официри завереници и њихови савезници међу цивилима држали су у својим рукама војску и владу. Њихове присталице овладале су гарнизонима у унутрашњости Србије. Тог јутра у Београду је установљена привремена влада, да би потом, ради формирања владе народног јединства која ће водити Србију неколико првих месеци након преврата, завереници окупили представнике свих политичких странака. Тиме су официри препустили власт истакнутим политичарима, а нова влада вратила је Устав из 1901. године, после чега је Народна скупштина огромном већином за краља изгласала кнеза Петра Карађорђевића.

Неспорно је да су Апис и његови другови завереници, као извршиоци Мајског преврата, учинили велику услугу и задужили династију Карађорђевића, јер трагична смрт последњег Обреновића ста-

ЗАВЕРЕНИЦИ

Незадовољни општим стањем у земљи и династијом Обреновића, новембра 1901. године млади официри одлучују да изврше преврат и за то траже подршку истакнутих политичара и политичких струја, као и виших, искуснијих официра који су били незадовољни владавином краља Александра и његовом женидбом. Тако ће завереници око себе да окупе некадашњег министра унутрашњих дела Ђорђа Генчића, Јована Авакумовића, генерала Јована Атанацковића, истакнутог карађорђевићевца Хаџи Тому, потом и поједине људе на кључним положајима у Србији, као што су били службеник у Министарству иностраних дела Аксентије Рујанац Баџет, па пешадијски поручник Велимир Вемић и инжењеријски поручник Божин Симић. Иако је Апис често знао да наглашава да су „велике идеје одувек биле дело неколицине”, завера се ширила по гарнизонима у Србији.

вила је тачку на вековни спор двеју династија, који је у више наврата већ паралисао Србију. Апис је уверавао своје другове који су оклевали да је неопходно убити краља: „Убиство краља нанеће велику штету нашем угледу и угрозиће мир у земљи и иностранству. Али време ће показати да то нисмо учинили из нискости и мржње, већ у интересу државе”.

У почетку, начин на који је уклоњен краљевски пар у Србији 1903. изазвао је велико згражавање и противљење на европским дворovima и у јавности, а појединости о убиству брзо су пуниле странице европских листова, уз озбиљне замерке атентаторима на свирепости коју су исказали у атентату и повреди заклетве дате владару Александру Обреновићу. Захтев да се уклоне и казне завереници потекао је са свих дворова, међу првима, петроградског и бечког. Поступак завереника и спремност Народне скупштине да их оправда и брани, нови владар и читава земља убрзо ће скупо платити.

Међутим, за српску владу много значајније од згражавања европских дворова било је држање владиних кругова у Бечу и Петрограду, из којих је стизало уверавање да се Аустроугарска и Русија неће уплатити у унутрашња питања и да ће прихвати избор кнеза Петра Карађорђевића за новог краља Србије. Пошто је име кнеза Петра Карађорђевића, као претендента на српски престо, било општепознато у Европи и није изазивало никакве спорове, посебно у Аустроугарској и Русији, његов избор за краља Србије могао се сматрати мање-више осигураним. Расположење народа и политичких странака у Србији, пре свега војске и завереника, гарантовали су успех око избора новог владара, изврше-

Ђорђе
Генчић

ног на заједничкој седници Народне скупштине и Сената 15. јуна 1903, док је крунисање Петра I Карађорђевића обављено 21. септембра 1904. године.

Завереничко питање (1903–1906)

Одмах по ступању на краљевски престо Петар I Карађорђевић суочио се са бројним обавезама, али и проблемима који су претили да уздрмају политичку сцену у Србији, као и њене спољнополитичке односе, посебно са великим силама у Европи. Врло брзо ће се у политичким и војним круговима Србије наметнути потреба за решавањем „завереничког питања”, пре свега, за уклањањем официра завереника који су извели Мајски преврат са двора, па и из војске и политичког живота Србије.

Завереничко питање пратиће краља Петра током читаве његове владавине. Оно је било извор сукоба и неспоразума у земљи и изван ње, проблем који је оправдано изазивао сумње многих у његова демократска опредељења. Као „неуставни чинилац”, завереници (официри и цивили, организатори и учесници Мајског преврата) били су „кост у грлу” свих странака и влада у земљи, официрског кора, али и владајућих кругова у Европи и читаве европске јавности. Заштита коју је краљ Петар пружио завереницима претила је да отуђи најпоузданијег српског савезника – Русију, а Енглеску, Француску и Италију држала је резервисаним, док је Аустроугарска настојала то питање да искористи како би политички и даље условљавала и контролисала Србију. Зависан од завереника, заправо њихов дужник, краљ Петар одлагао је решење тог питања, чак

и онда када је оно наносило велике штете интересима Србије.

Као лојалан пријатељ завереника, одбијајући захтеве да им се суди за почињена дела, био је оштро нападан у земљи и дуже време изолован од европских дворова, чија су му врата дуго била затворена, а нека се нису никад ни отворила. То није могло да остане без последица по краљевску породицу. Завереници су, између осталог, арбитражирали у династичким питањима (око престолонаслеђа) у годинама пред Први светски рат и добрим делом сносили одговорност за краљеву абдикацију 1914. године.

Када је у питању присуство завереника на двору и њихов утицај на краља Петра, претила је опасност од могућег сукоба између монарха на једној и институција власти (Народне скупштине и Владе) и јавног мњења у целини, на другој страни. Дуго времена краљеви ађутанти и ордонанси, команданти Београдске области, инспектори војске, начелници Главног генералштаба и министри војни припада-

Ђорђе
Вајферт

ли су завереницима или били блиски са њима. Водећи завереници (Дамјан Поповић, Александар Машин, Петар Мишић, Јован Атанацковић, Лаза Лазаревић, Љуба Костић, Антоније Антић и други) имали су готово неограничени приступ у двор и могућност да говоре са краљем, да врше притисак и оптерећују га својим захтевима.

Завереничко питање изазвало је оштре поделе и у официрском кору, што је створило бројне проблеме у самој војсци, нарочито у погледу командовања, дисциплине и морала. Многи су, због заслуга које су учинили краљу, свој положај сматрали недо-

дирљивим. Најутицајнији завереници захтевали су унапређења, која нису била једина награда коју су очекивали. Многи су добијали и новац у виду помоћи, за отплату дугова, лечење и друге потребе. И сам Апис је због задобијених рана у Мајском преврату оперисан у Бечу о трошку краља Петра, који је платио 22.000 динара за његово лечење.

Краљ између завереника и јавности

Пресудну улогу у решавању завереничког питања одиграле су, ипак, европске силе и њихова дипломатија, чији је притисак на краља Петра и српску владу стално растао. Енглески двор и влада захтевали су осуду и кажњавање завереника, у супротном, одбијали су даље дипломатске односе са Србијом.

Председник српске владе Никола Пашић настојао је по сваку цену да одвоји краља од завере-

ника и дворске камариле, што је, на другој страни, претило да радикално заоштри односе између самог краља и вођства завереника. На тај начин краљ Петар се нашао у великом процепу. У мају 1906. године пронађено је компромисно решење. На захтев Форин офиса да се пензионише група старијих официра завереника, у којој су били Александар Машин, Петар Мишић, Дамјан Поповић, Лаза Лазаревић и Љуба Костић (генерал Атанацковић је сам поднео оставку на функцију), српска влада дала је сагласност и они су у мају 1906. и пензионисани. То је био последњи услов за успостављање пуних дипломатских односа са Великом Британијом. Овакво решење подржала је и група млађих официра међу завереницима, пре свега Драгутин Димитријевић Апис и Милан Миловановић. Како је успостављање дипломатских односа са Енглеском био приоритет у спољној политици српске владе, која је настојала да се на тај начин ослободити пре-велике зависности од Аустроугарске, подршка

Престолонаследник Александар Карађорђевић на осматрачници

двојице поменутих официра, поред личних, може се тумачити и државним интересима.

Завереничко питање прераста у династичко

Пензионисање групе старијих официра завереника 1906. године, ипак, није трајно решило завереничко питање у Србији. Оно је наставило да тиња и даље да трује политички живот у земљи, да дели и сукобљава странке и утиче на појединце и групе да се приближе двору. Ни поделе међу официрима тим чином нису биле уклоњене, а раније страсти нашле су убрзо израз у све отворенијим сукобима међу члановима краљевске породице, принчевима Ђорђу и Александру, у којима су често арбитрирали управо официри бивши завереници, нарочито они из млађих структура. Тако ће неколико година касније завереничко питање букнути у неком другом облику и неким новим интензитетом.

Након уклањања старијих завереника, млађи официри умешани у заверу као да су размахали своја крила. Апис је био организатор, главни ослонац и покретачка снага свих њихових акција, почев од саме замисли о завери, која ће резултирати превратом 29. маја 1903, па све до трагичне смрти у Солуну јуна 1917. године. У почетку усредсређена, пре свега, на то да ојача свој положај у војсци и осигура привилеговани статус у њој, група је с временом почела све више да исказује намеру да контролише не само војску, већ и двор, владу, па и стање у читавом друштву. Многи министри, пре свега у војсци и полицији, често су били бирани под њиховим утицајем, па су чак и поједини чланови Црне руке (образоване 1911. године) били министри (нпр. Милош Божановић, министар војни). Тако су у годинама пред Први светски рат црнорукци стигли све већу моћ у војсци и политичком животу Србије, што ће озбиљно засметати пре свега престолонаследнику Александру и председнику владе Николи Пашићу.

Уједињење или смрт

Драгутин Димитријевић Апис био је један од организатора и вођа тајног удружења (организације) Уједињење или смрт, познатијег као Црна рука, чије је језгро представљала неформална завереничка група официра која је 1903. године извела Мајски преврат и омогућила смену династија у Србији. Непосредни повод за њено формирање 1911. била је аустроугарска анексија Босне и Херцеговине три године раније и тешка ситуација у Македонији уочи балканских ратова. У таквим околностима јавила се идеја о оснивању тајне организације која би предводила активности око националног ослобођења српског народа у Македо-

Јован Авакумовић

нији, Старој Србији, Босни и Херцеговини и његовог уједињења са Србијом. За испуњење тих задатака организација се, према прокламованом Уставу и Правилнику, определила за револуционарну борбу, па је морала деловати као тајна организација.

У политичком животу Србије утицај Црне руке осећао се нарочито уочи, за време и по завршетку балканских ратова. Како је био близак са политичарима и војним врхом, Апис је своје позиције ис-

ЦРНА РУКА

У политичком животу Србије утицај Црне руке осећао се нарочито уочи, за време и по завршетку балканских ратова. Како је био близак са политичарима и војним врхом, Апис је своје позиције искористио за јачање ове организације и њеног утицаја на унутрашње прилике у земљи и креирање националне и спољне политике, нарочито по питању судбине српског народа у оквирима Турског царства и Аустроугарске монархије.

користио за јачање ове организације и њеног утицаја на унутрашње прилике у земљи и креирање националне и спољне политике, нарочито по питању судбине српског народа у оквирима Турског царства и Аустроугарске монархије.

Апис је врло брзо постао главна личност у Црној руци, која је преко Милана Васића имала велики утицај на Народну одбрану, националну невладину организацију у Краљевини Србији, основа-

ну 1908. године у Београду поводом анексије Босне и Херцеговине. Њени оснивачи били су, међу осталима, Јован Дучић и Бранислав Нушић. Циљ организације претпостављао је ослобађање Срба од аустроугарске окупације. У том смислу, организација је ширила антиаустријску пропаганду, слала агенте у Босну, па и четничке одреде ради борбе против Аустрије. Народна одбрана имала је велики утицај и на Младу Босну, револуционарну организацију која је имала сличне идеје. За време балканских ратова преко Народне одбране регрутовани су добровољци за борбе у Македонији.

Будући да је Народна одбрана заговарала уједињење свих Срба милитаристичким методама, које нису искључивале рат као средство борбе за остварење националних циљева, Беч ју је доживљавао као крајње опасну и фанатично аустрофобичну организацију, па је разумљиво што је у ултиматуму српској влади од 23. јула 1914. захтевао њено распуштање.

Апис је био утицајан и међу комитима преко Војислава Танкосића, а међу интелектуалцима и омладином преко Љубе Јовановића Чупе. Поред тога, преко Милована Миловановића и Радомира Путника, Апис је одржавао тесне везе са српском

мог оснивања наступати као противтежа, па и противник Црне руке. На челу те групе био је Петар Живковић, који је настојао по сваку цену да окрене престолонаследника против црнорукаца, тврђом како би ови за њега могли да постану опасни као и у време Мајског преврата, против Обреновића. Апису је у то време и те како значила безрезервна подршка краља Петра, Милована Миловановића, министра спољних послова и председника владе (до средине 1912), као и начелника Генералштаба генерала Радомира Путника.

Црна рука и двор

Убрзо по оснивању организације, црнорукци су престолонаследнику Александру представили своје удружење и његове национално-ослободилачке циљеве. Како је био у пријатељским односима са Аписом, Александар је том приликом приложио 20.000 динара за финансирање „Пијемонта”, гласила Црне руке. Штавише, црнорукци су у прво време сматрали престолонаследника својим чланом, па су инсистирали чак и на краљевој абдикацији у његову корист.

Јован
Дучић

владом и војним врхом. Годину дана после оснивања Црне руке, 1912, око Александра Карађорђевића и уз његов благослов окупиће се још једна група официра, такође у статусу тајне официрске организације, под називом Бела рука. И њу су предводили бивши завереници, учесници у Мајском преврату 1903. – Петар Живковић, Јосиф Костић и Петар Мишић. Бела рука ће у јавном животу Србије од са-

Бранислав
Нушић

Врло брзо, међутим, њихови односи почели су да се хладе. Повод за то биле су престолонаследникове сумње у наводне намере црнорукаца да збаци Карађорђевиће с престола и доведу неког страног принца, због чега је 1911. године дошло до оштрог вербалног сукоба између принца Александра и Аписа. Иако је то највероватније била сплетка Петра Живковића, највећег Аписовог опонента и вође

Беле руке, регент је с временом почео да заузима непријатељски став према Апису и његовим следбеницима.

Како је краљ Петар био болестан и очекивала се смена на српском престолу, у марту 1912. године уследио је компромис између Аписа и престолонаследника. Црнорукци су обећали да се неће противити Александровом ступању на престо, а он се заузврат обавезао да ће Апису и његовим пријатељима омогућити да и даље задрже контролу над војском. Престолонаследник је и после тог компромиса задржао негативан став према Црној руци и њеном утицају на државне послове, што ће с временом прерасти у отворено непријатељство, посебно према њеном најутицајнијем припаднику.

Окренута себи и својим циљевима, Црна рука у својој политици није до краја остала привржена двору и самој круни, пре свега, престолонаследнику Александру. „Заузврат, како пише Васа Казимировић, и круна се тако односила према њој... Једном је она прве људе Црне руке засипала почастима и поклонима, а други пут је потезала камџију. То посебно важи за престолонаследника Александра, од 1914. стварног владара Србије. У одређеном часу, 1917. године, он ће се чак латити и мача – да би са Црном руком рашчистио једном заувек...”

С временом ће престолонаследник Александар постати главни противник црнорукаца. И – најопаснији. У напад на њих није никада кретао сам. Увек је умео да у одлучујућем часу нађе себи одговарајућег савезника. Најчешће су то били Радикална странка и њен лидер Никола Пашић. Свакако да је Александар увек знао шта хоће, па је против црнорукаца користио радикале, иако ни у њих није имао пуно поверење. Са црнорукцима Александар обично није желео да се упушта у директну расправу и затеже односе, посебно у лето 1912. године, када су му били потребни због бројних Албанаца на Косову и планираног рата са Турском. Намеравао је да на преговоре са Албанцима пошаље једног од чланова Врховне централне управе Црне руке (Богдана Раденковића, родом са Косова), како би он обезбедио њихову војну сарадњу.

Случај са Богданом Раденковићем, као и други потези које је Александар вукао нарочито од 1912. године, мешајући се и у питања за која није био непосредно надлежан, приписивани су његовим превеликим амбицијама, његовој „великој жудњи да влада и да буде краљ – господар, краљ самодржац”. Александар и јесте био веома амбициозан, а његова главна амбиција, и пре него што ће од оца преузети владарске прерогативе 1914. године, била је да у војсци води главну реч. Николи Пашићу је и те како била позната та престолонаследникова амбиција, па како је био далеко од помисли да као председник владе испусти из руку главни надзор над војском, у пролеће 1911. именован је Александра за главног војног инспектора. Та функција могла је само формално да задовољи престолонаследниково

Војислав Танкосић

ве амбиције. Као војном инспектору, Пашић је Александру дозволио само контролу војних магацина и надзор над чувањем војне спреме и ништа више од тога. У јавности је, пак, Александрово постављање на положај главног инспектора војске протумачено као потез који је требало да га доведе на чело официрског кора (па и Црне руке) и учини га јединим господарем у земљи.

Односи између Аписа и престолонаследника

Захваљујући многим околностима, у првом реду његовој упорности и тактици да око себе увек има јаку и одану групу официра, Александар је непрекидно био окружен послушницима. Да ли су то били завереници или антизавереници, њему није било важно. Зато су му у почетку били прихватљиви и црнорукци, посебно у тренутку када су се појавили на политичкој сцени. У очекивању да ће моћи да их веже за себе, он је једно време тражио њихово друштво и био предусретљив према њима. Наводно, он се чак носио мишљу да постане члан Црне руке, да би је изнутра могао контролисати и искористити за своје циљеве.

Истина је да је код водећих црнорукаца на почетку постојало расположење да се са Алексан-

дром што тешње сарађује, али, као што је он намеравао да њих искористи, то су и они желели да престолонаследника користе за своје циљеве. О самом односу Александра према Апису и обратно постоје различита тумачења. По једнима, Александар и Апис су се врло брзо зближили и чак постали пријатељи. Као доказ узима се, поред осталог, Александрова брига за Аписа кад се овај разболео пред почетак Првог балканског рата. На другој страни, наводи се да Александар није трпео вођу Црне руке, да га је чак „патолошки мрзео”, гледајући у њему „сметњу и препреку за остварење својих планова”, док је Апис према Александру „увек био до крајности коректан”. Како су обојица били јаке и самосвесне личности, објективно, они су могли да се сложе и остану у добрим односима једино под условом да се један другом потчини, што, у ствари, ни један ни други нису могли, нити су желели.

„Фанатик до сржи” и посебно вешт у придобијању људи, Апис се у погледу Александра показао недовољно проициљивим и лошим познаваоцем карактера. На другој страни, оштроуман, брзог схватања, посебно обдарен вештином за вођење интрига, Александар није био човек који би се могао лако обратити. Осим тога, било му је

својствено да никада ништа не заборавља и да онама с којима би се једном сукобио, испостави рачун, ма кад то било. Већ од самог почетка, када је међу њима дошло до првих сукоба, видело се да Апис није дорастао Александру. Према аустријском историчару Хансу Иберсбергеру, прави разлог што су се брзо пореметили односи између њих двојице било је то што Апис, наводно, није пристао да Александар стане на чело Црне руке. У томе би могло бити неке истине, будући да је Александар у почетку заиста показивао извесне симпатије за ту организацију. То је потврдио и Апис на суђењу у Солуну. Међутим, од престолонаследникових симпатија на почетку, до окретања против Црне руке и њеног вође догодило се много тога што аустријски историчар објективно није могао знати, а Апис је на суђењу из разумљивих разлога прећутао.

Предодређени да буду противници

Поремећени односи између Александра и Аписа нису могли да остану дуго у тајности. Они су, пре свега, зависили од тога ко је коме, у којој мери и у

**Драгутин
Димитријевић Апис
(први здесна)**

ком тренутку био потребан. Иницијатива за помирење и сарадњу потицала би час од једног, час од другог, али, без обзира на повремену сарадњу и савезништво, као у случају када је Апис 1910. подржао Александра у његовом настојању да пре времена преузме владарске дужности, њих двојица као да су били предодређени за противнике. Ђорђе Карађорђевић тврдио је да му је Александар у фебруару 1912. године у Паризу о Апису рекао: „Имам поверљива обавештења да он нешто бушка. Сујета му не да мира. Демагог је и агитатор. Немам утисак да увек бира средства, а вечито је нечим незадовољан... кад си ти био престолонаследник, хтео је да убије тебе, сутра ће можда пожелети да и мене уклони”.

У својим сећањима („Моји савременици”) Јовановић је забележио да се Александар искрено плашио Аписа: „Александра није напуштала мисао да му Апис ради о глави. Цела Аписова прошлост

најмањи покрет тумачио се као предзнак нечег опасног – и у престолонаследничковој околини сви су се управо чудили што Апис једном не почиње”.

За сукоб Аписа и Александра и избијање непријатељства међу њима, Милан Ж. Живановић искључиво криви Александра. Њему је ради „остварења самодржачких циљева био потребан официрски кор који ће бити одани и слепи извршилац његове воље у управљању и употреби те силе. Међутим, у официрском кору, па самим тим и у војсци, одлучујући утицај имали су пуковник Апис и официри-завереници са осталим својим друговима и сарадницима. Они, пак, не само да нису били вољни да буду Александрово оруђе у остварењу његових планова, већ су они тим његовим плановима били одлучно противни, а његовим настојањима одлучно се одупрли... Они нису 29. маја 1903. убили Александра Обреновића да би омогућили Александру Карађорђевићу да успостави своју личну владавину. Александар је то знао и стога му је било јасно да догод пуковник Апис и његови другови официри-завереници буду у војсци и док они буду имали одлучујући утицај у официрском кору, да он дотле војску неће моћи потчинити својој вољи, а то је истовремено значило да неће моћи ни своје планове остварити... Самим тим, они за Александра постају не само његови најглавнији и највећи, него и врло опасни противници... А како је пуковник Апис имао међу друговима одлучујући утицај, мржња Александра према пуковнику Апису временом је

постајала све већа и у њој је најзад созрела мисао о убиству.”

Без обзира на чињеницу ко је од њих двојице био више или мање крив за сукоб, до њега је ипак морало доћи и он се могао окончати само на један начин – потпуним поразом једне или друге стране. Александар је тежио апсолутној власти, не обазирјући се ни на кога, понајмање на Црну руку, док су Апис и његови другови сматрали да имају пуно морално право да арбитрирају у томе шта владар може да чини и процењује и шта је и у ком моменту добро за Србију и њене националне интересе. То своје „морално право” црнорукци су темељили на заслугама за преврат од 29. маја 1903, јер су својим пожртвовањем спасли земљу од сигурне пропасти

краљеубице, осино држање његових присталица, свакодневне доставе белорукаца и полиције – све је то одржавало Александра у таквој узнемирености, да он није више разликовао између свога страха и истине. У каквој је атмосфери он живео, може се закључити по ономе што је касније Љубомир Јовановић казивао Светозару Прибићевићу о Апису. Љ. Јовановић је тврдио да је Апис убио Франца Фердинанда у намери да изазове рат, да се спремао да убије и немачког цара, и да уопште пати од убилачког лудила. Слушајући овакве ствари, Александар је најзад морао добити о Апису представу као о једном злочиначком типу кога је опасно оставити у слободи. Аписови противници једнако су шапутали да Апис не седи скрштених руку. Сваки његов и

и повратком на престо Србије „династије од крви највећег човека из новије српске историје (Карађорђа – прим. аутор), осигурали развој нашег народног и државног живота”.

Супарништво Црне руке и Беле руке

Када је утицај Аписа и Црне руке у војсци почео да добија забрињавајуће размере, настао је озбиљан расцеп и у српском официрском кору на присталице једне или друге официрске групе – Црне руке и Беле руке. Огорчене борбе између те две групе биле су праћене интригама и заверама које су рушиле углед официрског кора. Најопаснијег противника Апис је имао у мајору Петру Живковићу, који је предводио Белу руку, а њен главни задатак био је да буде опозиција Црној руци.

Генерал Петар Живковић

Разумљиво је што је Апис био мета Живковићеве освете. Аписова личност, темперамент и амбиције, како га је описивао Слободан Јовановић, сметале су и престолонаследнику и Живковићу: „Ватрени Апис је тражио кавгу, јер га је нешто у њему нагонило на то. Кад би поставио себи неки циљ, настојао је да га достигне, и то неуморно, не мислећи о последицама. Опасност му је само још више подстицала храброст. Иако веома друштвен и стално окружен пријатељима, Апис им се никада није много поверавао, чак ни оним најближим. Био је по природи затворен и тајанствен човек. Пратио га је глас да је непокоран и бунтован, али његове

старешине у војсци су га увек хвалиле као узорног и дисциплинованог официра. Извршавајући своје официјелне дужности на њихово потпуно задовољство, Апис се истовремено бавио и невидљивим активностима, које су га доводиле у сукоб са политичарима и краљевском породицом”.

Чим је Александар постао престолонаследник (1909), Живковић је у његовим пријатељским односима са Аписом видео директну опасност за себе. Зато је од тада чинио све што је било у његовој моћи како би то покварио. У честом сукобљавању Црне руке и Беле руке Апис би, уз помоћ краља Петра и министра војног Степановића, обично односио превагу. Међутим, Живковић и Костић су се свесрдно трудили да организацију Уједињење или смрт у јавности представе као превратничку и екстремну организацију, наглашавајући да је принц Александар против ње. Ширећи измишљотине о наводној опасности која Александру прети од те организације, подсећали су га на судбину Обреновића и принца Ђорђа, чиме су доиста успевали да га прилично уплаше. Међутим, захваљујући подршци краља Петра, министра иностраних дела Миловановића и војводе Путника, који су га волели и поштовали, Апис је био заштићен од напада Живковићеве клике.

Како се у пролеће 1912. на Балкану припремао рат с Турском, национални циљеви добијали су на приоритету, па су се у Србији накратко примирила сва непријатељства и сукоби унутар двеју официрских струја, да би се на Солунском фронту 1916. и 1917. године она поново разбуктала, до неслућених размера.

Сукоб између војне власти и цивилне власти

Након победе у балканским ратовима дошло је до велике кризе у односима између војне власти и цивилне власти у Србији, пре свега по питањима везаним за управу у новоослободеним областима. Једно време Македонија је била под војном управом, али када је успостављена цивилна власт радикали су ту на важне положаје почели да постављају корумпиране службенике. Официри су приговарали полицијским службама због крађа и корупције, што је непосредно проузроковало и међусобне сукобе. „Пијемонт” је због тога месецима нападао министра унутрашњих послова Стојана Протића, који је априла 1914. одговорио Уредбом о приоритету грађанске над војном влашћу на новоослободеним територијама. Војни командант у Македонији Дамјан Поповић оглушио се о ту уредбу, због чега је био смењен, али су официри листом стали уз њега, супротстављајући се тако самој влади. Официри су у том подухвату добили и непосредну подршку опозиције радикалској власти у Србији.

У почетку Апис није био укључен у сукобе између војске и цивилне власти у Македонији, али је већ од маја 1914. године око себе окупио официре и стао на чело побуне против радикалске владе. Официре у Македонији саветовао је да појачају кампању против грађанских власти и да се телеграмима обраћају непосредно самом краљу. Уз тајну подршку Радомира Путника, Апис се састајао са опозиционим политичарима и са њима је преговарао чак и о могућем војном пучу, као начину изласка из новонастале кризе. Радило се заправо о удару на цивилну власт у Македонији, како би се испровоцирао пад владе Николе Пашића и наметнули нови избори у Србији. Осим тога, Апис је почетком јуна 1914. настојао да наговори поједине официре да преузму власт у Македонији, али су га његови најближи сарадници одбили, страхујући од могућих подела у војсци.

Сукоб између војне и цивилне власти у Србији све више се заоштравао, а окосницу војничке опозиције влади представљала је заправо Црна рука. Скривајући се иза војске, као и политичке опозиције радикалској влади, црнорукци су приморали краља Петра да непосредно пред почетак Првог светског рата распусти владу Николе Пашића, иако је Радикална странка имала већину у Народној скупштини. Тек након руске интервенције, претпоставља се и уз помоћ француског капитала, криза је решена у Пашићеву корист, а краљ Петар био је приморан да се повуче, наводно због болести, и за регента именује престолонаследника Александра.

Међутим, конфронтирање између Аписа и црнорукаца на једној, и Пашићеве владе на другој страни, тиме није престало. Док су Апис и црнорукци преко Народне одбране настојали да прошире мрежу својих агената по Босни и Херцеговини, у чему им је помагало велико незадовољство српског становништва аустроугарском управом, као и српски национални покрет и ширење југословенске идеје после балканских ратова, Пашићева влада настојала је, на другој страни, по сваку цену да не квари односе са Аустроугарском и чинила све да институционално блокира рад црнорукаца у Босни и Херцеговини.

Избијање рата с Аустроугарском 28. јула 1914. само је за тренутак одложило отворени сукоб између регента Александра, Николе Пашића и Драгутина Димитријевића Аписа, али непријатељство међу њима није престајало, још мање личне антипатије и анимозитети. Неколико дана пред почетак рата Апис је напустио Београд и отишао у Крагујевац, који је постао седиште Врховне команде српске војске, где је осам месеци обављао дужност шефа Обавештајног одељења Главног генералштаба и шефа Бироа за информације. Његов положај у Крагујевцу с временом је постајао све неизвеснији. Пошто је био у лошим односима са радикалима и регентом, ускоро је морао да се бори на два фрон-

**Аписов дугогодишњи покровитељ
војвода Радомир Путник**

та. Краљ Петар, веома наклоњен Апису, повукао се из активног политичког живота. Војвода Путник, Аписова главна потпора у Врховној команди, због ратног стања и обавеза у војсци, тешко болестан, избегавао је да се за њега лично заузме. Међу цивилима Апис је имао мало искрених присталица, а утицај у војсци му је опадао. Рат је немилосрдно косио његове пријатеље. У очима младих, амбициозних официра, Апис је био звезда која се гаси. Они који су желели унапређења и привилегије, прелазили су у табор принца регента.

Напуштање Србије

У марту 1915. године регент Александар наредио је да се Апис смени са функције шефа Обавештајног одељења, а самим тим и уклони из Врховне команде. Апис је потом постављен за начелника штаба Ужичке војске, што је на неки начин било равно његовој деградацији. Иако је на чело војнообавештајне службе вођа Црне руке дошао захваљујући Путнику, начелник штаба Врховне команде овога пута није могао да спречи његову смену. Регент Александар имао је право да по својој вољи одлучује о распореду и постављењу виших официра. У октобру исте године Апис је унапређен у чин пуковника и постављен за начелника штаба Тимочке војске. Када су Бугари напали Србију (средином октобра) нашао се у

Зајечару, заједно са штабом Тимочке војске, али је врло брзо био принуђен да се повлачи са јединицама ка Куршумлији, где се Тимочка војска привремено задржала. Истовремено, српска влада и дипломатски кор напустили су Ниш (29. октобра), повлачећи се ка Рашкој и Косовској Митровици.

У време бугарске мобилизације, пред напад на Србију 1915, Радомир Путник тражио је од Николе Пашића да од савезника захтева одобрење за предузимање превентивног напада на бугарску војску и заузимање Софије, али се од тога одустало, јер савезници за то нису хтели ни да чују. Касније ће Аписова група окривити Пашића што Бугарска брзом акцијом српске војске није избачена из рата. Тимочка војска је у новембру 1915. по Аписовом плану привремено заузела Качаничку клисуру, али због изостанка очекиване помоћи савезничке војске са југа и снажног притиска бугарске 2. армије, није могла да напредује ка Скопљу. Комплетна српска војска кренула је тих дана у повлачење преко албанских и црногорских планина, а Тимочка војска штитила је том приликом десни бок других српских јединица, налазећи се у сталном бор-

беном додиру са бугарском војском и спречавајући њен продор ка Елбасану.

Разбуктавање сукоба између Александра, Пашића и Аписа

Војнички пораз Србије у касну јесен 1915. године довео је до новог разбуктавања сукоба између Александра, Пашића и Аписа. Црнорукци су оптуживали Пашића да је он крив за пораз јер српској војсци није омогућен превентиван удар на Бугаре у лето 1915. године. Још док су се војска, двор и влада налазили у Албанији и Црној Гори, настале су расправе око тога ко је крив што се земља морала напустити и што је током повлачења страдало толико војника и народа. У тим расправама учествовали су сви – представници политичких партија, војне старешине, црнорукци... За ове последње главни кривци били су Пашић и радикали, а с њима и круна, пре свега регент Александар. Црнорукци су настојали да докажу да до повлачења не би

Напуштање Србије 1915.

Коста Пећанац

дошло само да је Пашић допустио да се Бугарска нападне пре него што је мобилисала војску.

Жестокe полемике око кривице за пораз и напуштање земље, које су обележиле крај 1915. године, у највећој мери погодиле су српску Врховну команду и војводу Радомира Путника. У децембру 1915, у Скадру, Путник је био суспендован са дужности начелника Врховне команде, при чему је, по неким тумачењима, постао жртва регентове освете. Наиме, у намери да отклони оптужбе да и сам сноси велику одговорност за катастрофу насталу напуштањем земље и повлачењем преко Албаније, Александар је одлучио да по кратком поступку смени Путника и његове сараднике у Врховној команди и тако, практично, сву кривицу пребаци на њих. За то је добио сагласност владе, којој је одговарало да кривица за војни пораз и жртве у повлачењу буде приписана Врховној команди.

Смене у Врховној команди и министарству војном спроведене су глатко и нису изазвале већу реакцију у официрском кору, осим код црнорукаца. Они су били крајње незадовољни, јер су их доживели као меру која је била усмерена против њих. Ако се има у виду да су смењени министар војни Раде Бојовић, начелник штаба Врховне команде војвода Путник и сви начелници одељења у Врховној команди били експоненти Црне руке и њен главни ослонац у војсци, таква реакција била је разумљива.

Спекулације о Аписовој издаји

Према писаној изјави Косте Пећанца из новембра 1933, која се у изворном облику чува у Архиву САНУ (на њу се позива и Васа Казимировић у књизи „Црна рука, личности и догађаји у Србији од Мајског преврата 1903. до Солунског процеса 1917”), незадовољство црнорукаца било је толико да су они последњих дана децембра 1915. намеравали да изврше преврат и споразумеју се са Централним силама у погледу једног сепаратног мира. Пећанац је чак тврдио да су завереници у Скадру добили везу са Немцима и да су „ту вођени крупни разговори о нашој судбини...”. У својој изјави Пећанац је навео да је „из доцнијих разговора са Аписом и пуковником Пилцем (Милан Гр. Миловановић, црнорукац)” дознао да су „завереници били утврдили да сачекају да се краљ Петар и престолонаследник Александар укрцају у Сан Ђовани, па да одмах приступе извођењу својих планова. Требало је побити све народне посланике који нису са завереницима, приграбити државни новац, узети команду над војском и окренути леђа и краљу и влади. [...] Срећа је била што престолонаследник Александар не хтеде да се укрца у Сан Ђовани и тако тиме поквари завереницима све планове. Били су страховито озлојеђени, псовали су и грдили, али нису смели ништа предузимати...”.

У својој изјави Пећанац је 1933. записао и то да је „покојни Драгутин Димитријевић веровао да ће Немци победити, веровао је ако се са Немцима начини сепаратни мир да ће спасти Србију. Верујем да је све радио рачунајући да ће бити онако како је он претпостављао и да ће својом одлуком о предаји војске и закључењу сепаратног мира учинити услуге Србији и њеној будућности...”.

Слабљење Аписових позиција у војсци

Крајем 1915. године регент Александар био је све одлучнији у намери да се коначно обрачуна са Аписом. Тада је вођу Црне руке већ доживљавао као исувише опасног противника који му ради о глави. Регенту је у прилог ишла и чињеница да је Аписова смена са дужности шефа Обавештајног одељења Врховне команде најавила почетак слабљења и његовог угледа и позиција у војсци.

Кад је Александар постао регент, преузимајући владарске ингеренције и позицију главнокомандујућег српске војске која се од лета 1914. године нашла у рату, Апису више није могао да помогне, свакако не као раније, ни војвода Путник, његов главни заступник и протезер код краља Петра. Многи од Аписових пријатеља изгинули су у рату, док се број његових непријатеља повећавао. Реген-

Албанска голгота: Прелазак преко Везировог моста

ту су свакодневно пристизале доставе о Аписовим претњама. По природи злопамтило, Александар није заборављао Аписове изјаве које су се односиле на њега самог и на династију Карађорђевић у целини. Аустријски историчар Иберсбергер наводи да је Александра посебно болело што га је вођа Црне руке сматрао за свог вечитог дужника, будући да су га он и његови другови, као и династију, довели на престо. Слободан Јовановић, који је у то време био у контакту са Александром, сматрао је да су регента подбадали белорукци и тајна полиција Министарства унутрашњих дела. Принц је очигледно сумњао и бојао се загонетног пуковника. Његово окретање против бившег пријатеља Јовановић је приписао сталним денунцијацијама на Аписов рачун које су потицале од Александрових људи, као и принчевој властитој неспособности да одржи дубоко и трајно пријатељство.

Расправе око тога ко је главни кривац за катастрофу у 1915. години настављене су и после албанске голготе српске војске – на Крфу, а потом и у Солуну. За Аписа и црнорукце главни кривци били су регент Александар и Никола Пашић, а за реген-

та и Пашића – Врховна команда. Александар је, поред Врховне команде, кривио и Николу Пашића. Према дневничким белешкама Јована Јовановића Пижона, министра спољних послова, регенту Александру и Николи Пашићу било је важно само једно – да одбацивањем сопствене кривице за догађаје у 1915. години осигурају себи повратак у земљу без одговорности. Ипак, независно од мотива којима су се руководили главни актери ових догађаја, једно је било сасвим извесно – на Крфу су се, по питању катастрофе у Албанији, на самом почетку 1916. године формирала три фронта: регент Александар – Никола Пашић – Апис, односно црнорукци.

„Три фронта“ на Крфу

По доласку на Крф, 1916. године, регенту Александру нису сметали само црнорукци с Аписом на челу, већ и председник владе Никола Пашић. Пашић међу политичарима и Апис међу официрима спутавали су Александрове амбиције да влада, а не само да буде краљ, као његов отац краљ Петар. Према историчарима, постоје докази да је

Пловидба до Крфа

регент 1916. намеравао прво да се обрачуна с вођом радикала. Пашић је регенту Александру сметао из више разлога. Био је уверен да га вођа радикала гура у страну, да жели да га држи у сенци, како би за владе сила Антанте он остао прва и главна адреса међу Србима. Међутим, као што је иза Пашића у пролеће 1914. године, у време сукоба с црнорукцима и краљем Петром, стала Русија, сада је уз њега стала и Француска. Влада Француске наводно је регенту ставила до знања да ће престати да снабдева српску војску ако се на челу српске владе не буде налазио Никола Пашић. У таквој ситуацији, плашећи се да се у решавање политичких размирица међу Србима поново не умеша Русија, Александар је проценио да није моменат да Пашића уклони с власти. Уместо тога одлучио је да уз помоћ Пашића рашчисти најпре с Црном руком. То му није сметало да Пашића, где год је стигао, представи у што лошијем светлу и окрњи му углед. Без обзира на то да ли је и у којој мери Пашић то знао, тек он се понашао као да је између њега и регента све у најбољем реду, чак га је и хвалио.

Током боравка на Крфу, како пише Д. Макензи, завера је попут црног облака висила изнад двора принца Александра. Апис је тамо представљан као већа опасност чак и од фелдмаршала Макензена, Бугара и епидемије тифуса. Истеран из своје

земље, принц Александар осећао се пониженим и потиснутим од Аписа. Пуковник је био утвара, гора и од пораза и повлачења. На Крфу је Слободан Јовановић, који је био у пријатељским односима са Аписом, разговарао с њим о опасностима које му прете: „Тај сукоб на три стране неће моћи дуго да траје; две ће се групе на крају удружити и уништиће трећу. Брзо се помири са једнима или с другима...”, опомињао га је Јовановић. Али Апис није веровао да ће и једна од две противничке групе нешто предузети, јер су обе, мислио је, биле слабе. Александар је, по њему, и даље био без дубоких корена у војсци и чврсто су га подржавали само белорукци, које је Апис презирао и сматрао да не могу да се мере са његовим пријатељима.

Како је стицајем околности био принуђен да одустане од дворског удара, Пашићеве смене и формирања нове војно-цивилне владе са војводом Мишићем на челу, регент Александар дефинитивно се окренуо обрачуна са Црном руком и њеним вођом, рачунајући с правом на помоћ радикала. Између регента и Николе Пашића, наводно, током новембра 1916. утаначен је план за Аписово уклањање. Реализација тог плана отпочела је 14. децембра (по старом календару) исте године, када је начелник штаба Врховне команде генерал Петар Бојовић наредио хапшење пуковника Драгутина

Димитријевића. Успеси српске војске на Солунском фронту у јесен 1916. године (заузимање Кајмакчалана и Битоља), који су учврстили његове позиције у војсци, охрабрили су регента да наложи припрему Аписовог уклањања, које је већ дуго планирао.

Завера против Аписа

Као помоћник начелника штаба Треће армије, пуковник Апис је маја 1916. године са Крфа отпутовао најпре у Солун, а затим на Солунски фронт, где је српска војска заузимала борбени распоред, уз бок француских и енглеских трупа. На тој дужности Апис је провео око пет месеци међу војницима Треће армије распоређене у ширем рејону Острова, Сорковића и Банице, на левом крилу Солунског фронта. У периоду од августа до новембра 1916, када су српске јединице заједно са савезничким снагама зауставиле јаку бугарску офанзиву и одговориле успешном противофанзивом, ослобађајући Кајмакчалан и Битољ, Апис је био заокупљен даноћним радом у штабу Треће армије. Није ни слутио шта му се спрема крајем те исте, 1916. године.

У време када је отпочињала бугарска офанзива регент Александар често је одлазио у дуге вожње аутомобилом, у обилазак фронта. Мајор Панта Драшкић, Александров ађутант, забележио је да је 11. септембра (29. августа по старом календару) регент остао на фронту до вечери и вратио се у Солун веома расположен. За вечером су Александар и генерал Павле Јуришић Штурм, који га је том приликом пратио, препричавали како се њихов возач препао од хитаца за које је мислио да су испалиени у њиховом правцу, збијајући шале о том догађају. Убрзо, пуцње више нико није помињао. Ни те вечери ни следећих дана, нико није придавао значаја том догађају. Да је био у питању покушај атентата, Врховна команда и регентово обезбеђење на фронту свакако би благовремено реаговали, тврди Драшкић.

Неколико месеци касније, међутим, тај догађај Аписови непријатељи искористиће да га оптуже за покушај атентата на регента. Он ће послужити као кључни аргуменат против Аписа и његових другова црнорукаца током истражног поступка у Солуну, као и самог суђења, који ће вођу Црне руке и његове најближе сараднике отерати у смрт.

Након тог инцидента, завера против Аписа почела је да поприма јасније и озбиљније обресе. Тим поводом, најпре на Крфу, а потом и у Солуну, Министарство унутрашњих дела српске владе, са Љубомиром Јовановићем Патком на челу, ангажовало је велики број шпијуна и доушника са задатком да прикупљају доказе који терете Аписа и његову групу, а који би у погодном моменту добродошли у коначном обрачуна са њима. „Комитет десеторице за ликвидацију Аписа”, на чијем су челу биле вође Бе-

ле руке пуковници Петар Живковић и Јосиф Костић, усмеравао је и усклађивао те активности. Он ће постати најважнији чинилац у завери против Аписове групе. У пролеће 1916. године, када је регент Александар дошао у Солун, пуковник Живковић преузео је потпуну управу на двору. Он ће се врло брзо наметнути као главни доносилац одлука у солунској афери, човек који је из сенке вукао кључне потезе, не преузимајући на себе никакву одговорност и не показујући се јавно као заступник тужбе, нити као сведок, а ни тужилац.

Све чешће оптужбе на рачун црнорукаца и њихове наводне кривице за недаће које су задесиле српску војску, државу, па и читав народ, које су се од пролећа 1916. свакодневно могле чути на двору Карађорђевића у Солуну, као да су најављивале жестоку политичку олују. Очигледно је било да су регент Александар и најужи круг око њега већ донели одлуку да се обрачунају са Аписом и његовим најоданијим пријатељима. У том подухвату помогли су им, свесно или не, и неки бивши Аписови пријатељи, који су му у међувремену окренули леђа. Наиме, завереници из 1903. нису више били безбрижни млади људи који нису имали шта да изгубе. Многи од њих у међувремену су стекли унапређења и одликовања и желели су да их по сваку цену задрже, не излажући се опасностима у Аписовој лађи која тоне. Неки су,

Генерал Павле Јуришић Штурм

уморни од непрестане борбе, били жељни мира и одмора, које уз Аписа не би имали.

Слободан Јовановић, који се повремено виђао са Аписом у Солуну, поводом њиховог последњег сусрета, непосредно пред Аписово хапшење, тврдио је како он није показивао никакву забринутост, иако је знао да Бела рука плете интриге против њега. Ако буде ћутао и радио свој посао, веровао је Апис, најгоре што би могло да га задеси било би да га пошаљу у иностранство. Начуо је, наводно, приче да ће бити именован за војног аташеа у Белгији или Шпанији. Мислио је да нема много изгледа да буде изведен на суд. Као да није био свестан чињенице да га стално уходе, шпијунирају, критикују и плету интриге око њега и његових најближих пријатеља црнорукаца.

Ако је веровати Слободану Јовановићу, који је тврдио да Апис није показивао никакву забринутост, онда се да закључити да је вођа Црне руке у таквој ситуацији показао висок степен наивности, што је непојмљиво за искусног обавештајца и официра са таквом војничком каријером и репутацијом као што је била Аписова.

АПИСОВО ХАПШЕЊЕ

Денунцијације на Аписов рачун представљале су готово свакодневну појаву. „Докази” против њега и Црне руке уредно су стизали на адресу Љубе Јовановића Патка, министра унутрашњих дела, а један од њих биће употребљен и за Аписово хапшење. Наиме, Јовановић је 25. децембра (12. децембра по старом календару) послао министру војном Божићу Терзићу један акт, тзв. президијал (поверљиви документ), у коме га обавештава да је на основу неких заплењених докумената сазнао да је пуковник Драгутин Димитријевић са својим истомишљеницима планирао преврат и убиство Николе Пашића. Истовремено је тражио да војни органи предузму одговарајуће мере против наведених лица.

Министар војни је 26. децембра проследио президијални акт начелнику штаба Врховне команде генералу Петру Бојовићу, који је наложио да се те оптужбе провере. Већ сутрадан (27. децембра), начелник правног одељења Врховне команде пуковник Гојко Павловић реферисао је Бојовићу да је проверио наводе из документа и закључио да су они тачни. Врховна команда одмах је издала налог за хапшење, а 1. јануара 1917. влада је на ванредној седници једногласно донела одлуку да се поведе истражни поступак. Због тако брзог и координираног деловања надлежних органа намеће се закључак да је цео поступак унапред био договорен.

Пуковник Драгутин Димитријевић Апис ухапшен је 28. децембра 1916. у селу Воштарани, у Грчкој. Ухапсио га је и привео пуковник Милан Дуњић, војни командант Солуна, у насталој ситуацији наименован и за руководиоца истраге против Апи-

са. Приликом хапшења код Аписа су пронађени устав и пословник организације Уједињење или смрт, као и списак чланова њене централне управе. Ти документи, као и нека писма која су код њега пронађена, биће на суду искоришћени као главни доказ о превратничким намерама Црне руке и њеног вође. Према списку чланова Врховне централне управе пронађеном код Аписа, ухапшени су још: генерал Дамјан Поповић, пуковници Милан Миловановић Пилц, Чедомир Поповић, Велимир Вемић, Владимир Туцовић и Радоје Лазић, потпуковник Витомир Цветковић (који је убрзо умро), мајор Љубомир Вуловић и вицеkonzул Србије у Атини Богдан Раденковић.

Врховна команда је тим поводом издала саопштење о хапшењу официра који су „припремали рушење поретка”. Регент Александар и Никола Па-

Генерал Петар Живковић

шић обавестили су савезнике о хапшењу групе официра која је намеравала да сруши демократску владу Србије и склопи сепаратни мир са Централним силама.

У моменту хапшења Апис је оптужен да је планирао побуну и прелазак са делом војске на страну

непријатеља. Затворен је као издајник. Међутим, како су приликом хапшења код њега нађени спискови чланова и статут организације Уједињење или смрт, нова оптужба је гласила – побуна с циљем рушења уставног поретка. Неспорно је да су циљеви те организације још од 1911. године били познати српским властима, да је она била окренута борби за национално уједињење, а не рушењу поретка у земљи. Апис и његови другови оптужени су на основу заплених докумената за припрему преврата. Како је претила опасност да одбрана искористи аргументе који доказују да је организација била позната пре рата и да је уживала подршку самог престолонаследника, организатори суђења у току већ започетог процеса мењају „тему злочина” и новом оптужницом враћају се првобитној идеји, о атентату на престолонаследника Александра.

Апис верује регенту и Живковићу

Хапшење црнорукаца за регента Александра морало је бити велико олакшање. Што се Аписа тиче, као да је једва могао да схвати шта му се догодило када се обрео у једној од просторија некадашње јавне куће у Солуну, по налогу српске Врховне команде преуређене у затвор. Све до тада он је био уверен да се нико, па ни регент, неће усудити да њему и његовим друговима учини нешто нажао. Касније, пак, када му је пресуда изречена, био је убеђен да она неће бити извршена. Многи су се питали да ли је Аписова нереална процена властитог положаја била резултат урођеног оптимизма, недостатка дара за анализу и процењивање објективних околности, или је то, пак, била последица одређеног слепила, честе појаве међу људима код којих је воља за моћи нарочито изражена, а код Аписа је, без сумње, она била веома јака.

Оно што је било неспојиво с Аписовим карактером и животним искуством је одређена доза наивности када је веровао да ће му пуковник Петар Живковић, у име некадашњег пријатељства, помоћи у тешкој ситуацији. Апис је знао да је Живковић веома близак са регентом Александром, да има велики утицај на њега и да се високо котира на двору. Нешто што Апис није могао знати било је то да је управо пуковник Петар Живковић био човек који је марљиво плео паукову мрежу око главноокривљеног у солунској афери. То свакако не може оправдати неопрезност која ће га, овога пута, коштати живота.

Уверен да ће му Живковић помоћи, Апис је преко надзорника затвора са њим успоставио везу. Живковић је поручивао Апису да се ништа не брине, да је цео поступак против њега дело радикала, али да ће престолонаследник Александар свему томе учинити крај, само треба „да пази да се не огреши о престолонаследника”. У забелешкама црнорукца Владимира Туцовића стоји како се управо тиме може објаснити Аписово ћутање, када ни једне једине речи није рекао против престолонаследника током процеса: „То је утицај Петров, а да је тако, доказ је и ово, што је Апис после саопштавања пресуде, у сали кад смо сами ми осуђени остали, рекао: ’Немојте да се плашите, све ће то Петар уредити.’” Отуда није искључено да је Апис, држећи се савета Петра Живковића, написао и покајничко писмо регенту Александру, на Велики четвртак, 12. априла 1917, у коме је молио за милост, убеђен да ће га он позвати на разговор и да ће се за то узети и Живковић: „Биће смејурије док се састанем с престолонаследником”, наводно је Апис рекао надзорнику затвора капетану Стојковићу, проправивши то следећим речима: „Ала ће Аца да чита. Има неколико места што ће да га дирну, подсети сам га на старо пријатељство...”. Из Аписовог писма регенту Александру видљива је огромна доза

наивности и вере једног од најмоћнијих људи тог времена и водећег завереника 1903. године.

Зашто је покренут Солунски процес

Покретање процеса у Солуну за Пашићеву владу имало је за циљ да се Црна рука разбије, уништи као организација за сва времена и тиме, како је Пашић планирао, „очисти политичка атмосфера и јавни поредак осигура од изненађења”. Пашић је сматрао да „ни један министар не може бити спокојан у раду докле год не очисти свој ресор од људи који поред заклетве краљу и држави, имају још једну заклетву, по којој интереси организације стоје над интересима државе. Немогуће је примити одговорност за управу пословима земаљским, ако међу државним чиновницима има људи који по заклетви, датој организацији, њој морају још и под претњом казни, саопштавати и поверљиве радње државних власти до којих би дошли”. У складу са Пашићевим ставом да се Црна рука мора растури-

ти „онако радикално како то захтева државна сигурност, а да се притом од једног зла не направи ново”, један број црнорукаца није био ни изведен пред суд, већ само разрешен дужности, а потом пензионисан. Међу њима је било и виших и нижих официра, полицијских чиновника и дипломатских службеника.

Како се из целокупног материјала, а пре свега на основу прве оптужнице може видети, Црна рука на суду није била квалификована ни као политичка ни као патриотска организација, него искључиво као терористичко удружење. Из тога се стиче утисак да је у Солуну у првом реду суђено Црној руци. Црнорукци који су преживели процес у Солуну за покретање поступка против те организације окривили су не само регента Александра и Николу Пашића, већ, и пре свега, Петра Живковића и групу официра око њега, тзв. Комитет десеторице.

Тврдили су чак да је 11. септембра 1916. на аутомобил регента Александра пуцао лично Живковић, само зато да би могао да окриви Аписа кога је мрзео из дна душе. Та група официра, без сумње,

максимално се ангажовала око оптуживања Аписа и осталих црнорукаца, али су они, ипак, били само извршиоци наредби регента Александра и инструмент у његовим рукама.

Као изразити аутократа, како пише Слободан Јовановић, Александар се држао једноставне формуле: ко је послушан – тај му је пријатељ, а сви други су му непријатељи и морали су да му буду уклоњени с пута. Колико је то било тачно види се и из његовог понашања према Пашићу. На Крфу, пре него што је решио да се коначно обрачуна са Аписом и Црном руком, он је себи увртео у главу да му је Пашић велика сметња у унутрашњој и у спољној политици, те да га се мора отарасити. Слободан Јовановић тврдио је како му је Александар рекао да је одлучио да збаци Пашића с власти: „Говорећи о Пашићу, жестио се много и све трчао по соби, као да тера мушице... У њему је било толико нагомиланог јада на Пашића, да су га чак и смешне Пашићеве стране бацале у јарост...” Током процеса припадницима Црне руке Александар је такође често падао у јарост и у таквом стању остављао је утисак као да је спреман на своје непријатеље да потегне и мач из корица. То је, свакако, сматра Јовановић, допринело да касније он буде проглашен за првог виновника свега што се у Солуну догодило.

Преговори о сепаратном миру

Уз унутрашње политичке разлоге, одлука да се Апис ликвидира имала је за српску владу и регента дубоку позадину и на спољнополитичком плану. Наиме, у то време силе Антанте (Француска и Велика Британија) отпочеле су тајне преговоре о сепаратном миру са Аустроугарском, односно новим аустроугарским царем Карлом Првим, који је важео за поборника политике мира. У име Антанте, преговоре са Карлом водио је његов рођак, француски официр принц Сикст Бурбонски. Једна од спорних тачака била је и Србија. У почетку је Карло тражио да она уђе у састав Аустроугарске, у склопу југословенске јединице која би се формирала, али је касније од тога одустао и чак јој признавао право да добије излаз на море у Албанији. Међутим, захтевао је да Србија апсолутно прекине сваку непријатељску активност против његове царевине и да распусти све организације које су се тиме бавиле. Српска влада је у то време према савезницима водила дипломатску офанзиву за опстанак Солунског фронта, јер је у њему налазила гаранцију за опстанак Србије и њене спољнополитичке позиције.

Наиме, током 1916. године ратни исход био је неизвестан. Многи, па чак и Никола Пашић, при-

бојавали су се да ће се рат завршити победом Централних сила, а у војсци се слутило да ће савезници напустити Солунски фронт и да је Беч понудио тајне преговоре о сепаратном миру. Таквог исхода плашио се и регент Александар. Нагађало се да је Беч био спреман у грубим цртама да обнови немачку понуду Србији о сепаратном миру из 1915. године, али без Карађорђевића на трону. У таквој ситуацији незаобилазно би било и питање чему силне жртве и страдања народа од јесени 1915. године, чему страхоте албанске голготе, када се могло и без тога. Одговорност би без сумње пала на Пашића и регента Александра. Они су се због тога још више прибојавали повратка у Србију и потоњег суочавања с црнорукцима. Срећом, рат се окончао победом савезника, па разлога за таквим страховима више није било.

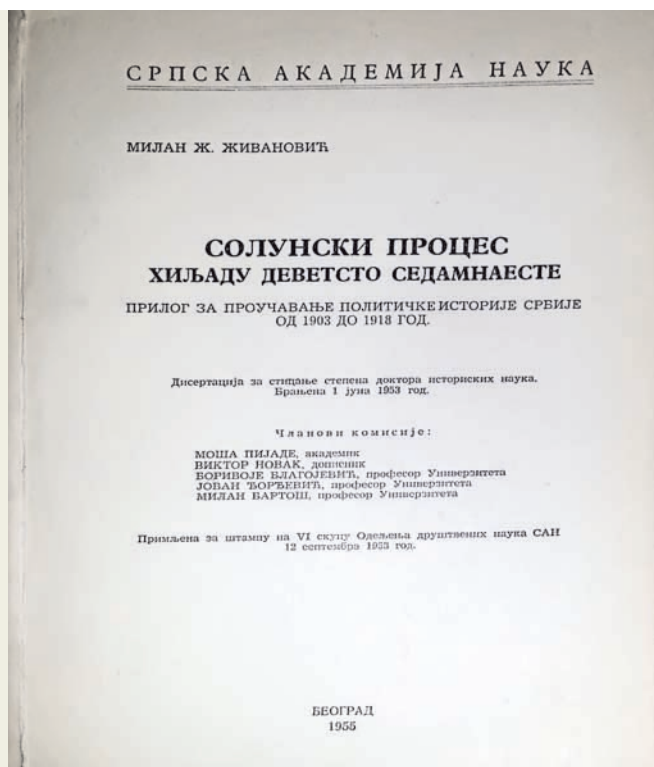
Аписов тајни рапорт

Сазнавши, или наслућујући, да се између Антанте и Аустроугарске воде преговори о сепаратном миру, српска влада дошла је на идеју да Солунски процес искористи како би обезбедила сопствени опстанак у случају таквог завршетка рата. Наиме, одмах по изношењу друге оптужнице Апис је (10. априла) председнику Војног суда пуковнику Петру Мишићу поднео тајни рапорт о Сарајевском атентату. Надао се да ће процес бити прекинут по-

што он обзнани своје заслуге у њему и да нико неће смети да осуди онога ко је убио Франца Фердинанда. Могуће је да је њему тако нешто и наговештавано. Сву одговорност за атентат у Сарајеву, како се да закључити из овог документа, Апис је преузео на себе, у жељи да заштити Радета Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, као учеснике у атентату. Они су били његови обавештајци, који су пре рата радили на територији Босне и Херцеговине.

Аписов рапорт добро је дошао српским властима у време када се очекивао сепаратни мир или чак пораз Антанте. Пашић је сматрао да ће се аустроугарске власти, када им се предочи садржај рапорта, задовољити тиме што је организатор атентата погубљен и да ће се то у Бечу протумачити као гест добре воље, па се неће тражити одлазак са политичке сцене или чак суђење њему и његовој странци. После процеса и Стојан Протић тврдио је да је Апис морао бити убијен због „једног тајног документа“, а регент је у једном писму забележио да Апис није могао бити помилован из „виших државних разлога“.

Тако је Апису његов рапорт, уместо да му донесе ослобођење, заправо дошао главе. По изрицању смртне пресуде, он је постао свестан тога и то је рекао затворским чуварима: „Ево шта може да учини перфидна политика, да сарајевске атентаторе суди српски суд, то је страшно. Знају ли они да ће се о томе писати...“

Престолонаследник Александар с војводом Мишићем

Макар и летимичним увидом у материјале са Солунског процеса да се закључити да Аписов поверљиви рапорт није одлучујуће утицао на неопозиву одлуку о његовом слању на губилиште. Он је послужио само као добар изговор за изрицање најтеже казне, јер је одлука о Аписовој судбини и судбини осталих црнорукаца већ била донета. Квалификација њихове кривице била је само формалност.

У сваком случају Аписово погубљење, без обзира из којих разлога, више је него одговарало Бечу. Тиме се уклањао кључни сведок аустријског саучествовања, односно, подршке аустријске тајне службе мајским завереницима из 1903. године. Оног момента када је аустроугарски цар Карло Први пристао на обнову Србије с династијом Карађорђевића (17. марта 1917), у Солуну је донесена одлука да се ухапшени официри изведу пред суд.

Аписово писмо регенту Александру

Слободан Јовановић писао је како се пуковник Апис није вешто бранио на суду. Кад је видео Мехмедбашића и Малобабића на оптуженичкој клупи и

чуо зашто их оптужују (за покушај убиства регента Александра), Апис је, тврди Јовановић, сасвим изгубио главу. Потценио је своје противнике и није могао веровати да ће се они послужити и најпрљавијим средствима да би га срушили. Дозволио им је да се послуже триком и ставе му до знања како се читав ствар може одмах окончати уколико исприча све што се одиграло у Сарајеву и опише своју, Малобабићеву и Вуловићеву улогу у завери.

Нема сумње да је Апис у рапорту Војном суду преувеличао сопствену улогу у Сарајевском атентату, што се може тумачити чињеницом да је био уверен да ће на основу тог признања одмах доћи до обуставе Солунског процеса. Тим рапортом још једном је показао да није имао талента за политику, јер је потценио своје противнике, њихову снагу и перфидност.

У каквом се душевном стању Апис налазио показује и његово писмо регенту Александру (од 12. априла 1917), у којем не само што моли милост за Малобабића и Мехмедбашића, већ показује до тада непознату страну своје личности и на најпонижнији начин тражи милост и опроштај за себе. Понизан тон и садржај овог писма звуче као да га није писао Апис.

„... Пресрећан што ми се дала прилика да Вашем Височанству могу упутити ово писмо, потресен до дна своје душе, узимам перо у руке и отварајем своје срце и душу пред својим Господарем [...] Најтежи бол и најтежа душевна страдања носим од момента кад ми је саопштена тужба да сам ја хтео да проспем крв Вашег Височанства. Ја бих морао бити не човек, не звер, већ монструм, кад бих и помислио да Вашој личности пожелим зла. Зар ја који сам по целе ноћи обилазио око осветљених прозора ваше болесничке собе у Београду (1910 – прим. аутора), који сам са страхом и стегнутим срцем у Вашем предсобљу преклињао Ваше лекаре да све чине, па и немогуће само да Ваш живот сачувају, зар бих ја Вама могао желети смрт? Ти осећаји безграничне љубави, које сам према Вашем Височанству осећао, све наде и сва маштања моја о величини Вашој, а за срећу Србије и српског народа, у којима сам ја живео толико година, нису могли проћи тако лако и оставили су у мојој души дубоке и неизгладиве утиске, тако да бих ја морао бити син пакла па да од тих осећаја, и преко њих, постајем Ваш убица... То ме, Ваше Величанство, боли и ја протестујем пред Вама протестом индигнираног човека чији се душевни мир може повратити само уверењем да Ваше Краљевско височанство не верује у то и да је све то дело хотимичног или нехо-

тимичног, али несрећног подривања веза које ме за Ваше Височанство везују...

Ако је до свега овога дошло нехотице, стицајем прилика, ја онда морам да Ваше Височанство молим за краљевски опроштај, јер, признајем да сам ја много крив, управо ја сам, ако не и једини, а оно главни кривац, што је дошло до ових потреса. Крив сам, ако ничим другим а оно само тим што нисам имао одлучности да без икаквих обзира и без икаквих мојих ситних личних осетљивости изађем пред Ваше Височанство и све интриге у зачетку уништим. Ја сам кривац што сам оставио времена да се на чистим стварима и поштеним намерама могла сложити интрига која је довела до овако тешких потреса. Признајући ово, мени остаје само то да Ваше Височанство молим за опроштај и да на њега рачунам само надом да је Ваше Височанство у свом срцу сачувало још коју кап благонаклоности према мени...”

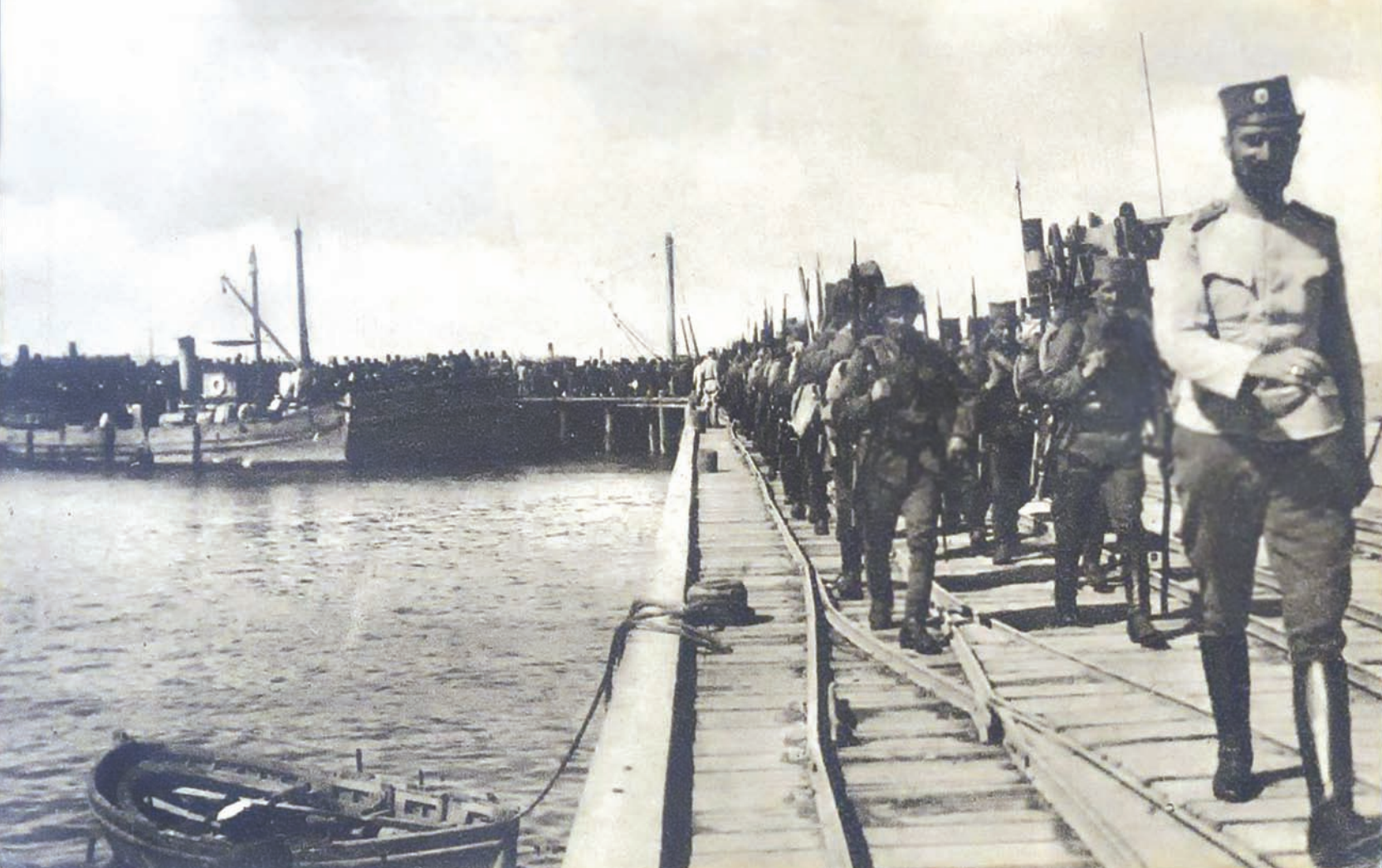
Уз молбу да не допусти „да Српски војни суд за официре довршава осуду аустријског сарајевског суда”, при чему је мислио на Малобабића и Мехмедбашића о којима је у поверљивом рапорту писао као учесницима Сарајевског атентата, а којима је српски суд у Солуну судио за покушај убиства на регента Александра на Солунском фронту 1916. године, Апис је тражио од регента да прекине суђење и да не дозволи „да суд за официре удари жиг издајства на чело официра који су маштали за ослобођењем свег српског племена [...], који су пали на бојном пољу и чија успомена има да буде храна душевна новим покољењима нашега народа”.

Пун самопоуздања, уверен да је урадио праву ствар, Апис је дао да се ово писмо проследи регенту Александру. Из њега се могло наслутити да ни издалека није био свестан Александровог дубоког непријатељства према њему и да се оно више није могло променити оваквим покајничким тоновима и подсећањима на старо пријатељство. Регентово непријатељство према вођи Црне руке, израсло из дубоког уверења да је он човек коме се никако не сме веровати, Слободан Јовановић описао је на занимљив начин: „... Пријатељство, уколико га је дотле било, претварало се у неку неодољиву одвратност, или у једну равнодушност која је личила на потпуни заборав. Ова црта његовог карактера први пут је у Аписовом случају јасније изашла на видело”. Ништа више није могло да промени регентову одлуку.

Пред само јутро, 26. јуна 1917, без сувишних сведока, извршена је смртна казна над Аписом, Вуловићем и Малобабићем. Стрељани су у Микри, селу надомак Солуна. У својој последњој вољи Апис је записао следеће редове: „Иако осуђен од оба суда на смрт и лишен милости Круне, ја умирем невин и са убеђењем, да је моја смрт била потребна из виших разлога Србији. Нека Србија буде срећна и нека се испуни наш свети завет уједињења

Српска добротворка леди Пеџет

Искрцавање у Солуну

целог Српства, па ћу и ја после моје смрти, бити срећан и блажен, а бол који осећам што ћу од српске пушке погинути, биће ми лакши, у уверењу, да је та пушка управљена у моје груди ради добра Србије, ради оног добра Србије и Српског народа, коме сам ја био посветио цео свој живот”.

Аписови, Вуловићеви и Малобабићеви земни остаци биће касније пренети на гробље Зејтинлик и похрањени у касетама, без имена на мермерним плочама, само са бројевима (5027, 5028, 5029) и ознакама Н.Н. – непознати или безимени.

Реакције у домаћој јавности

О детаљима Солунског процеса, по наредби самог регента Александра, све до краја рата није се смело јавно говорити да се наводно не би утицало на расположење у војсци на фронту. О томе се није причало ни после рата, али је влада Краљевине СХС већ током 1919. године све осуђенике са Солунског процеса амнестирали и без посебног образложења пустили на слободу.

Домаћа јавност у Србији је ипак негодовала. Од почетка се сумњало да је судски процес био нелегалан и да Апис није учинио оно за шта је био оптужен. Рођаци и присталице тројице стрељаних црнорукаца, као и опозиционе странке, убрзо после Солунског процеса тражили су његову обно-

ву и ревизију. Међутим, упркос бројним иницијативама за ревизију Солунског процеса између два рата, показало се да у том периоду она није била могућа. За живота краља Александра истина о том догађају дубоко је скривана од очију јавности. Поступак је обновљен тек после Другог светског рата, у јуну 1953. године пред Врховним судом Србије. Тај суд је поништио све пресуде Вишег војног суда у Солуну из 1917. године као неосноване, утврдивши да су донете на основу лажног сведочења. Сви они који су 1917. били осуђени, 1953. године су рехабилитовани.

Обнова Солунског процеса и рехабилитација оптужених

Поновљени судски поступак, међутим, није утврдио праве узроке завере против Аписа и његових истомишљеника и мотиве судске лакрдије у Солуну, организоване тако далеко од отаџбине и дубоко иза линије фронта. Додуше, циљ те обнове процеса, организоване у социјалистичкој Србији, није ни био исправљање историјске неправде, већ првенствено жеља да се укаже на тиранију и самовољу бившег краља и његових присталица. Да се закључити да су иза обнове Солунског процеса

стајали јасни политички и идеолошки разлози. Рехабилитацијом црнорукаца комунистичке власти желеле су додатно да компромитују Карађорђевиће и предратни режим у земљи. С том намером, а у складу са потребама актуелног времена, Апис и његови другови су на обновљеном процесу представљени као часни војници и борци за Југославију, који су пали као жртве монархизма и деспотске природе старих властодржаца. Била је то још једна освета монархији и династији Карађорђевића и јасна порука да револуционарне власти у новој Југославији свој континуитет успостављају на историјским узорима којима се, као основни принцип, промовише власт која се добија и брани оружјем. Апис и његови другови представљени су као ослободиоци и револуционари, они који убрзавају историју, руше традиције и раскидају с утврђеним правилима политичког понашања, узимају ствари у своје руке, управљају судбином...

Нова фаза Аписовог „живота“

32

Данас се поново налазимо пред једном другачијом фазом Аписовог „живота“, пред иницијативом да се на стогодишњицу Солунског процеса Аписови посмртни остаци пренесу и свечано, уз државне почести, сахране на Калемегдану, што, по

ко зна који пут и којим поводом, дели стручну и ширу јавност у Србији. А поделиће је, вероватно, и у ширем окружењу, будући да је у питању личност чија је судбина дубоко уткана у историју балканског простора. Док су једни одлучно против те иницијативе, јер сматрају да би Аписов повратак у Београд био повратак на место злочина, не само оног из маја 1903. године, већ суштинског, злочина против Србије, који се протеже кроз читав 20. век, други у томе виде допринос неговању културе сећања и историјске традиције у српском народу у целини. Противницима те иницијативе злочин из 1903. је празлочин, онај из којег су проишли сви други, у дугом периоду од 1903. до 2003, од Обреновића до Ћинђића, преко Другог светског рата и крвопролића деведесетих, поново под црнорукашком црном заставом, с лобањом и укрштеним костима и непромењеном идејом „уједињења или смрти“.

Неспорно је да је Апис једна од личности која буди највише контроверзи у српској јавности. Једни га сматрају херојем и патриотом, а други злочинцем и издајником. Скептици међу историчарима и другима који се баве његовим ликом и делом рекли би да права истина о томе ко је Драгутин Димитријевић Апис никад неће бити утврђена. ■